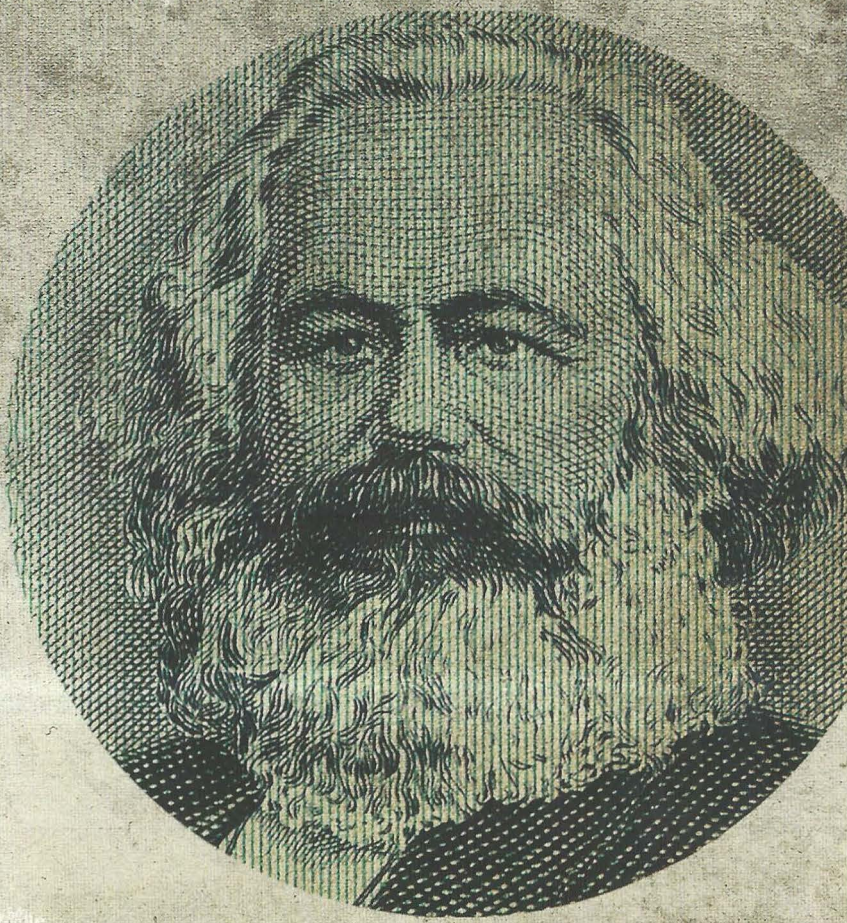
Robert-Jean Longuet

Büyük Dedem Karl Marx

Fransızcadan Çeviren: Renan Akman

Yordam Kitap

ROBERT-JEAN LONGUET • BÜYÜK DEDEM KARL MARX

YORDAM
KİTAP

Eserin orijinal adı:

KARL MARX
mon arrière-grand-père
(Èditions Stock, Paris, 1977)

Büyük Dedem Karl Marx

Robert-Jean Longuet

Fransızcadan Çeviren
Renan Akman

Yordam Kitap: 147 • **Büyük Dedem Karl Marx** • Robert-Jean Longuet
ISBN-978-605-5541-51-4 • *Çeviri:* Renan Akman
Düzeltme: Göknur Mars - Mustafa Başarslan
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni:* Gönül Göner
Birinci Basım: Ocak 2012 • *Yayın Yönetmeni:* Hayri Erdoğan

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı No: 19 Kat: 3 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 **F:** 0212 528 19 09 **W:** www. yordamkitap. com
E: info@yordamkitap. com

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 12027)
Baha İş Merkezi
Haramidere - İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

biyografi

BÜYÜK DEDEM KARL MARX

Yazar, burada, kendisini içtenlikle karşılayan Trier'deki Marx Evi'nin yöneticilerine teşekkür eder. Bu çalışmanın taslağı üzerinde yapılan görüşmeler ve görüş alışverişleri sırasında, kendisine cömertçe zaman ayıran Berlin ve Moskova'daki Marksizm-Leninizm enstitülerinden dostlara, yöneticilere ve çalışma arkadaşlarına duyduğu derin minnet duygularını ifade etmek ister.

Yazar, ayrıca, değerli yardımları için karısı Christine'e şükranlarını sunar.

İçindekiler

Karl Marx Ailesinin Soyağacı 11-12

Önsöz 13

Birinci Bölüm
MARX'IN GENÇLİĞİ 17

1 Uluslararası Kavşak: Trier 19
2 Bonn 33
3 Spree'nin Atina'sı: Berlin 41
4 Trier, Köln, Kreuzenach (1841-1843) 63

İkinci Bölüm
SOSYALİST DÜŞÜNCENİN MERKEZİ PARİS 79

1 Paris (1843-1845) 81
2 Brüksel (1845-1848) 105
3 1848 Devrimi 121

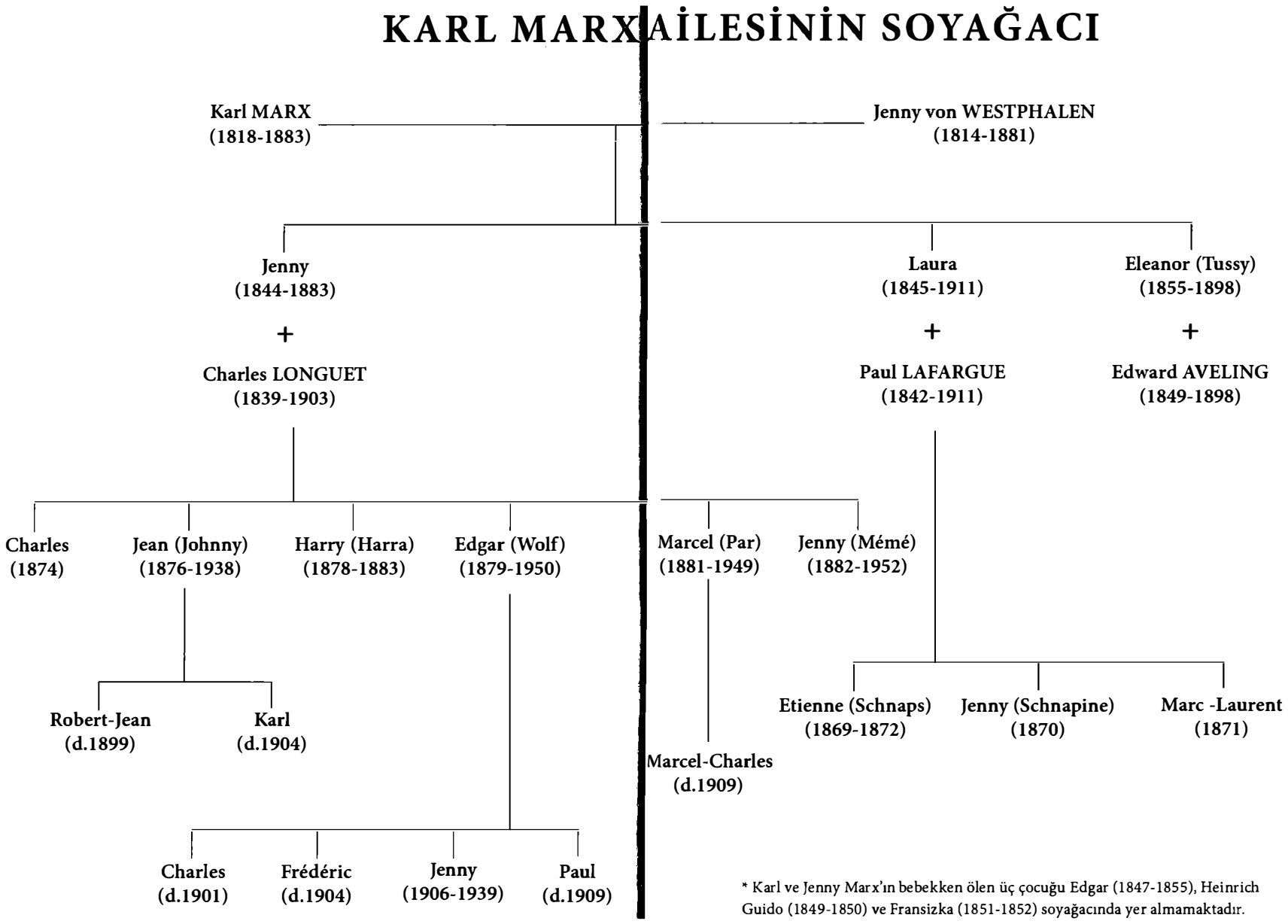
Üçüncü Bölüm
EKONOMİ DÜNYASININ BAŞKENTİ LONDRA 133

1 Sürgünlüğün Cehennem Azabı 139
2 Dean Sokağı (1850-1856) 147
3 Grafton Terrace (1856-1864) 155
4 Maitland Park Yolu 163
5 Son On Yıl 203

Çocukluk Anıları 217

Dizin 221

KARL MARX AİLESİNİN SOYAĞACI

* Karl ve Jenny Marx'ın bebekken ölen üç çocuğu Edgar (1847-1855), Heinrich Guido (1849-1850) ve Fransizka (1851-1852) soyağacında yer almamaktadır.

Önsöz

Pek çok dilde, Karl Marx ve Marksizm üzerine sayısız kitap yayınlanmıştır. Son yıllarda bulunan yeni elyazmaları ile mektupların, Marksizm enstitülerinde, özellikle de Moskova ve Berlin Marksizm-Leninizm enstitülerinde çalışan bilim adamları ve araştırmacılar tarafından titizlikle incelenmesi, yayın sayısını sürekli artırmaktadır.

Yayınlanmış ve yayını sürmekte olan bu sayısız yapıt arasında biyografilerin sayısı diğer yapıtlara kıyasla daha sınırlıdır. Bunlarda da, Marx'ın büyük önem taşıyan araştırmalarına, bilimsel çalışmalarına ve olağanüstü siyasi etkinliğine ağırlık verilmektedir.

Marx, bu yapıtlarda bir düşünür, bir bilim adamı, ünlü *Komünist Partisi Manifestosu* ile *Kapital*'in yazarı ve Uluslararası Emekçiler Derneği'nin* kurucusu olarak öne çıkmakta; insan Marx, kişiliği, özel düşünceleri, aile yaşamı, kısacası insan yanı devasa yapıtının ardında neredeyse bütünüyle kaybolmaktadır.

Biyografi yazarlarının, öncelikle ve neredeyse sadece, Marx'ın iktisadi, toplumsal ve siyasi etkinliğine, hayatını

---

* I. Enternasyonal. *–çev.*

vakfettiği bilimsel araştırmalarına, dünya çapında etkili olan ve yankıları süregelen buluşlarına ilgi duymaları kuşkusuz son derece olağandır.

Nesnel bir tarihçi olarak tanınan Federal Alman Profesör Robert Hermann Tenbrock, kısa bir süre önce yayınlanan *Almanya'nın Tarihi* başlıklı kitabında şu satırlara yer vermiştir: "*Komünist Manifesto*'nun yayınlanmasından bu yana, Karl Marx ve kuramları, önce Alman tarihinin, sonra da insanlık tarihinin biçimlenmesine katkıda bulunmuştur."

Bu koşullar altında, büyük dedemin ailevi ve özel yaşamı ikinci plana geçmek zorundaydı. Böyle olmak zorundaydı, çünkü aslolan bu değildi, çünkü Marx'ın tüm yaşamı gerçekleştirdikleriyle iç içe geçiyordu, çünkü bütün tartışmaların merkezinde yer alan yapıtı her şeyden önemliydi.

Öte yandan, insan Marx'ın incelenmesinde belli güçlükler de vardı. Çünkü Marx, aşırı duygusallıktan ve iç dökmekten nefret eden bu iradeli, gururlu, kapalı adam, özel hayatından ve duygularından söz etmekten aşırı bir utanç duyardı. Onun için önemli olan tek şey, ulaşmak istediği hedefti. Böylece kendisi ile yapıtı arasına bir perde çekilmesine biraz da kendisi sebep oldu.

Marx'ın bir portresini çizmeye kalkışmadan önce, büyük bir belge yığınını derlemek ve henüz hepsi yayınlanmamış olan son derece hacimli yazışmalarına ulaşmak gerekiyordu. Berlin ve Moskova Marksizm-Leninizm enstitüleri *Toplu Yapıtlar* ile toplam yüz cildi aşacak olan tüm yazışmaların yayınını tamamlamadan, bilimsel, derinlikli ve kesin bir Marx incelemesi gün ışığına çıkamazdı.

Londra'da babasının yanında yaşamış olan Eleanor Marx, 1896'da Kautsky'ye, *"intellectually many-sided"** Karl Marx'ın yaşamını yazma konusundaki kuşkularını bildirdiği *("I only despair when I think of the task...")*** bir mektup yazmıştı.

Bu nedenle, ben de bu alçak gönüllü denemeyi kaleme almayı duraksamaksızın kabul edemedim. İşe başlamadan önce en iyi biyografileri, hacimli yazışmaları, Moskova ve Berlin enstitülerindeki belgeleri yeniden okuyup aile mektuplarını ve anılarını bunlara ilave ettim. Bu anıların başında, Marx'ın en büyük torunu, Londra'dayken dedesinin şımarık çocuğu olan küçük "Johnny"nin, yani babam Jean Longuet'nin bana anlattıkları geliyordu.

Büyük dedemi doğduğu, büyüdüğü ve tam bir dönüşüm geçirmekte olan o dünyanın gerçekliğiyle yüz yüze geldiği çevrenin ve çağın içine yerleştirerek resmetmeye çalıştım. Fransız Devrimi'nin yarattığı devasa alt üst oluşlardan doğan bu dünyada, iktisadi yaşam, sanayinin Almanya'da doğması, Fransa'da gelişmesi, İngiltere'de olağanüstü bir atılım göstermesi sonucu hızla dönüşmekte, bunun sonucunda ve buna koşut olarak proletarya oluşmakta ve sosyalist düşünceler yayılmaktaydı. Bu kısa incelemeye eksen olarak kuramcı Marx'ı değil de insan Marx'ı almaya kendimi zorlarken, biraz da kişiliğinin oluşumuna, içinde büyüdüğü ortamın etkisiyle belirlenen siyasi ve toplumsal yönelimlerine uzanmam kaçınılmazdı. Gerçekten de, Marx henüz genç bir liseliyken, kamuoyunun etkin olduğu ender Alman kentlerinden biri olan küçük Trier'de çalkantılara

* Entelektüel olarak çok yönlü. *-çev.*

** İşi düşündüğümde ümitsizliğe kapılıyorum... *-çev.*

neden olan liberal gösterilerin, babasının ve lise müdürünün etkin bir biçimde katıldığı ve Prusya makamlarınca şüpheli kişiler olarak görülmelerine neden olan eylemlerin dikkatli bir tanığı olmuştu.

Bu olaylar, işlek bir zekâya ve keskin bir eleştirel göze sahip olan genç Marx'ın ilgisini tartışma götürmez bir biçimde çekti ve mücadeleci kişiliğini cezbetti. Ve hiç kuşkusuz, kentin ileri gelenleri arasında yer alan bir aileden gelen bu gencin liberal bir evrim göstermesini kolaylaştırdı.

Bu nedenle, Marx'ın Bonn'da ve Berlin'de üye olacağı kulüplerin ilerici dernekler olması hiç de rastlantı olmayacaktı.

Ama bunlardan, söz konusu elverişli koşullar olmasaydı, Marx bilimsel sosyalizm kuramını geliştiremez ve Enternasyonal'in kurucusu ve yöneticisi olamazdı gibi bir sonuç çıkarmak tümüyle hatalı olacaktır. Bundan daha yanlış bir şey olamaz.

Engels'in gerici ve sofu bir ailenin bağrında yaşadığı zorlu deneyim ve iç mücadelesi bunun en iyi kanıtıdır.

Birinci Bölüm

MARX'IN GENÇLİĞİ

1

Uluslararası Kavşak: Trier

Kentin tarihi. Karl Marx'ın çocukluğu.

Karl Marx Renanya'da, Mosel Irmağı kıyısındaki Trier kentinde doğdu. O çağda Trier, belki de parlak geçmişinin etkisiyle, liberal düşüncelerin açıkça ortaya konduğu ender Alman kentlerinden biriydi. Tarihten öğrendiklerimize göre, gerçekten de Trier'in temsilcileri Galyalıların prokonsülü Gaius Caesar nezdinde önemli rol oynamışlardır. Mosel Irmağı'nın Roma İmparatorluğu sınırları içinde kalan bölümünde bulunan kent, V. yüzyılda *Augusta Treverorum* yani imparatorluk kenti durumuna gelmiştir. Trier o dönemde Galya'yı, Büyük Britanya'yı ve İspanya'yı kapsamakta olan Batı Roma İmparatorluğu'nun yönetim merkezi olmuştur.

Her zaman uluslararası bir kavşak olan Trier, bir uygarlık ve kültür beşiğiydi. Kentteki sayısız tarihi yapıt, imparatorluk sarayı, Roma hamamları ve ünlü *Porta Nigra,* Roma döneminin görkemine bugün de tanıklık eder. Lincoln piskoposunun 1332'de Trier'de elçilik yapması, İngilizler ile Renanyalılar arasındaki yakınlaşmanın ününü hep ko-

rumuş bir örneğidir. Gene XIV. yüzyılda, ancak daha ileri bir tarihte, Trier başpiskoposu aynı zamanda Galyalıların başvekilliğini yapmış ve 1632'de Richelieu kardinali, Trier kentinin yönetiminden sorumlu memur unvanını almıştır.

Ancak Ren ve Mosel bölgesinin tamamını en derinden etkileyecek olay Fransız Devrimi'dir. Renanya 1795'te Fransa tarafından ilhak edilir ve yirmi yıl boyunca bu durumda kalır. Renanyalılar soylular, burjuvalar ve köylüler arasındaki bölünmeyi ortadan kaldıran devrimci ilke ve yasaları coşkuyla karşılarlar. Siyasi, hukuki ve mali düzeyde eşitlik sağlanır. Soylulara ve din adamlarına ait malların satılması, henüz yönetici sınıf olmasa da, bu duruma gelmek için sabırsızlanan burjuvaziyi zenginleştirir.

Bu yüzden, Renanyalı burjuvalar, yürürlüğe koyduğu medeni kanunla yeni ayrıcalıklarını koruyan Fransa'ya çok bağlıdırlar. Söz konusu Fransız etkisi entelektüel çevrelerde –özgürlüklerini kısıtlayan feodal boyunduruğun Fransa tarafından parçalanmasından sonra– liberal ve demokratik bir akımın oluşmasına büyük ölçüde katkıda bulunur. Bu akım, en geniş siyasi özgürlüğü ve eşitliği elde etmek için sabırsızlanan genç bir burjuvazinin özlemlerini dile getirmeye çalışmaktadır.

Aynı dönemde, bölgede Saint-Simon ve Fourier'nin düşünceleri yayılmaya, genç öğretmenleri, hekimleri, şairleri ve gazetecileri etkilemeye başlar. Ve Trierli bir memur olan Ludwig Gall, 1825'te (Marx o tarihte yedi yaşındadır) Trier'de, Fourier'nin görüşlerinden esinlenen bir broşür yayınlar.

İşte Karl Marx 5 Mayıs 1818'de, parçalanmış, siyasi birliği olmayan, iktisadi olarak Fransa'nın ve İngiltere'nin

çok gerisinde kalmış, ancak Fransız Devrimi'nin ilkeleriyle sarsılmış, her tür düşüncenin kaynaştığı bu Almanya'da, çar ile Metternich arasındaki Kutsal İttifak'ın kazanılmış özgürlükleri yok etmeye çalıştığı, yani liberaller ile gericiler arasında tam bir meydan savaşının verildiği bir sırada, Goethe'nin *Fransa Seferi*'nde, "Kentin benzersiz bir kimliği var. Aynı büyüklükteki diğer tüm kentlerden daha fazla dini yapıya sahip olma iddiasında. Bu ününü tartışma konusu yapmak olanaksız, zira kentin sur içinde kalan bölümü kiliselerle, şapellerle, boy boy manastırlarla, şövalye ve keşiş evleriyle dolu; dışarıdan ise türlü büyüklükte manastırla sarılmış, kuşatılmış durumda. Bu, başpiskoposun vaktiyle geniş bir yargılama alanına sahip olduğunun işareti, zira piskoposluğun sınırları Metz'e, Toul'e ve Verdün'e dek uzanıyordu" diye betimlediği, bu güzel Trier kentinde doğar.

Marx ailesi

1782'de Saarluis'de doğan Marx'ın babası Heinrich Marx, eski bir hahamlar ve bilginler soyundan gelmektedir ve atalarından biri Padova Üniversitesi'nin rektörlüğünü yapmıştır. Yahudi dogmatikliğinin sınırlayıcı, yıpratıcı ve boğucu etkisinden kurtulmak için, genç yaşında aile dininden koparak babasıyla bozuşacaktır.

Ne denli güçlü bir kişiliğe sahip olduğunu ortaya koyan bu olay yüzünden, güçlüklerle dolu bir gençlik yaşar. Sonradan, din değiştirmesini "Avrupa uygarlığına giriş bileti" olarak niteleyen büyük Alman şairi Heinrich Heine'nin izinden giderek Protestan olacaktır.

Lisede ve fakültede Fransızca ağır bir öğrenim gördükten sonra, ileride başkanlığını yapacağı Trier Barosu'na kaydolur.

Heinrich Marx kültürlü bir kişi ve Edgar von Westphalen'in daha sonra anımsatacağı gibi, "Voltaire'ini ve Rousseau'sunu ezbere bilen gerçek bir XVIII. yüzyıl Fransızı"dır. Öldüğünde kitaplığında yapılan sayımın da ortaya koyduğu gibi, otuz sekiz ciltte Fransız tiyatrosu repertuarı başta olmak üzere, Fransız edebiyatı ve hukukuyla ilgili çok sayıda yapıta sahiptir. Trier'in tüm seçkinleri gibi, liberallerin Fransız yönetimi sırasında kurdukları kulübün, "Casino" adlı edebiyat derneğinin üyesidir.

Heinrich Marx, herkesin saygısını kazanmış bir kişidir. Prusya Yüksek Mahkemesi Başkanı von Sethe, 1816'da Berlin'deki adalet bakanına yazdığı bir notta, ondan, "Heinrich Marx derin bir kültüre sahip, çok özenli ve son derece dürüst bir adamdır" diye söz edecektir.

Heinrich Marx 1814'te, ataları arasında Pavia Üniversitesi'nden ünlü bir profesörün de bulunduğu Hollandalı Henriette Pressburg'la evlenir. Genç çift, Brückergasse No. 664'te bulunan (bugün Brückenstrasse No. 10), barok tarzda inşa edilmiş güzel bir eve (Karl Marx'ın doğduğu ev) yerleşirler. Bugün müze olan bu evde, Friedrich Ebert Vakfı'na ait Marksist inceleme merkezlerinden biri faaliyet göstermektedir.

Marx'lar ilk üç çocukları Moritz-David, Sophie ve Karl'ın doğumunun ardından, Ekim 1819'da, Simeonstrasse No. 1070'te (bugün No. 8) bulunan, Romalıların ünlü *Porta Nigra*'sının yanındaki güzel evin sahibi olurlar. Daha sonra, kentin pek çok burjuvası gibi, Trier'e yedi kilometre

uzaklıktaki Mertesdorf'ta birkaç bağ satın alacaklardır. Mertesdorf tepeleri, bugün de büyük bir özenle bakılan, keskin taze üzüm aromalı bir şarap veren bağlarla kaplıdır.

Yıllar geçtikçe, aile, sırasıyla Hermann, Henriette, Luise, Emilie, Karoline ve Edgar'ın doğumlarıyla büyür. Tüm bu yüklere karşın, Marx'lar bolluk içinde yaşamaktadırlar. Moritz-David'in zamansız ölümüyle Karl erkek çocuklarının en büyüğü durumuna gelir. Bu durum, kız kardeşlerinin, anne babasının, özellikle de babasının onu daha da şımartmalarına neden olacaktır.

O halde, Karl, birbirine çok bağlı, hali vakti yerinde bir ailede, kültürlü bir çevrede, daha o zamandan kız kardeşlerinin ve oyun arkadaşlarının hayranlık duyduğu ve çekindiği şımartılmış bir çocuk olarak, gayet mutlu bir çocukluk yaşar. Kız kardeşlerinden, özellikle de ablası Sophie'den, "güçlü kuvvetli, çok zeki, ele avuca sığmaz ve onlara karşı zorba bir oğlan olduğunu, ama harika bir oyun örgütleyicisi olduğundan kız kardeşlerinin ona karşı hep bağışlayıcı davrandıklarını; birlikte Markusberg tepesinin yamaçlarından aşağılara, hatta arkadaşlarıyla Trier'in kapılarına kadar indiklerini; kız kardeşlerini acemice yaptığı ve hiç de iştah açıcı olmayan pastaları yemeye zorlayarak eğlendiğini, kızlarınsa bu işkenceye gönüllü olarak boyun eğdiklerini, çünkü Karl'ın onlara olan gönül borcunu harika öyküler anlatarak ödediğini" biliyoruz.

Bu ayrıntılar, Marx'ın canlılığını, coşkulu tabiatını, iradesini ve hayatı boyunca koruyacağı yaratıcı hayal gücünü daha o yaştan ortaya koymaktadır.

Trier'deki Friedrich-Wilhelm Lisesi.
Johann Ludwig von Westphalen.

Karl, Fransa'da devrim yılı olan 1830'da, yani on iki yaşındayken, Friedrich-Wilhelm Lisesi'ne girer. Lisenin, bölgenin Fransa tarafından ilhak edilmesinden oldukça öncelere, son seçici Prens Clemens Wenzel dönemine kadar geriye giden liberal bir geleneği vardır. Goethe'nin *Fransa Seferi*'nde belirttiği gibi, gençliğinde Goethe'yle tanışmış olan, Kant'ın müridi, tarihçi ve felsefeci lise müdürü J. H. Wyttenbach, bu geleneği daha da güçlendirmiştir.

Son derece kültürlü bir kişi olan Wyttenbach, etkili üyeleri arasında Heinrich Marx'ın da bulunduğu liberal "Casino" kulübünün kurucularındandır. Karl'ın, derslerini izleyeceği üstün nitelikli pek çok öğretmen de bu kulübün üyesidir. Böylece Karl lisede, ailesinin ve babasının dostlarının liberal ve aydın çevresini bulacaktır.

Burada, genç Marx'ın çatışmasız bir gelişme göstermesine yardımcı olan, uyumlu bir süreklilik söz konusudur.

Karl lise sıralarında, oyun arkadaşı ve ileride karısı olacak güzel Jenny'nin kardeşi Edgar von Westphalen'le de yeniden buluşur.

Jenny ile Edgar'ın babası Johann Ludwig von Westphalen, hükümetin Trier'deki danışmanı ve Heinrich Marx'ın dostudur. Farklı sınıflardan ve kökenlerden gelen bu iki adam nasıl olup da dost olmuşlardır? Çok sık yapılan açıklama bana hatalı geliyor. Trier'de hiç bulunmadıkları belli olan bu yazarların çoğu, "Aileler komşuydu, çocuklar birlikte oynuyordu. Doğal olarak ana babalar tanıştılar" diye yazarlar. Bu yanlış, muhtemelen, Brückergasse'de biri 664, diğeri 663 numarada bulunan iki evin yakınlığından kaynaklan-

maktadır. Marx'lar, Karl'ın doğduğu 664 numaralı evden 1819'da ayrılırlar. Oysa Ludwig von Westphalen'in dul eşi ve oğlu Edgar, 663 numarada bulunan eve ancak 1846-1851'e doğru taşınırlar; yani, Karl ve Jenny'nin evlenmelerinden ve Almanya'dan ayrılmalarından epey sonra.

Gerçek tümüyle farklı gibi görünüyor. İki adam birbirleriyle önce işleri gereği karşılaşırlar. Hükümet danışmanı Johann Ludwig von Westphalen'in sayısız görevi arasında hapishanelerin teftişi de vardır. Baro başkanı olan Heinrich Marx onunla böyle ilişkiye geçer. Karşılıklı sempati ve saygı bu kültürlü iki adamı birbirine yaklaştırır ve paylaştıkları liberal görüşler dostluk bağlarını güçlendirir. Çocuklar doğal olarak birlikte oynamaktadır.

Westphalen, öğrenmeye aç ve dikkatli bir dinleyici olan genç Marx'ın canlı, meraklı ve neşeli kişiliğine ilgi duymakta gecikmez. Ona şefkat beslemekte, Karl da onu ikinci bir baba gibi saymaktadır. Westphalen genç arkadaşını yakınlardaki tepelerde uzun sabah yürüyüşlerine götürmekte, ona Homeros'un destanlarını ve Shakespeare'in uzun tiradlarını okumaktadır. Tiradların Karl üzerinde yarattığı etki öylesine güçlüdür ki, bu büyük İngiliz şair ve oyun yazarına duyduğu hayranlığı hayatının sonuna kadar koruyacaktır.

Johann Ludwig von Westphalen'in Marx üzerinde, Marx'ın sonradan anımsatmaktan zevk duyacağı bir başka etkisi daha olur: Ona Saint-Simon'u ve Saint-Simonculuğu keşfettirir. Westphalen'in karısı, yayıncı kuzeni Friedrich Perthes'e yazdığı 1826 tarihli bir mektupta, "kaderin kendisine, çok az kişinin sahip olduğu bir ruh yüceliğine ve zekâya sahip bir koca verdiğini" söyler. Peki, kimdir ona bu sözleri söyleten çekici danışman?

Johann Ludwig von Westphalen, Büyük Friedrich'in Yedi Yıl Savaşları'ndaki en parlak komutanlarından Dük Ferdinand von Brunswick'in özel danışmanı ve kurmay başkanı Christian Philipp von Westphalen'in oğludur. Ünlü Bernardi, Büyük Friedrich'in seferleri üzerine yaptığı incelemelerde, Philipp von Westphalen'den "genel karargâhın beyni olan deha" diye söz eder.

Westphalen'in annesi Jeanie Wishart of Pittarow, Argyle kontlarının (sonradan dükleri) soyundan gelmektedir. İskoçya tarihinde çok önemli bir rol oynamış olan bu ailenin üyelerinden biri, İngiliz kraliyet ailesinin kuzenlerindendir.

Çok kültürlü bir kişi olan Ludwig von Westphalen, İngilizceyi en ufak bir telaffuz yanlışı yapmadan Almanca kadar rahat konuşmakta, Yunanca, Latince, Fransızca ve İspanyolcayı mükemmel bir biçimde okumaktadır. Ona Ferdinand, Luise, Karl ve Anna adlı dört çocuk vermiş olan ilk karısı Elisabeth von Veltheim genç yaşta ölmüştür. Çocuklar von Veltheim'ın ana babası tarafından büyütülecek ve Ludwig von Westphalen'in onların kişiliklerinin oluşumu üzerinde hiçbir etkisi olmayacaktır. İkinci evliliğini 1812'de, büyük kitapçı, yayıncı ve yurtsever Friedrich Perthes'in kuzini Carolina Huebel'le yapar. O sırada Prusya'nın Altmark bölgesindeki Salzwedel kentinin vali yardımcısı olarak görev yapmaktadır. 1816'da Prusya yüksek görevlisi olarak Trier'e atanan Westphalen, Friedrich Wilhelm Lisesi'ne pek de uzak olmayan, Neugasse No. 389'daki büyük ve güzel bir eve yerleşir. Bu komşuluk, Karl Marx'ın ileride, okul çıkışlarında, yaşlı dostu von Westphalen'i sık sık ziyaret etmesine olanak sağlayacaktır.

Trierlilerin eleştirel ve muhalif ruhu.
Bunun Karl Marx üzerindeki etkisi.

Zihnin sürekli uyanık olduğu, en küçük ayrıntıların hayal gücünü etkileyip yetişkinlerde olduğundan çok daha derin izler bıraktığı, etkilenmeye son derece açık bir yaşta olan genç liselinin, bir yandan içinde yaşadığı liberal çevrede duyduklarından, aynı çevrenin gösterilerinden ve eleştirilerinden, öte yandan Prusya yönetiminin şiddete ve polis gücüne dayanan gerici tutum ve uygulamalarından etkilenmemesi imkânsızdır. Bu şekilde, özgürlükler uğruna savaşan cesur insanları izlemeyi, yargılamayı, onlara değer vermeyi, gerici mutlakiyet rejimine karşı açıkça tavır almayı ve sözde tabuları korkmadan eleştirmeyi öğrenmektedir.

Nitekim, bu beş yıllık lise öğrenimi sırasında –somut olana duyduğu merak ve keskin zekâsıyla– sık sık yinelenerek onu derinden etkileyen bir dizi siyasi olayın tanığı olacaktır.

Liseye girdiği yıl baş gösteren 1830 Devrimi, Renanya'da, özel olarak da Trier'in liberal çevrelerinde büyük bir yankı uyandırır.

Ardından, tüm kenti coşkuya boğan 27 Mayıs 1832'deki ünlü Hambach Bayramı gelir. Karl Marx on dört yaşındadır. İşte, Alman tarihinde ününü korumuş bu gösterinin kökeni:

1815'te Trier'de ilk öğrenci derneği kurulmuştur. 1819'da yasaklandıktan sonra bir yeraltı hareketine dönüşen bu örgütlenme, Paris'teki 1830 Devrimi'nin ardından kayda değer bir gelişme gösterir ve 27 Mayıs 1832'de, eski Hambach Şatosu'nda, liberalleri bir araya getiren çok büyük bir top-

lantı düzenlemeyi başarır. Almanya'nın dört bir köşesinden on binlerce öğrenci, zanaatkâr ve burjuva, birlik ve özgürlük taleplerini güçlü bir şekilde dile getirmek üzere Trier'e gelir. Toplantıya katılanlar arasında çok sayıda bağcı ve Trierli ile lise müdürü J. H. Wyttenbach ve kentin iki danışmanı, Bay Cetto ve Bay Lautz da vardır. Son ikisinin toplantıya katılması önemli bir olaydır.

Bu liberalizm bayramı sırasında, hükümet karşıtı konuşmalar yapılır ve yergi dolu şiirler okunur. Metinlerin çok sayıda kopyası el altından dağıtılır. Gafil avlanmış olan polis burnundan solumaktadır.

Üç ay sonra, 18 Ağustos 1832'de, Trier'in çoktandır şüpheli durumunda olan iki danışmanı, Ticaret Odası Başkanı Röchling'in kentten ayrılışı onuruna "Casino" kulüpte verilen bir öğle yemeğine katılırlar. Prusya polisinin saptadığına göre, yemekte kaldırılan sekiz kadehten hiçbiri hükümdarın sağlığına değildir. Dahası, toplantıya katılan çok sayıda kişi, bu tür bir teklif gelmesi halinde kadehlerini masanın altına boşaltmayı önermişlerdir.

Bu skandal yetmiyormuş gibi, Trier Belediye Başkanı Wilhelm Haw, ifade özgürlüğü ve Trier'in bir Fransız kenti olduğu dönemin anısına kadeh kaldırır. Mutlakiyetçiliğe karşı özgürlük için mücadele veren insanlardan olduklarını göstermeleri için arkadaşlarını da toplantıya davet etmiştir. Küçük kentte herkesin konuştuğu, ileri gelenlerin bu aleni gösterileri şüphesiz çok büyük bir yankı uyandırır.

Aynı yılın aralık ayında, gene Trier'de, *"Alman Halkına Çağrı"* başlıklı son derece sert bir bildiri dağıtılır ve polis eski Belediye Başkanı Franz'ı tutuklar.

Ertesi yıl, 1833'te –Marx on beş yaşındadır– polis Karl'ın okuduğu liseyi basarak arama yapar. Liselilerin üzerinde düzen karşıtı şarkı sözleri ve şiirler bulur. Öğrencilerden biri tutuklanır. Hambach Bayramı'ndan beri şüpheli olarak görülen lise müdürü Wyttenbach, kısa bir süre sonra, öğretmen Vitus Loers'in ikinci müdürlüğe atandığını görür. Loers, lisenin siyasi gözetiminden sorumlu olacaktır. Sınıflardaki heyecanı, olayların gençlik üzerindeki derin etkisini, bu tiksinti uyandıran, baskıcı yöntemlerin Marx'ta yarattığı güçlü tepkiyi ve söz konusu olayların ne tür yorumlarla ailelerin tartışma gündemine girdiğini hayal etmek zor olmamalı.

Nihayet, sanki Trierliler her yıl bağımsızlıklarını ve mücadeleciliklerini göstermek istiyorlarmış gibi, kent 1834'te iki yeni gösteriyle çalkalanır.

12 Ocak 1834'te "Casino" edebiyat derneği, seçim bölgesinin Renanya Dieti'ndeki liberal temsilcileri onuruna bir şölen düzenler. Trier Belediye Başkanı Haw ile Parisli liberallerle yakın ilişkileri olan Nikolaus Valdenaire toplantıda hazır bulunurlar. Toplantının düzenleyicilerinden olan Heinrich Marx, liberal düşünceleri savunan bir konuşma yapar. Şölenin sonunda devrimci şarkılar söylenir.

Sonra, "Casino"nun kuruluşunun yıldönümü olan 24 Ocak'ta, *La Marseillaise* ve *La Parisienne*'in Fransızca olarak söylendiği yeni bir gösteri gerçekleşir; devrimin simgesi olan üç renkli bayrak coşkulu alkışlarla selamlanır. Toplantıya katılanlardan Avukat Brixius 1830 Devrimi'nin önemini vurgulayan bir konuşma yapar.

Prusya topraklarında gerçekleşen bu tek gösteriden tedirgin olan Berlin'deki otoriteler, valiye uyarı cezası verir-

ler. "Casino" derneği sıkı bir polis gözetimi altına alınır; Heinrich Marx ve birçok öğretmen şüpheliler listesine kaydedilir ve avukat Brixius aranmaya başlanır.

Tüm bu sözlü gösteriler bugün görece ılımlı gibi görünebilir. Ancak o dönemde –Prusya polis rejimi altında– bunlar belli bir cesareti ve mutlakiyetçiliğe direnme kararlılığını ortaya koymaktadır.

1832'de Paris'te Fourier'yle tanışmış olan Ludwig Gall, Karl Marx'ın olgunluk sınavını verdiği 1835'te, Trier'de, "Para sahibi olmaktan gelen ayrıcalıkları olanların zenginleşmesini ve çalışanların sürekli yoksullaşmasını" mahkûm eden yeni bir broşür yayınlar. Karl Marx liseye giderken, kenti boydan boya geçip Pazar Meydanı'nda son bulan, büyük alışveriş merkezi Simeonstrasse'yi izlemek zorundadır. Sürekli diri olan ve yukarıda anlatılan olaylarla daha da uyarılan merakıyla, kitapçıların önünde durmak ve yasaklanmadan önce bazı broşürlere şöyle bir göz atmak elindedir. Hareketli pazar meydanını geçerken, tartışmakta olan grupları izlemiş ve tüm bağ bölgelerinde olduğu gibi açık sözlü olan ahalinin yorumlarını dinlemiş olabilir.

O halde Marx, olgunluk sınavını verdiği sırada, yani on yedi yaşındayken, fazla bir deneyime olmasa bile, en azından siyasi yaşam ve baskıcı iktidara karşı verilen mücadeleler konusunda bazı izlenimlere ve imgelere sahiptir. Bu mücadelelerin, kavgacı, gururlu, bağımsız, baskılara ve adaletsizliklere düşman kişiliğini cezbettiğine kuşku yoktur.

Almanca sınavının kâğıdı, daha sonraları biyografi yazarlarının dikkatini çekecektir. Verilen konu, "Genç Bir Adamın Meslek Seçimi Üzerine Düşünceleri", kişisel düşüncelerin dile getirilmesine izin vermektedir. Marx bu fırsat-

tan yararlanır ve lafı dolandırmadan seçimini ortaya koyar: Yazının girişinden başlayarak –bunun da altı çizilmelidir– yaşamı boyunca sık sık yeniden ele alacağı bir düşünceyi, yani hayvanın yaşamının koşullar tarafından belirlendiği, insanınkinin ise büyük ölçüde kendisi tarafından, özellikle de meslek seçimi yoluyla belirlenmesinin mümkün olduğu düşüncesini geliştirir.

Karl Marx, söz konusu seçim yapılırken, her şeyden önce, mesleğin insanlığın mutluluğu uğruna çalışmak için sunduğu olanakları dikkate almak gerektiğini anlatır. "En tehlikeli meslekler, birbirleriyle bütünleşmek yerine soyut hakikatle uğraşanlardır" diye yazar.

Daha o sırada benimsemiş olduğu temel görüş şudur: Düşünceyi asla somuttan, eylemden ayırmamak. Kompozisyonun son bölümü, sürekli mücadele içinde geçecek olan yaşamının habercisidir. Bu bölüm, zapt edilemez bir iradeyi yansıtır ve büyük bir manevi gücü, hayatı boyunca sadık kalacağı, bir ideal uğruna özveride bulunma düşüncesini ortaya koyar. Nitekim, kompozisyonunu şöyle bitirir:

"Tarihe geçen büyük insanlar, herkesin iyiliği uğruna çalışarak soylulaşanlardır; tecrübe, en mutlu insanların en fazla insanı mutlu edenler olduğunu gösterir ve din bize, herkesin benzemeye can attığı ideal varlığın, insanlığın iyiliği uğruna kendini feda ettiğini öğretir. [...] İnsanlığın iyiliği için en iyi şekilde çalışmamızı sağlayan mesleği seçtiğimizde üzerimize aldığımız yükümlülükler bizi alt edemeyecektir, zira bunlar herkesin mutluluğu uğruna katlandığımız özveriden başka bir şey değildir."

Müdür J. H. Wyttenbach, bu sınav kâğıdının kenarına şu sözcükleri not edecektir: "Düşünce bakımından zengin bir kompozisyon, düşünceler iyi düzenlenmiş, metodik bir çerçeve içinde dile getirilmiş. Bununla birlikte, hayal mahsulü orijinal ifadeler kullanmaya eğilimli."

Bu kompozisyon, geleceği olmayan, gençliğe özgü bir idealizmin tutkulu ve platonik bir ifadesinden ibaret değildir. Bu, derin bir inancın ifadesidir.

Nitekim, Karl liseden ayrılırken, müdüre ve öğretmenlere yapılan geleneksel veda ziyaretleri sırasında, ikinci müdür –ve Latince-Yunanca öğretmeni– gerici Loers'i, lisenin siyasi polisliğini yapmakla görevlendirildiği için es geçecek, bütün yaşamının kuralı olacak o ödünsüz uzlaşmazlığını daha o tarihte gösterecektir. Meydan okumuş olmanın verdiği, gençliğe özgü belli bir hoşnutlukla, bu davranışının çok dikkat çekeceğini gayet iyi bilmektedir. Nitekim, öyle de olur. Tedirgin olan Bay Loers buna çok alınır; öyle ki, her zaman uzlaştırıcı ve dengeli bir insan olan Heinrich Marx, sonradan oğluna yazdığı gibi, "evde olmadığı bir sırada ziyaretine gitmiş olduğumuzu söyleyerek, bazı masum yalanlara başvurmaya" karar verdiğini belirtir.

2

Bonn

Bonn Üniversitesi'nde öğrencilik.
Tavernalar Kulübü. Şairler Kulübü.

Ana babasıyla ciddi sorunlar yaşamış ve bağımsızlığını kazanabilmek için çetin bir mücadele vermek zorunda kalmış olan Heinrich Marx, böylesine vaat edici yeteneklere sahip sevgili oğlu için elinden gelen her şeyi yapmaya ve parlak bir meslek edinmesini kolaylaştırmaya uzun zamandır kararlıdır. Böylece, Karl'ı, ünlü üniversitesiyle Renanya'nın düşünsel merkezi durumuna gelmiş olan, Trierli lise mezunlarının çoğunun öğrenimini sürdürmeye gittiği, Ren kıyısındaki küçük Bonn kentine yollamaya karar verir. Oğlunun zeki, meraklı, her şeyi öğrenmeye istekli olduğunu, ancak on yedi yaşına geldiği halde henüz herhangi bir bilim dalına belirgin bir ilgi göstermediğini bilmektedir.

Oğlunun geleceği için kaygılanan dikkatli bir baba olarak, Karl'ı hukuk öğrenimine yöneltir. Bu, üzerinde düşünülerek yapılmış bir tercihtir. Trier bölgesinde yeni mahke-

meler kurulmuştur ve geleceğin hukukçularının kariyerleri güvence altındadır. Öte yandan, hukuk çok sayıda yönetim görevinin de kapısını açmaktadır.

Karl, 1835 yılının Ekim ayı ortalarında, bir sabah erken saatte, yakınlarıyla birlikte gittiği iskeleden, gösterişli adı kabalığına ve yavaşlığına hiç de yakışmayan, "Ekspres Yat" isimli, üstü açık, büyük bir tekneye biner. Mosel Irmağı'nda düzenli sefer yapan bu tekne Koblenz'e kadar inmektedir. Oradan, Ren kıyılarına dizilmiş kentlere uğramaya yeni başlamış olan buharlı gemilere binen yolcular, Bonn'a geçebilmektedir.

Karl, 15 Ekim 1835'te, sadece barındırdığı 700 kadar öğrencinin gürültüsüyle canlanan bu küçük ve sakin kente varır. Aynı gün bir oda kiraladıktan sonra, üniversiteye kaydını yaptırır ve hiç vakit kaybetmeden Trierliler Kulübü'ne (*Treviraner Klub*) üye olur. Eski bir öğrenci geleneği uyarınca, üniversite öğrencileri derneklerde gruplaşmaktadır. Etkinlik göstermekte olan çeşitli dernekler vardır:

1° Kendi gelenekleri ve flamaları olan, üyeleri aynı toplumsal kökenden gelen *Korps* (birlikler). Bu örgütler, örneğin Bonn'daki *Borussiakorps*, genellikle aristokratları bir araya getirmektedir;

2° Liberal eğilimli dernekler olan *Burschenshaften*;

3° Genel olarak "taverna kulüpleri" olarak adlandırılan ve aynı kentten gelen öğrencileri buluşturan *Landsmannschaften.*

Öğrenciler, 1830 Fransız Devrimi'ne kadar göreli bir özgürlükten yararlanmışlardır. Ancak bu tarihten sonra polis gözetimi yıldan yıla yoğunlaşır. Devrimin doğurduğu umutla coşan liberal öğrenciler 1833'te Renanya Dieti'ne karşı bir

saldırı girişiminde bile bulunurlar. Hükümet tepkisini göstermekte gecikmez. Liberal dernekler –*Burschenshaften*– kapatılır, üyeleri tutuklanır ya da dağıtılır. Yalnızca, hiçbir siyasi kimliği olmayan *Landsmannschaften*'in etkinlik göstermesine göz yumulmaktadır.

Bununla birlikte, *Borussiakorps* gibi gerici aristokrat derneklerin etkinlikleri yasaklanmamıştır.

O halde, Karl Marx bir yıl boyunca, baskının iyice yoğunlaştığı, bu gergin ama sakin görünümlü ortamda yaşayacaktır. Büyük bir öğrenme isteğiyle dolu olduğundan, dokuz ders izlemek istemektedir. Elbette ki, hukuk. Ancak, şiir ve edebiyat çok ilgisini çektiğinden, edebiyat ve estetik derslerini de izler. Romantizm kuramcısı August Wilhelm von Schlegel'in edebiyat, felsefe ve bilim dersleri, yaşlı dostu J. L. Westphalen'in romantizminden etkilenmiş olan Karl'ı cezbetmektedir.

Her şeyi öğrenme merakı ve sabırsızlığı, bu ilk yarıyılın başından itibaren kendini gösterir. Bonn'a varışından kısa bir süre sonra, babasını çok sayıdaki tasarısından haberdar eder. Hatta ona yeni yazdığı bir şiirini bile gönderir. Bunu, Heinrich Marx'ın 18 Kasım 1835 tarihli yanıtından biliyoruz. Bu mektup derin bir şefkatin izlerini taşımakla birlikte, belli bir kaygıyı da açığa vurmaktadır. Heinrich Marx, Karl'ın dikkatini aşırı çalışmanın olası sonuçlarına çekerken, ince bir üslupla, oğlunun gururunu da incitmemeye çalışmaktadır:

"Dokuz ders izlemek bana biraz fazla gibi geliyor. Vücudunun ve beyninin kaldırabileceğinden fazlasını yapmanı istemem. Ancak sana zor gelmiyorsa, ne âlâ! Bilginin alanı uçsuz bucaksız, oysa zaman kısa. Bundan sonraki

mektubunda bana tüm bunlardan çok daha ayrıntılı bir şekilde söz edersin herhalde. Seni ilgilendiren her şeyin beni de ne kadar çok ilgilendirdiğini biliyorsun."

Mektubu bitirip imzaladıktan sonra şunları ekler: "Yeri gelmişken! Şiirini okudum. Sana şunu açıkça itiraf etmeliyim ki sevgili Karlcığım, bu şiiri hiç mi hiç anlamadım, gerçek manasını da ana hatlarını da."

Karl, babasının uyarılarını biraz olsun dikkate alır mı bilinmez. Ancak şurası bir gerçek ki, profesörlerinin "büyük bir çaba" ve "eksilmez bir dikkat"le izlediğini belirttikleri derslerinin sayısını altıyla sınırlamakta gecikmez.

Ne var ki, yorgunluğun sınırlarını tanımadığından, geriye kalan derslerle kendini aşırı zorlamaya devam eder ve ikinci yarıyılın başında rahatsızlanarak, düzenli olarak izlediği derslerinin sayısını dörde indirir. Dersleri biraz boşlayıp gönlünce yaşamaya başlayarak, kendini başkanı seçildiği *Treviraner Klub*'tan arkadaşlarının şen ve haylaz yaşamına bırakır.

Ve okul arkadaşlarının birçoğu gibi, sırası gelince, üniversite rektörü tarafından "gece sarhoş olmak ve gürültü patırtı çıkarmak" suçundan bir günlük oda hapsi cezasına çarptırılır. Sık sık verilen ve öğrencileri hiçbir şekilde korkutmayan bu ceza, tüm dostlarını ağırlama hakkı saklı kalmak üzere, üniversitede bir odaya kapatılmaktan ibarettir. Dostlar hiç olmadıkları kadar kalabalık bir şekilde, ellerinde –masrafları elbette cezalı tarafından, dolayısıyla ana babaların yolladığı harçlıklardan karşılanan– şişe şişe içkiyle cezalının yanına koşmaktadırlar.

Diğerlerinin arasında bu öykü, Marx'ın hayatı boyunca hep olacağı gibi, öğrenciliğinde de sağlıklı, neşeli, iyi yaşa-

mayı seven bir delikanlı olduğunu, hasımlarının büyük bir kötü niyetle betimledikleri gibi, geçimsiz, insani hiçbir yanı olmayan, kalpsiz bir adam olmadığını çok iyi gösterir.

Genç Marx'ın elimizdeki tek portresi, şans eseri korunmuş olan o dönemden kalma bir taşbaskıdır. Fotoğrafta *Treviraner* (Trierliler), çatısı Trier'in amblemi ünlü *Porta Nigra*'yla bezenmiş Beyaz At Hanı'nda şarkı söylemekte, içmekte ve neşe içinde dans etmektedirler. Karl Marx bir köşede, mağrur, soylu ve romantik bir havayla, kulüp başkanına yaraşır bir ağırbaşlılıkla sahneyi izlemektedir. Yüzündeki ifade dikkatle incelendiğinde, daha o yaşta güçlü bir kişiliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Fotoğrafta sert, iradeci, çevresine hâkim, kendinden emin ve kavgacı görünür. Bu kavgacılık ona, *Borussiakorps* üyesi bir aristokratla bir kılıç düellosuna mal olacaktır. Düelloda sol gözünün üzerinden çok hafif bir yara alacak ve bu sıyrık izini hayatı boyunca taşıyacaktır. O zamanlar kılıçla düello etmek bir öğrenci geleneğiydi ve Marx'ın silah kullanma talimleri yaptığını biliyoruz. O, tehlikeli bile olsa, her tür oyunda kendini sınamaktan kaçınacak bir insan değildi.

Marx, Bonn'dan ayrıldıktan sonra, "Köln kentinde yasaklanmış silahlar taşımak"la suçlanacaktır.

Marx'ın başlangıçta kitaplara ve derslere gösterdiği tutkuyla sürdürdüğü, ikinci yarıyıldaki bu çılgın yaşam, ana baba otoritesinden uzak, özgürlükten sarhoş, her şeyi keşfetmek ve tanımak için sabırsızlanan, coşkuyla dünyayı fethetmeye atılan gepegenç bir öğrencinin yaşamıdır.

Ancak onda, gençliğin bu doğal tezahürlerine, bir de, kendini avutma, giderek büyüyen bir sıkıntıya kendini kaptırmama çabası eklenmektedir. Korkuyla, oyun arkadaşı

Jenny'ye duyduğu içten sevginin gerçekte çok daha ileri bir duygu, derin ve tutkulu bir aşk olduğunu kavramıştır.

Keskin zekâsı ve hayatı boyunca koruyacağı o hiç azalmayan iyimserliği, alt etmek durumunda kalacağı neredeyse aşılmaz engelleri kendinden gizlemesine izin vermemektedir. O dönemde çok önemsenen, sosyal statü farkını ölçüp biçmektedir. Jenny, Trier'in en güzel kızı, herkesin kur yaptığı "baloların kraliçesi", hepsinden önemlisi çok yüksek idari görevleri olan bir aristokratın kızı değil midir?

Giderek büyüyen bu tutku ve romantik şiire olan eğilimi, onu, başkanlarından biri olmakta gecikmeyeceği Şairler Kulübü'ne üye olmaya yöneltir.

Yüzeysel olarak bakıldığında, o sıralar, insanlığın yararına mücadele etme kararlılığının eksildiği düşünülebilir. Oysa, söz konusu Şairler Kulübü'nün kuşku götürmez başka etkinlikleri, gizli siyasi faaliyetleri vardır. Polis kulübü yakından izlemektedir. Hatta, kulüpte sonuçsuz bir arama bile yapmıştır. Ancak muhbirler, beceriksiz manevralarını boşa çıkarmak için sayısız önlem alan –ve bundan muzipçe bir zevk duyan– öğrencileri izlemekten geri durmazlar.

Polis şüpheci olmakta haklıdır. Liberal *Burschenshaften*'in kapatılmasından sonra nöbeti devralan öğrenciler, kulüplerini gizlemekte ustalaşmışlardır. Bu durum Şairler Kulübü için de geçerlidir. Kulüp, devrimci şiirleri olan, Trier Lisesi'nin eski öğrencisi Biedermann ile *Burschenshaften*'ın aşırılıkçı fraksiyonu "Uzlaşmazlar"ın eski üyesi Fenner von Fennersleben tarafından kurulmuştur.

Kulübün üyeleri arasında, Emmanuel Geibel ve "Hakiki Sosyalizm"in kurucularından Karl Grün de bulunmaktadır. Her ikisi de, başta Moritz Carrière ve Carl Ludwig Bernays

olmak üzere, Göttingen Şairler Kulübü'nün üyeleriyle ilişkidedir. Bernays ileride, Marx'ın 1844'te Paris'te yayınlayacağı *Deutsch-Französische Jahrbücher* ("Alman-Fransız Yıllıkları") gazetesine katkıda bulunacaktır.

Karl Marx'ın bu kulüpteki rolüne gelince, başkanlığa seçilmesi görmezden gelinemediğini göstermektedir. Her zaman uyanık ve dikkatli olan Heinrich Marx, oğlunun biraz dağınık bulduğu faaliyetlerini çok yakından izlemektedir. Karl'ın, akranı gençlere özgü taşkın bir yaşam sürdüğünü kabul etmekle birlikte, biraz bulanık bulduğu onca tasarısından ve ölçüsüz harcamalarından kaygı duymaktadır.

"Hesabın da tam senlik sevgili Karlcığım" diye yazar, "ne bir düzen var, ne sonuç. Rakamlar düzgün biçimde alt alta yazılsaydı, işlem daha kısa, daha derli toplu ve basit olurdu. Ayrıca, eğitimli bir insandan, hele uygulamalı hukuk okumuş birinden düzenli olması beklenir.

"Genelde, burada tekrar edecek bir şey bulamıyorum, sadece, şu sıra çok sayıda kitap satın almanın, özellikle de hacimli tarih kitapları satın almanın yersiz ve gereksiz olduğunu düşünüyorum."

Ve biraz ileride şöyle der:

"Yazdıklarını bastırmadan önce biraz beklesen iyi edersin. Günümüzde bir şair ya da edebiyatçı, toplum önüne çıkmaya niyetlenmeden önce, kendinde makbul bir şey yaratma yeteneğini hissetmelidir."

Heinrich Marx, ikinci yarıyılın sonunda artık kararını vermiştir. Bonn Üniversitesi yetkililerine Karl'ın öğrenimini Berlin'de sürdüreceğini bildirir ve her türlü itiraza baştan son vermek için, "Kararım budur..." diye belirtir.

Öğrenim yılının sonunda tatil için Trier'e dönen Karl, yazı, ailesi ve tatlı duygularını paylaşan Jenny'yle birlikte geçirir.

İki genç gizlice nişanlanırlar. Ancak, Heinrich Marx söz kesilir kesilmez olaydan haberdar olur.

Derin tereddütlerine ve henüz öğreniminin başında olan gepegenç bir adamın, parlak talipleri eksik olmayan genç bir kızın geleceğini bağladığını görmekten kaynaklanan kaygılarına rağmen, bu karara rıza göstermezlik edemez. Karl'ın kararından dönmeyeceğini çok iyi bilmektedir.

3

Spree'nin Atina'sı: Berlin

Ünlü Friedrich-Wilhelm Üniversitesi. Mittelstrasse. Yoğun çalışmalar ve şiir. Felsefe karşı konulamaz bir biçimde Karl Marx'ı kendine çekiyor.

Berlin'e gitmek üzere yola çıkan Marx'ta, bir önceki yıl Bonn'a gitmek üzere gemiye binerken duyduğu neşeden eser yoktur. Marx o tarihte Trier'den, dünyayı fethetmeye atılan, ateşli bir lise mezununun heyecan ve tutkusuyla ayrılmıştır.

Onu beş ya da yedi gün içinde –hızlı ya da normal postaya binilmesine bağlı olarak– Prusya başkentine ulaştıracak atlı posta arabasına bindiğinde, karamsar ve üzgündür. Tutkuyla sevdiği nişanlısını geride bırakmaktadır. Ve Berlin çok uzaktır. Ayrılığın uzun olma ihtimali vardır. Karl henüz on sekiz yaşındadır ve o güne kadar hayatı kesintiye uğramaksızın akıp gitmiştir. Annesinin dediği gibi, "Karl doğuştan şanslıdır, ne isterse olur."

Ancak, hayatında ilk kez, iki güçlü arzu arasında, okuma, öğrenme, başarma arzusu ile sevdiğinden ayrılmama

arzusu arasında kalmıştır ve yüreğinde fırtınalar kopmaktadır. Bir meslek sahibi olma, hayatta bir yere gelme zorunluluğu ile ayrılık arasındaki bu uzlaşmazlık, olayları iradesiyle kontrol altına almak isteyen, bu bildiğinden şaşmaz genci çileden çıkarmaktadır. Dolayısıyla, bu uzun yolculuğu "çok kötü bir moral"le, fırtınalı düşüncelerle boğuşarak tamamlar.

22 Ekim 1836'da Berlin'e vardığında, kararını vermiştir. Kısa bir sokak olan Mittelstrasse'de, Friedrich-Wilhelm Üniversitesi'ne birkaç adım mesafede mütevazı bir oda kiralar, Friedrich Karl von Savigny ve Eduard Gans'ın hukuk dersleri ile Hendrik Steffens'in antropoloji dersine kaydolur ve "bilim ve sanata gömülmek" üzere kendini odasına kapatır.

Her şeyden gönüllü olarak elini ayağını çeken Karl, iklimi, kurşuni gökyüzü, hiçbir parıltısı olmayan sakinleri, küçük tüccarları, zanaatkârları ve sayısız memuruyla, asık suratlı Prusya başkentini tanımak için en küçük bir istek duymamaktadır. Kraliyet sarayının, devlet memurlarının ve on beş kışlaya dağılmış 30 bin kadar askerin damgasını taşıyan Berlin, Ren kentleriyle, bağlık bölgelerin o iç açıcı, kalender, muhalif şehirleriyle hazin bir tezat oluşturmaktadır.

Karl henüz, öteki Berlin'i, tiyatroları, edebiyat kulüpleri ve salonlarıyla entelektüel ve sanat şehri Berlin'i tanımamaktadır. Bu ilk yarıyıl süresince, Almanya'nın en ünlü hocalarını ve binlerce çalışkan öğrenciyi kendine çekmiş olan, filozof Ludwig Feuerbach'ın babasına yazdığı bir mektupta, "Başka hiçbir üniversitede böylesine bir çalışma zevki, küçük öğrenci işleri dışındaki konulara böylesine bir ilgi,

bilime böylesine bir eğilim, böyle bir dinginlik ve böyle bir sessizlik bulamazsınız" diye betimlediği bu büyük üniversitenin ancak bir bölümünü tanır.

Friedrich-Wilhelm Üniversitesi hak ettiği bu ünü, derin bilgili ve liberal bir filozof olan kurucusu Wilhelm von Humboldt'a borçludur. Yirmi dört yaşında, 1789 Fransız Devrimi'nin başlangıcına şahsen tanık olma şansını yakalayan Humboldt, olaydan çok etkilenmiş ve ileride Fransız başkentine yeniden gidip uzun bir süre kalarak dilbilim ve sanat okumuştur.

1809'da eğitim bakanı olduktan bir yıl sonra, gençliğinde derinden etkilendiği ilkelerden esinlenerek bu büyük üniversiteyi kurmuştur. Ona göre, üniversite, öğrencilerin zihinsel yeteneklerini geliştirerek, ahlaki kişiliklerini özgürce biçimlendirmelerine hizmet etmelidir.

Karl Marx, sektirmeden izlediği üç dersten kalan zamanında okumakta, derinleşmekte, klasik yapıtlara notlar düşmekte, şiirler yazmakta ve kişisel çalışmalar yapmaktadır. Kendini daha iyi tanımak, karışık düşüncelerini düzene sokmak için yazmakta, düşünmekte, kendini acımasızca eleştirmekte ve bıkmadan, usanmadan her şeye baştan başlamaktadır.

Bu yöntemi gelecekte de sürekli olarak kullanacaktır. Olağanüstü çalışma kapasitesi, her şeyi birlikte yürütmesine izin vermektedir. Çok sayıda kitap okumakta, incelemekte, kenarlarına notlar düşmekte, özetlerini çıkarmakta, düşüncelerini ve projelerini kâğıda dökmekte ve Jenny için şiirler yazmaktadır.

Jenny, Aralık 1836'da ondan, "Biricik sevgilim Jenny von Westphalen'e" ithaf edilmiş üç defter alır. Sophie Marx, kar-

deşine, Jenny'nin bunları "sevinç ve acı gözyaşlarıyla" karşıladığını yazacaktır.

Bu şiirsel metinler, Karl'ın ruhundaki çalkantıyı yansıtır ve mizacını ortaya koyar; meydan okuduğu –daha o zamandan!– bir dünyayla mücadele etmek için, bilimin ve sanatın insan düşüncesine sunduğu ne varsa öğrenme tutkusunu ve çelik iradesini güçlü bir biçimde yansıtır.

"Ruhuma gerekli olanı dinginlik içinde gerçekleştiremiyorum, rahattan ve dinlenmekten kaçarak hep mücadeleye doğru koşuyorum. Tanrıların bahşettiği her şeyi fethetmeyi, bilim dünyasını cesaretle keşfetmeyi, şiirde ve sanatta ustalığımı ortaya koymak isterdim. Durup dinlenmeden her şeyi öğrenme, istek ve eylemi bizden uzaklaştıran uyuşukluktan kaçınma, kısır düşünceler içinde kokuşup gitmeme ve aşağılık boyunduruğa boyun eğmeme yürekliliğini göstermek gerekiyor, zira bizi eyleme geçiren her zaman arzu ve umuttur."

Ve "Gurur" başlığını taşıyan bir diğer metin, dünyayı değiştirmek isteyen büyük devrimcinin habercisidir:

"Jenny, eğer ruhlarımızı aşkta birleştirdiğimizi, onları aynı tutkunun sardığını ve aynı selin sürüklediğini ilan edebilirsem,

"O zaman, eldivenimi dünyanın yüzüne fırlatacak ve yıkılışı ateşimi söndüremeyecek olan bu dev gibi pigmenin olduğu yere yığıldığını göreceğim.

"O zaman, tıpkı tanrılar gibi, zaferden sarhoş, yıkıntılarının arasında ilerleyecek ve sözlerime eylemin gücünü katarak kendimi Yaradan'ın eşiti hissedeceğim."

Karl, bu çılgınca yarıyılın sonunda büyük bir düş kırıklığına uğramış gibidir. Çabaları umut ettiği gibi sonuç ver-

memiştir. Bununla birlikte, düşünceleri büyük ölçüde zenginleşmiştir. Ruhuna işlemiş olan idealist felsefeden kurtulmaya, bu felsefenin tüm zayıflıklarını ve çelişkilerini kavramaya başlamış, Hegel'i keşfetmiştir. Öte yandan, duygusal planda, kaygıları kısmen yatışmıştır. Mart ayında Ludwig von Westphalen'den mektupla resmen istenen Jenny kendisine verilmiştir.

Marx'ın geçirdiği bu entelektüel bunalım, ruhsal çalkantı, gençliğe özgü taşkınlık, hummalı ve zorlu araştırmalar dönemi önemlidir. Sonunda onu yeni bir dünya görüşüne yöneltecek ve yaşı için şaşırtıcı bir olgunluk düzeyine eriştirecektir.

Marx'ın çok yönlü zengin kişiliğinin çalkantılı ve karışık oluşum sürecini, babasına yazdığı 10 Kasım 1837 tarihli bir mektup sayesinde izleyebiliyoruz. Birçok ayrıntıyı dolambaçsız bir biçimde dile getiren mektubun olağandışı üslubu dikkat çekicidir.

"Sevgili babacığım,

"Hayatta, miadı dolmuş bir çağın sonuna dikilen, ama aynı zamanda, açık bir şekilde yeni bir yöne işaret eden sınır taşları gibi olan anlar vardır.

"Böylesi geçiş anları, bizi, durumumuzu kavramak için geçmişi ve bugünü düşüncenin keskin bakışıyla incelemeye sevk eder. Aslında, dünya tarihi dahi geçmişe böyle bir bakış atıp kendini incelemekten hoşlanır; bu da sık sık, tarihin gerilediği ya da durduğu izlenimini uyandırır: Oysa gerçekte, kendini anlamak ve kendi etkinliği olan tinin etkinliğini tinle kavramak üzere kendini bir koltuğa bırakmaktadır.

"Bu gibi durumlarda, kişi lirikleşir, zira tüm başkalaşım hem ölümden önce verilen son başyapıt hem de parlak fakat hâlâ kararsız renkler altında biçimlenmeye çalışan yeni bir şiirin girişidir ve buna rağmen, bizler, artık yaşanmış olan o hayatın anısına bir anıt dikmek isteriz; o hayatın, eylem için yitirdiği yeri duygularda bulması gerekir. [...]

"Nihayet, burada geçirdiğim bir yılın sonunda, geriye dönüp yılın iz bırakan olaylarına bir göz atar ve bana Ems kıyısından yazdığın o güzel, çok güzel mektubu da böylece cevaplayacak olursam, babacığım, durumumu genelde hayatı nasıl görüyorsam öyle, yani tinin, daha sonra tüm alanlarda, bilgide, sanatta ve özel yaşamda somutlanan etkinliğinin bir ifadesi olarak gördüğümü belirteyim.

"Sizden ayrıldığımda, önümde yeni bir ufuk açılmıştı. Bu aşkın dünyasıydı, başlangıçta arzudan sarhoş ve umutsuz olan bir aşkın dünyası. Başka koşullarda beni çok hoşnut edecek, doğayı seyre dalmaya sevk edecek, yaşama sevinciyle coşturacak olan Berlin yolculuğu bile içimi kıpırdatmadı, daha çok, garip bir biçimde canımı sıktı. Çünkü ne gördüğüm kayalar ruhumdaki duygulardan daha sarp ve gözü pek, ne büyük kentler kanımdan daha canlı, ne yemekler zihnimi dolduran yığınla hayalden daha ağır ve hazmı zor, ne de sanat Jenny kadar güzeldi.

"Berlin'e geldikten sonra, o zamana kadar kurduğum tüm ilişkileri kopardım, isteksizce birkaç seyrek ziyaret yaptım ve bilime ve sanata dalmanın yollarını aradım. [...]

"Ancak, şiir bir yol arkadaşından başka bir şey olamazdı ve olmamalıydı. Hukuk okumam gerekiyordu ve özellikle felsefeye dalmak için çok güçlü bir arzu duyuyordum.

İkisini şöyle uzlaştırdım: Bir yandan ders çalıştım [Marx burada çok sayıda hukukçunun adını sayar], öte yandan hukuk alanını kapsayan bir hukuk felsefesi oluşturmaya çalıştım. Giriş olarak, birkaç metafizik aksiyom üzerine yaptığım incelemeyi öne aldım ve üç yüz formadan* fazla tutan bu zavallı yapıtı kamu hukukuna kadar getirdim. [...]

"Özel eşya hukukunun sonuna geldiğimde, her şeyin yanlış olduğunu gördüm; temel şema Kantçı şemaya benziyordu, ancak gelişme bölümünde bundan tamamen uzaklaşıyordu. Ve bir kez daha, felsefesiz sonuca ulaşmanın imkânsız olduğunu anladım. Böylece, vicdanım tamamen rahat, kendimi yeniden onun kollarına atabilirdim. [...]

"İlk yarıyıl süresince, bu bir sürü uğraş arasında ne uykusuz geceler geçirmek, ne mücadeleler vermek, nice iç ve dış etkiye direnmek zorunda kaldım. Sonunda, bu süreçten hiç de daha zenginleşmiş olarak çıkmadım; bunlar bana doğayı, sanatı, dünyayı ihmal ettirdi, dostlarımı uzaklaştırdı, bedenim âdeta düşünceden oluşuyordu. Bir hekim kıra gitmemi salık verdi ve böylece ilk kez kenti baştan aşağı geçerek kent dışına çıktım ve Stralow'a vardım. [...]"

Stralow. Hegel incelemeleri. Doktorklub.
Stehely Kahvesi.

Gece gündüz demeden, cehennemî bir tempoyla sürdürdüğü bu hayat, Marx'ı bitkin düşürmüştür. Beyni aşırı yorgundur, bir hekimin öğütlerine uyarak, 1837 ilkbaharında, sürdüğü münzevi hayatını geride bırakıp yerleşmek üzere Berlin yakınlarındaki Stralow'a gider.

---

* Bir forma on altı basılı sayfadan oluşur.

Stralow, şair Heinrich Heine'ye göre suları "ruhları yıkayan ve çayın rengini açan" Spree Irmağı'nın sağ yakasında kurulu, çok güzel, küçük bir balıkçı köyüdür.

Karşı yakada, bugün yerini Meyer'in 1867'de kurduğu uçsuz bucaksız, mükemmel Treptow parkına bırakmış olan, yer yer çalılarla kaplı çayırlar göz alabildiğine uzanmaktadır.

Stralow, dinlenmek ve düşünmek için ideal, sakin ve huzurlu bir köydür. Üniversiteye yürüyerek bir saat mesafede olduğundan, öğrencilerin ve profesörlerin tercih ettikleri bir gezinti yeridir. Yılda bir kez neşeyle canlanır: Balıkçıların bayramı olan 24 Ağustostaki Saint-Bartholome günü, Berlinli kalabalıkları köye çeker.

Marx köyün doksan sakininden birinin evinde mütevazı bir oda kiralar. Bir gün, evin sahibiyle bir av partisine bile çıkacaktır. II. Dünya Savaşı sırasında yıkılan bu evin yerine, bahçeyle çevrili güzel bir anıt dikilmiştir. Yakınlardaki şirin ve yalın kilise ile Linden Parkı ise değişmemiştir.

Marx, bu kırsal çevrede sağlığına ve canlılığına yeniden kavuşur ve öğrenme açlığına direnemeyerek sayısız yapıtı inceler. Özellikle Hegel üzerinde derinleşir. Yaptığı gezintiler sırasında, soylu çocukların devam ettiği harp okulunda coğrafya öğretmeni olan Adolf Rutenberg'le tanışır. Rutenberg aynı zamanda, Hamburg'da yayınlanan liberal bir gazete olan *Telegraph für Deutschland*'ın kalemi kuvvetli bir muhabiridir. Gazeteyi yöneten yazar ve oyun yazarı Karl Gutzkow, Heinrich Heine'yle birlikte son derece liberal bir edebiyat hareketi olan Junges Deutschland'ın ("Genç Almanya") kurucuları arasında yer almıştır. Rutenberg, öğ-

renciliğinde, *Burschenshaft* üyesiyken siyasi düşüncelerinden ötürü tutuklanmıştır. Berlin'de etkinliklerini, başkentin en liberal ve en seçkin aydınlarını bir araya getiren ünlü *Doktorklub*'da sürdürmektedir. Genç ve zeki profesörler, öğretim üyeleri, yazarlar, kültürlü gazeteciler, hukukçular, edebiyat ve tiyatro eleştirmenleri bu kulüpte sık sık bir araya gelmektedir.

Bu insanların çoğu, büyük filozof Hegel'in izleyicisi ya da hayranıdır. Hegel'in Alman ve Avrupalı düşünürler üzerindeki etkisi öylesine güçlüdür ki, Hyppolyte Taine onun için coşkuyla, "O, Spinoza çarpı Aristoteles ve çağdaş deneyimin üç yüz yıldır inşa etmekte olduğu bilimler piramidinin üzerinde dimdik ayakta" diyebilmiştir.

Marx, oluşumunda önemli bir rol oynayacak ve Berlin'in entelektüel yaşamına ilk adımlarını atmasını sağlayacak bu çevreye, Adolf Rutenberg tarafından sokulur.

Kulüp üyelerinin çoğundan yirmi-yirmi beş yaş küçük olmasına rağmen (henüz on dokuz yaşındadır), içtenlikle karşılanır ve eşit muamelesi görür. Hatta, güçlü kişiliği, yaratıcı zekâsı, kültürü ve şevkiyle kısa zamanda kendini kabul ettirir. Kulübün önde gelen üyeleri ve kurucuları dostu olurlar.

Tarih profesörü –ve bu konuda hocası olacak olan– İskandinav Edebiyatı uzmanı genç bilgin Karl Friedrich Köppen'le dostluk kurar. İleride, *Buddha Dini ve Kökenleri* başlıklı kitabıyla üne kavuşacak olan Köppen'le arasındaki sadık dostluk hayatı boyunca sürecektir.

Marx kulübün kurucusu ve önderi Bruno Bauer'le de samimi olur. Bauer, aynı zamanda, teoloji fakültesinde öğ-

retim görevlisidir. Derin bilgisi, cesur düşünceleri ve iğneleyici ironisiyle çevresi üzerinde hâkimiyet kuran Bauer, kulübün yeni üyesini de kendine çekmekte gecikmez.

Bu arada, kulübün diğer ünlü üyelerinin adlarını da anmak gerekir: İleride *Rheinische Zeitung*'a katkıda bulunacak olan Ludwig Buhl, *Athenäum* adlı edebiyat dergisini yöneten Eduard Meyen, Arap dili uzmanı Karl Nauwerck ve diğerleri.

Kulübün üyeleri düzenli olarak Stehely Kahvesi'nde bir araya gelmektedirler. Artık var olmayan bu kahve, "Genç Almanya" hareketinin tarihinde oynadığı rol ve daha da radikal evrimiyle ününü hep korumuştur. Jägerstrasse ve Charlottenstrasse'nin köşesinde, tiyatronun tam karşısında ve üniversiteye beş dakika mesafede olan kahve, hocalar, öğrenciler, eleştirmenler için kolay ve pratik bir buluşma yeridir. Ancak, bu seçimde ağır basan başka nedenler vardır. Burada, subay ve memurların gidip geldikleri kahvelerde kötü gözle bakılan "uygunsuz" gazeteler ve yayınlar bulunabilmektedir. Gazeteci Friedrich Sass'ın 1846'da yayınlanan *Yeni Zamanların Berlin'i* başlıklı kitabında şu satırlar yer alır:

"Şair Heinrich Heine'nin tadını çıkara çıkara pastalarını yediği ve alaycı karikatürlerini çizdiği Berlin yüksek sosyetesiyle ilgili son haberlerden konuşmak için Stehely Kahvesi'nde buluşulurdu; eleştirmenler 20'li yıllarda yaşlı Avrupa'nın yüreğini hoplatan Sontag'ın* yeteneğini burada tartışıp yorumladılar ve ondan söz eden yazılarını burada kaleme aldılar; 'Genç Almanya' Temmuz Devrimi'ni bura-

* Henriette Sontag, "die göttliche Henriette" (ilahi Henriette) diye anılan ünlü aktris.

da doğurdu; Hegel felsefesi üzerine sonu gelmez tartışmalar burada yapıldı; 'Genç Almanya'nın düşünceleri burada aşıldı ve *Jahrbücher* ve *Rheinische Zeitung* toplarını burada ateşlediler; tüm Alman gazetelerinin Berlin muhabirleri, makalelerini burada kaleme aldılar. Abartmaksızın, genç Alman halkının ve yeniçağın burada galip geldiği söylenebilir."

Bu kahvenin merkezi, metinlerde sık sık adı geçen, kırmızı oda denen salondur. "Radikaller" (aşırılar) olarak nitelenen demokratlar ve liberaller yıllarca burada buluşacaklardır.

Salona bu ad müdavimlerinin düşüncelerinden ötürü değil, sadece, duvarları hep aynı renkte yenilenen kırmızı kâğıtla kaplı olduğu için verilmiştir.

Friedrich Sass'ın belirttiği gibi, "Kırmızı salon, giderek, siyasi ve toplumsal sorunlar üzerine derin tartışmaların yapıldığı en önemli buluşma noktası durumuna gelir."

Doktorklub, doğal olarak, Karl Marx'ın etkinliklerinin belli başlı merkezlerinden biri olur. Katıldığı ve sık sık da başlattığı sayısız ve coşkulu tartışma, ona, kendi görüşlerini seçkin arkadaşlarınınkilerle kıyaslama ve tartma olanağını vermektedir. Onlardan çok şey öğrenir. Arkadaşları da, düşüncelerinin birçoğunu ona borçludurlar.

Doktorklub'un Marx'ın oluşumunda son derece önemli bir yeri vardır. Bruno Bauer tarafından Berlin'in edebiyat salonlarına sokulması da deneyimini tamamlar. Bu yoğun entelektüel yaşam, çağın vakanüvislerince günümüze aktarılmıştır. Böylece, Karl Marx'ın içinde geliştiği ve kendini oluşturduğu çevreyi daha iyi kavrayabiliyoruz.

Edebiyat salonları. Bettina von Arnim.
İnsanlar ve kitaplar. Karl Marx'ın dostları.

Marx, canlı tartışma ortamları yaratmak için güzel evinde –Raczynski kontlarının eski sarayı– karşıt görüşlü kişileri bir araya getirmeyi seven, demokrat Bettina von Arnim'in gece toplantılarına oldukça sık katılır. Bu toplantılarda, von Arnim'in kayınbiraderi Profesör von Savigny ve Pitt-Arnim gibi gericiler ile Bruno Bauer, Profesör Eduard Gans'ın hayranı Dr. Oppenheim, topluluğun en genç temsilcilerinden olan Karl Marx ve diğer birçok kişi bir araya gelir.

Karl Marx'ın çağdaşlarından Dr. Max Ring'e göre, "Romancı Achim von Arnim'in dul eşi Bettina, ufak tefek, akıllı, kültürlü, siyah saçlarına ak düşmüş, elli yaşlarında, canlı ve delici bakışlı bir kadındır." Romantik şair Clemens Brentano'nun kız kardeşi olan annesi Maxe Brentano, Goethe'nin çocukluk arkadaşıdır.

Büyük şairle mektuplaşmalarını 1835'te, *Goethe'nin Bir Kız Çocuğuyla Yazışmaları* başlıklı bir kitapta yayınlamış olan Bettina, o tarihten beri ünlüdür. Toplumsal sorunlarla ilgilenmektedir ve daha o tarihte, emekçi sınıfların içinde yaşadığı derin sefalet konusunda net ve gerçekçi bir görüşe sahiptir. Marx'la tanıştığı sırada, kentin varoşlarındaki yoksul mahallelerde, liberal öğrencilerin yardımıyla araştırmalar yürütmektedir. 1844'te, *Bu Kitap Krala Aittir* başlığıyla yayınlanacak cesur bir kitap yazmaya başlar. Sonradan, kapitalizmi eleştiren bir kitap daha yazacaktır. Hiçbir zaman yayınlanmayan bu kitabın elyazmaları Frankfurt Arşivleri'nde bulunmaktadır.

Goethe ve Beethoven hayranı olan Bettina von Arnim, şiir ve müzik geceleri de düzenlemektedir. Marx, bu kadı-

nın canlılığına ve iyilik etme arzusuna değer vermekle birlikte, ona biraz garip gelen romantizmi üzerine bir taşlama yazmak için duyduğu –eleştirel zekâsı ve ironi duygusuyla– muzip isteğe karşı koyamaz. Gene de, iyi birer dost olarak kalacaklardır. Marx ileride, Kreuznach'ta onu evine konuk olarak kabul edecektir.

Karl Marx, sürekli konuğu olduğu bir diğer salondan, liberal muhalefetin rağbet ettiği bir buluşma yeri olan Varnhagen von Ense'nin salonundan da hoşlanmaktadır.

Bruno Bauer gibi tiyatro tutkunu olan Marx, pek çok oyun izlemekte ve heyecan içinde, Bruno Bauer ve Adolf Rutenberg'le birlikte bir tiyatro eleştiri dergisi yayınlamayı tasarlamaktadır.

Goethe'nin ve Shakespeare'in piyeslerini yorumlamadaki ustalıklarıyla Berlinlilerin kalplerini fetheden Eduard Devrient ve Seydelmann gibi büyük ve yetenekli aktörlerle dost olur. Bu sanatçıların üzerinde yarattıkları etki, özellikle Seydelmann'ın etkisi o kadar güçlüdür ki, çok sonraları, çocuklarını, büyük bir ustalıkla canlandırdığı Mefisto rolündeki Seydelmann'ı taklit etmeye çalışarak eğlendirecektir.

Marx, canlılığı, şaşkınlık veren fiziksel direnci ve her şeye karşı duyduğu inanılmaz merakla, zekâ ve düşünceye verdiği değerden ötürü "Spree'nin Atina'sı" olarak anılan Berlin'in kendisine sunduğu tüm olanaklardan sonuna kadar yararlanmak, her şeyi görmek, kitaplardan ve ahbaplık ettiği insanlardan öğrenebileceği her şeyi öğrenmek istemektedir.

Üniversitede, *Doktorklub*'da, salonlarda yeni insanlarla tanışmaktadır. Aralarından bazıları mücadele arkadaşı ola-

rak kalacak bu isimler, tüm bilim dallarından değerli kişilerdir.

Genç Hegelcilerle birlikte derslerini düzenli bir biçimde ve hayranlıkla izlediği seçkin Profesör Eduard Gans'ı, genç öğrenciyi derin bir biçimde etkileyen kişilerin başına koymak gerekir. Eduard Gans, 1830 Devrimi'nin ateşli bir savunucusudur ve Heinrich Heine gibi toplumsal sorunu esas sorun olarak görmektedir. Fransa'ya yaptığı yolculuklar sırasında Saint-Simoncu olmuş, 1836'da da, "Gelecekte tarih defalarca, proletaryanın burjuvaziye karşı savaşından söz edecek" sözlerinin yer aldığı bir kitap yayınlamıştır.

Bu dersler, Marx'a, Trier'de geçen çocukluğunun o çok yakın ve canlı anılarını, Ludwig von Westphalen'den Saint-Simonculuğu öğrenmesi ve 1830 Devrimi'yle harekete geçen Trierli liberallerin yineleyip durdukları gösterilerini hatırlatmaktadır.

Sonra, Gans'la birlikte tanıdığı ya da tanışacağı, önemli yapıtlar vermiş yazarlar gelir. Bu yazarlar düşüncesinin gelişmesinde etkili olacaklardır. Gerçekten de, bu dört yıl içinde, ilk başta din üzerinden, gericiliğin ve mutlakiyetçiliğin tabularını yıkan ve bu yolla toplumsal evrimi hızlandıran bir dizi kitap yayınlanır.

Sayısız bilimsel buluş ile bunların sanayiye uygulanması sonucunda hızla değişen iktisadi ve toplumsal koşullar, yeni düşüncelerin gelişmesini teşvik eder.

1835-1836'da, David Strauss'un *İsa'nın Yaşamı* yayınlanır. 1839'da Émile Litré tarafından Fransızcaya çevrilen kitap, büyük yankı uyandırır.

1838'de, *Tarih Felsefesinin Başlangıç İlkeleri* basılır. Kitabın yazarı filozof August von Cieszkowski, Hegel'in

spekülatif felsefesinin yerine yeni bir eylem felsefesi geçirmenin gerekli olduğunu, geçmişten tarihin yasalarını çıkarmanın yeterli olmadığını, dünyayı dönüştürmek için bu yasalara dayanmak gerektiğini savunur. Bir pratik eylem felsefesi (*praksis*) önerir. Marx sonradan, *praksis* terimini yeniden ele alacaktır. August von Cieszkowski geleceği ütopik bir sosyalizmde görmektedir.

Gene 1838'de, ancak bu kez Paris'te, Wilhelm Weitling'in *Olduğu Gibi ve Olması Gerektiği Gibi İnsanlık* adlı kitabı yayınlanır. Kitap Almanya'da yankılar uyandırır.

1839'da, Filozof Ludwig Feuerbach, materyalizmin habercisi olan ve Genç Hegelcileri coşkuya boğan *Hıristiyanlığın Özü* (din ile felsefe arasındaki mücadele) başlıklı kitabını yayınlar. Friedrich Engels ileride, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*'nda bu kitap için, "Tek hamlede çelişkileri yok ederek materyalizmi kesin olarak başköşeye oturttu" diye yazacaktır.

1841'de, önce büyük şair Georg Herwegh'in *Yaşayan Birinin Şiirleri*, sonra da Bruno Bauer'in *Zamanımızda Hıristiyan Devlet* başlığıyla yayınlanan makaleleri basılır.

Gene 1841'de, gazeteci ve filozof Moses Hess'in –Paris'te Fourier'yi tanımış ve ahbabı olmuştur– *Avrupa Triarşisi* yayınlanır (Almanya Reform'la kilisenin ruhunu kurtardı; Fransa Devrim'le insanlığı harekete geçirdi; İngiltere ise yoksulluğun para aristokrasisine karşı verdiği mücadeleyle devrimi doğurmak zorundadır).

Tıpkı Heinrich Heine ve Profesör Eduard Gans gibi, Moses Hess de toplumsal sorunu birinci plana koymakta ve komünizmi insanlığın nihai hedefi olarak görmektedir.

Marx, dikkatle okunup tutkulu bir biçimde tartışılan bu yapıtları ilk elden inceleyenler ve eleştirenler arasında yer almakta ve geçerli düşünceleri zihnine kaydetmektedir.

Öğrenci yaşamı. Filozoflar eğlenmeyi bilirler. Tez hazırlıkları.

Neşeli ve yorulmak bilmez Marx, gevşemeyi ve bu yoğun entelektüel yaşamdan uzaklaşmayı da bilir. Sadık dostları Bruno ve Edgar Bauer, Adolf Rutenberg, Karl Friedrich Köppen ve diğerleriyle birlikte neşeli dost sofralarına katılır. Bruno Bauer, sıkı içen ve iyi yemek yemeyi seven bir insan olmasıyla ünlüdür. Rutenberg'in ise –polis raporlarından anlaşıldığına göre– sokak kavgalarına karışmışlığı vardır.

Edgar Bauer, Bonn Üniversitesi'nde profesörlüğe atanmış olan kardeşi Bruno'ya yazdığı bir mektupta, bu güzel gece toplantılarından birini anlatır:

"Son olarak *Bürgerressource*'da büyük bir akşam yemeği için Riedel* ve Marx'la birlikte Charlottenburg'a gittim. Orada neşe dolu saatler geçirdik."

Marx, Bauer kardeşlerle yakın bir ilişki içindedir. Bauer'lerin annesi, ailenin Charlottenburg'daki evinde onu hep sıcak bir biçimde ağırlar. Marx, Bruno'nun Bonn'a gidişinden sonra da, yürüyerek, arabayla, bazen de atla, sık sık Bayan Bauer'i ziyarete gidecektir.

Bu dopdolu yaşamı hep aynı canlılıkla sürdürür. Şüphesiz, babasının Mayıs 1838'de ölmesinden sonra, esas olarak kitap ve tiyatro bileti satın almaktan oluşan harca-

* *Athenäum* adlı edebiyat dergisinin editörü.

malarını kısmak zorunda kalır. Ayrıca, artık, dostlarına karşı eskisi kadar cömert olmaması gerekmektedir. Ne var ki, maddi sorunları hiç önemsemediğinden, buna pek aldırış etmemektedir.

Dört yıl boyunca, belki ekonomik nedenlerle, belki de polisin abartılı merakı yüzünden ya da bağımsız olmak istediği ve öyle uygun düştüğü için sık sık ev değiştirir.

Üniversitenin kayıtlarından, resmen yedi ev değiştirdiği bilinmektedir. Ancak, ne Stralow ne de öbür birkaç ev kayıtlarda yer almadığından, bu liste eksiktir.

Hâlâ ayakta duran ve anısına bir plaket taşıyan tek ev, tıp fakültesi ile hastanelerin ve öğrencilerin tercih ettiği ucuz odaların bulunduğu sakin bir mahalle olan Medizinerviertel'de, Luisenstrasse No. 45'te (bugün No. 60) bulunan evdir.

Marx'ın, Ekim 1838'de doktora tezinin planını tasarladığı ve hazırlık çalışmalarına başladığı ev burasıdır.

Marx o sırada, kendini giderek daha fazla hissettiren bir meslek sahibi olma zorunluluğunun bilincindedir. Babasının ölümü, hiç kuşkusuz harcamalarını kısmaya zorlamıştır. Ama en önemlisi, von Westphalen ailesiyle arasındaki sıkı bir kişisel bağın kopmasına neden olmuş, Jenny'yi ise, "dengi olmayan biriyle evlenme"sini engellemek isteyen, gerici üvey ağabeyi Ferdinand von Westphalen'in acı alaylarına direnebilmek için çok gereksindiği müşfik bir destekten yoksun bırakmıştır.

Karl Marx o sırada, akademik kariyer yapmayı düşlemektedir. Tezini sunmadan buna kalkışması mümkün değildir. Her işe gösterdiği ve onu konusunda sürekli ola-

rak derinleşmeye iten olağanüstü özeni ve entelektüel titizliğiyle, canla başla tezini yazmaya girişir. Bu çalışma onu yeni araştırmalara ve kılı kırk yaran sağlamalara yöneltir. Ardından, çabalarının ve düşüncelerinin sonuçlarını sert bir özeleştiri süzgecinden geçirir.

Düşüncesini iyi bir biçimde ifade edip kâğıda dökmeye gösterdiği özen nedeniyle çalışma çok yavaş ilerler. Bruno Bauer, Bonn'dan yazdığı her mektupta, ona tezini bir an önce bitirmesini salık vermektedir. Mektuplardan birinde iyiden iyiye ısrarcıdır:

"Bocalamalarına son ver ve kendini sınav denen o geri zekâlılığa ve gülünçlüğe hazırlanmaya adamayı bırak."

Ancak, yüzeysel bir çalışma yapmak Marx'ın mizacına aykırıdır. Bu nedenle, Jena Üniversitesi'ne tezini sunmaya ancak 3 Nisan 1841'de karar verir.

Dekan Carl Friedrich Bachmann, tezi jüriye şu sözcüklerle sunar:

"Size Trierli Karl Heinrich Marx'ın kişiliğinde çok yetenekli bir aday takdim ediyorum. Çalışması, zihinsel kavrayışını olduğu kadar, derin bilgisini de kanıtlamaktadır. Bu nedenle, tezini kabul edilmeye ziyadesiyle layık buluyorum."

Marx, felsefe doktoru diplomasını 15 Nisan 1841'de alır. "Demokritos ile Epikuros'un Doğa Felsefeleri Arasındaki Fark" başlığını taşıyan tezinin konusunu, bir eylem felsefesi ve daha gerçekçi bir dünya görüşü edinmek üzere yaptığı araştırmalardan esinlenerek seçmiştir.

Yunanlı filozoflar üzerine yaptığı derin incelemeler sırasında, insanoğlunu tanrıların korkusundan kurtarıp dünya

üzerinde özgürce hareket etme olanağı vermiş olan tanrıtanımaz Epikuros onu kendine çekmiştir.

Marx'a göre, Epikuros'un yapıtı ve etkisi, Hegel'in XIX. yüzyılın başındaki yapıtı ve etkisiyle karşılaştırılabilir düzeydedir. Marx daha bu ilk yapıtında, Hegel'i ve Genç Hegelcileri geride bırakarak, güçlü kişiliğini ve özgünlüğünü ortaya koyar.

Ve tezinin Prometheus'u yücelten kışkırtıcı ve gözü pek önsözünde, özgürlük uğruna ölümü seçen bu kahramanın, tanrıların elçisi Hermes'e verdiği onurlu yanıtı benimseyip kendine mal eder:

"Şundan emin ol ki, kötü kaderimden kurtulmak için köle olmayacağım, zira bu kayaya zincirlenmiş olarak kalmayı, Zeus'un onursuz uşağı olmaya yeğliyorum."

Karl Marx kimdir? Mücadeleci yaşamının şafağında fiziksel ve entelektüel olarak nasıl bir görüntü vermektedir? Çağdaşları onu nasıl görürler?

Marx, on sekiz yaşında Berlin'e geldiğinde, Jenny'ye beslediği tutku nedeniyle kafası karışık, ruhu fırtınalı düşüncelerle çalkalanan, derin özlemlerinin bilincine varmaya çalışan bir delikanlıdır. Dört yıl sonra, kentten neşeli, iyimser, sakin, kendinden emin, dünyaya meydan okumaya ve siyaset sahnesine girmeye hazır bir genç adam olarak ayrılır.

Edindiği olağanüstü miktarda bilgi ve uzun düşünme süreçleri, ona daha net ve daha kesin, yeni bir dünya görüşü kazandırmıştır. Çevresindekiler üzerinde bıraktığı o kendi-

ne güven izlenimi, sağlam ve samimi inancından kaynaklanmaktadır.

Böylece, Jenny'nin kendisini beklemekte olduğu Trier'e başı yukarıda, bilgisinin ve değerinin bilincinde ve hoşnutluk içinde döner. Babasının bir mektubunda salık verdiği gibi, artık, "dünyanın saygısını hak eden ve onu saldırı adımlarıyla fethetmeyi bilen" bir adam olduğunu Jenny'ye gösterebilecektir.

İlk pasaportu dışında, o sırada nasıl bir fiziksel görünüme sahip olduğunu gösteren çok az belge bulunmaktadır. Marx 1.70 boyundadır, koyu kahverengi gözleri, orta büyüklükte bir burnu, siyah saçları ve sakalları vardır.

Dış görünümüne ilişkin bilgilerin sınırlılığına karşın, çağdaşlarından, daha o sırada kendini tartışmasız biçimde ortaya koymuş olan kişiliği ve entelektüel gücünün parlaklığı hakkında pek çok bilgi edinebiliyoruz.

Tarihçi ve bilgin Karl Friedrich Köppen, Haziran 1841'de, o sırada Bonn'da bulunan Karl Marx'a şöyle yazmaktadır:

"Saygıdeğer *alter ego*'m* Ren'ın ötesine gittiğinden beri, yeniden biraz kendim olmaya ve sanki kendime ait kişisel düşünceler geliştirmeye başladım. Oysa, önceki düşüncelerim buradan pek uzak olmayan bir yerden, Schützenstrasse'den** geliyordu.

"Senin Schützenstrasse'deki düşüncelerine dönecek olursak, dostumuz Bruno Bauer kısa bir süre önce *Halle Jahrbücher*'de muhteşem ve biraz da haince bir makale yayınladı. Saygıdeğer dostumuz, bu makalenin başında,

* Üstben. Freud'a göre insanın ruhsal dünyasının üçüncü yapısı. Toplumsal ilişkilerle gelişir ve toplumun yasaklarını içerir. *–çev.*

** Karl Marx'ın eskiden oturduğu sokağın adı.

hakiki Bizans Devleti'nin Hıristiyan devlet olduğu düşüncesini geliştiriyor. Bu düşüncenin kökenini araştırırken, eğer denebilirse vizasını sorarken, onun da aynı şekilde Schützenstrasse'den geldiğini gördüm. Gördüğün gibi, sen gerçek bir düşünce cephaneliği, hakiki bir fikir fabrikasısın."

Filozof ve gazeteci Moses Hess, yazar Berthold Auerbach'a yazdığı 2 Eylül 1841 tarihli bir mektupta şunları söyler:

"Burada, artık dostumuz sayılan bir adamla tanışma zevkine erişeceksin. Kendisi, üniversitede ders vermeye başlayacağı Bonn'da yaşıyor. Çalışma alanlarımız farklı olmasına rağmen, üzerimde olağanüstü bir etki yapan bir adam; kısaca, yakında yapıtları ve dersleriyle kendini ortaya koyduğunda, tüm Almanya'nın dikkatini üzerine çekecek, günümüzde yaşayan en büyük, hatta tek gerçek filozofla tanışmaya hazırlanabilirsin.

"Yönelimleri ve felsefi formasyonuyla yalnızca David Friedrich Strauss'u değil, Feuerbach'ı da geride bırakıyor. Bu da çok şey anlatıyor. Ortaçağ dinine ve siyasetine öldürücü darbeyi indirecek olan Dr. Marx –idolümün adı bu– olsa olsa yirmi dört yaşında, gepegenç bir adam. En derin ve en ciddi felsefi düşünceleri, en iğneleyici ironiyle birleştiriyor. Rousseau, Voltaire, Holbach, Lessing, Heine ve Hegel'i gözünün önüne getir –bir araya toplanmış olarak demiyorum, tek bir kişide bütünleşmiş olarak–Dr. Marx'ın nasıl biri olduğunu anlarsın."

Rheinische Zeitung'un gelecekteki editörlerinden, Kölnlü genç ve yetenekli hukukçu Georg Jung, 18 Ekim 1841'de *Deutsche Jahrbücher*'in yöneticisi Arnold Ruge'ye şu satırla-

rı yazar: "Dr. Marx aşırı devrimci olmakla birlikte, şimdiye kadar tanıdığım en kavrayışlı kişilerden biri."

Marx'ın Berlin'den ayrılışından birkaç ay sonra kente gelen ve henüz onu tanımayan Friedrich Engels, onun ardında bıraktığı şaşırtıcı izlenimden öylesine etkilenir ki, Edgar Bauer'in yardımıyla, Marx'ın renkli benzetmelerle dolu şöyle bir portresini çizer:

"Böyle ateşli bir heyecanla ilerleyen de kim? Trierli siyah bir yiğit, zincirinden boşanmış bir ejder. Sağlam adımlarla ilerliyor, ökçeleriyle toprağı örseliyor ve gök kubbeyi yeryüzüne indirmek üzere kavramak istercesine, kollarını öfkeyle göğe kaldırıyor. Binlerce şeytan tarafından saçlarından sürüklenircesine, durmaksızın ve öfkeyle, korkunç yumruğunu indiriyor."

Marx'ın hasımları bile, kişiliğinin gücüne ve yaratıcı zekâsına hayran olmaktan kendilerini alamazlar. Marx'ın yönettiği *Rheinische Zeitung*'a hayatı zindan edecek olan korkunç Prusya sansürcüsü Saint-Paul, 1843 başında, Prusya danışmanı Bitter'e yazdığı bir raporda şunları söyler:

"Dr. Marx gazetenin kuramlarının canlı kaynağı, öğreti merkezi. Onu tanımayı öğrendim. İnandığı düşünceleri savunmak için hayatını feda edebilir."

Genç, güçlü, ateşli felsefe doktoru, siyasi yaşama atılışının, kuramdan ve felsefi mücadeleden yavaş yavaş siyasi mücadeleye geçişinin arifesinde işte böyle görünmektedir.

4

Trier, Köln, Kreuzenach (1841-1843)

Trier, Köln, Rheinische Zeitung.
Karl ile Jenny'nin evlenmeleri.

Karl, Trier'e gelir gelmez, ailesine şöyle bir göründükten sonra, soluğu "en değerli hazinesi"ni barındıran von Westphalen'lerin evinde alır ve müstakbel kayınpederine tezini sunar. Tezini ona, sevdiklerine ve değer verdiklerine sadakatle bağlandığını ve onlara duyduğu sevginin sürekliliğini gösteren şu renkli sözcüklerle ithaf edecektir:

"Kutsal baba dostum, benim için son derece değerli olan adınızı önemsiz bir broşürün başına koyduğum için beni bağışlayın. Size duyduğum büyük sevginin mütevazı bir kanıtını sunmak için başka bir fırsat bekleyemeyecek kadar sabırsızım. Keşke Tin'den kuşku duyan herkes, çağımızın tüm ilerlemelerini coşkuyla ve hakikat düşüncesiyle, dünyanın tüm ruhlarını bir araya getiren gerçek sözcüğü yalnızca kendisi bilen o inançlı ve tutkulu idealizmle selamlayan, gerici hayaletlerin gölgesi karşısında, günümüzde gökyüzü-

nün sık sık kararması karşısında hiçbir zaman gerilemeyip tersine, tanrısal bir enerjiyle ve cesur ve sağlam bir bakışla, her zaman, karanlıklar arasından insanların gönlünde yanan tanrısal ateşi gören ihtiyar bir delikanlıya hayran olma mutluluğuna erişebilse. Siz baba dostum, benim için hep idealizmin bir düş değil, bir gerçek olduğunu gösteren canlı bir *argumentum ad oculos** oldunuz."

Marx mutlu ve neşelidir. Bilgisinin ve felsefe doktoru unvanının verdiği özgüven ve inancı, hoşnutluk ve gururla açığa vurmaktadır.

Son derece doğal olan bu tavır, parlak, enerji ve canlılık dolu, büyük okullardan yeni mezun, kendinden hoşnut ve dünyaya tepeden bakan gepegenç bir adamın tavrıdır. Ve Marx kibirle, değerinin farkındadır.

Aylar boyunca ailesinin Simeonstrasse'deki evinde oturacaktır. Artık, sevgili Jenny'sini her gün görmek için bol bol zamanı vardır. Bununla birlikte, onunla geçirdiği zamanın dışında boş durmamakta, sürekli uyanık olan zihniyle, okumaya ve düşünmeye devam etmektedir.

Eyleme geçmek için sabırsızlandığından, 1841 Temmuzunun başında dostu ve Berlin'deki "suç ortağı" Bruno Bauer'i bulmak üzere Bonn'a gider. Üniversitelerde ifade özgürlüğüne karşı yükselmekte olan tepkiye rağmen, Bauer'in yanında ders verebilmeyi ve onunla birlikte yeniden mücadeleye atılmayı ummaktadır.

Birlikte, *Ateizm Arşivleri* adlı bir dergi yayınlamayı tasarlarlarsa da, bu proje hiçbir zaman hayata geçmez.

---

* Latince'de görsel kanıt. *-çev.*

Marx ve Bauer'in hileleri

Marx, Bruno Bauer'in Hıristiyan dinine karşı yazdığı, *Tanrıtanımaz Hegel'e Karşı Kıyamet Borusu: Bir Ültimatom* başlıklı broşüre katkıda bulunur.

Bu çalışma imzasız olarak yayınlanır. Okuyucuyu düzenden yana bir Hıristiyanın kaleminden çıktığına inandırmak için kurnazlıkla sunulan broşürde, Hegel'in yapıtlarından seçilen usta ve yerinde alıntılara yer verilmiştir. Oysa bu alıntılar, bu sözde düzen savunucusunun aslında Hıristiyan devletin tehlikeli bir düşmanından başka bir şey olmadığını göstermektedir.

Pek çok okuyucuyu etkileyen bu broşür, gerçek bir başarı kazanır. Ancak, hile kısa bir süre sonra açığa çıkar ve bunun Bauer ile Marx'ın işi olduğu anlaşılır. Georg Jung, *Deutsche Jahrbücher*'in yöneticisi Arnold Ruge'ye şöyle yazar:

"*Hegel'e Karşı Boru*'yu okudunuz mu? Eğer henüz bilmiyorsanız, gizli kalması koşuluyla, size bunu Bauer'le Marx'ın yazdığını söyleyebilirim. Broşürü okurken katıla katıla güldüm."

Burada bu broşürden söz etmekteki amacım, Marx'ın alaycı, ironik ve neşeli kişiliğine bir kez daha dikkat çekmek. Bu iki filozof, şakacı iki suç ortağı, metni kaleme alırken herhalde çok eğlenmişlerdir.

Aldatmacalarının elde ettiği olağanüstü başarıdan yüreklenen Marx ve Bauer, broşürün devamını yazmayı tasarlarlar. Marx üstüne düşen bölümü hazırlar.

Marx, bir yandan bu çalışmayı sürdürürken, bir yandan da, bıkıp usanmadan, yeni tanıştığı ya da Köln'den, *Kölner Kreis*'dan (Köln Çevresi) tanıdığı Genç Hegelcilerle ilişki-

lerini geliştirmektedir. Bunların başında, çevrenin kurucusu Moses Hess, Georg Jung ve büyük banker Salomon Oppenheim'ın kardeşi Dagobert Oppenheim gelmektedir. Onlarla birlikte kendini yeni bir çevrede bulur. Bu çevre, ona biraz *Doktorklub*'u anımsatmakla birlikte, dış dünyaya, siyasi, iktisadi ve toplumsal gerçeklere bu kulüpten çok daha duyarlı ve daha açıktır.

Bir sanayicinin oğlu olan, *Avrupa Triarşisi*'nin yazarı Moses Hess, tüm Avrupa'yı gezmiştir. Bir süre kaldığı Paris'te, Saint-Simon, Fourier ve Babeuf'ün sosyalist ve komünist öğretileriyle tanışmış, dostlarına ilerici düşüncelerini benimsetmiştir.

Marx, onlarla birlikte ve onlar aracılığıyla yeni bir dünyaya, iktisat dünyasına girecektir. Bu dünyada, düşünceler felsefi düşüncelerden çok, gerçekler ve iktisadi çıkarlar tarafından belirlenmektedir.

Rheinische Zeitung

Marx, 1841 yılının eylül ayından başlayarak, liberal ve mücadeleci büyük bir gazete çıkarmak için yürütülen tartışmalara etkin biçimde katılır. Tartışmalara katılanlar arasında, girişimci Moses Hess ve Georg Jung da vardır.

Hep birlikte, 1848'de Prusya hükümetinde bakan olacak banker Ludolf Camphausen ile geleceğin ticaret bakanı banker Gustav von Mevissen'in de aralarında bulunduğu bazı zengin ve nüfuzlu büyük burjuvaları, *Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Industrie*'yi yayınlamak üzere, birlikte komandit bir şirket kurmaya ikna etmeyi başarırlar.

Bu büyük burjuvalar liberaldirler, ancak belli bir noktaya kadar. Onların liberalizmi çıkarlarıyla ilintilidir. Daha radikal eğilimleri olan genç ve seçkin Hegelcilerle işbirliği yapmayı kabul etmekle birlikte, dizginleri onlara kaptırmaya niyetleri yoktur. Çabalarının karşılığını alacağını söyledikleri Moses Hess'i, gazetenin yönetiminden uzaklaştırırlar. Hess, üzüntüyle, müdür yardımcılığı görevini kabul eder.

Ama her ikisi de Hess'in dostu olan Jung ve Oppenheim, gazetenin yazı işleri müdürü olurlar. Marx, onlarla birlikte, gazeteye daha sol bir çizgi kazandıracaktır.

Yeni gazete 1 Ocak 1842'de çıkar. İlk günden başlayarak, ılımlı müdür Höffken'le anlaşmazlığa düşerler. Höffken istifa eder. Henüz yirmi üç yaşında olmasına karşın, önemli bir ağırlığa sahip olan Marx'ın tavsiyesiyle, müdürlüğe Bruno Bauer'in kayınbiraderi A. Rutenberg atanır. Bu atama ve gazeteye böylece kazandırılan çizgi, yayına son vermek isteyen hükümeti kaygılandırır. Ancak, Eyalet Başkanı von Bodelschwingh, gazeteyi kapatmanın Renanya'da büyük tepkilere neden olmasından çekinerek, kararı ertelemek için izin alır.

Johann Ludwig von Westphalen'in ölümü

Marx, Ocak 1842'de, ağır hasta olan müstakbel kayınpederini görmesi için Trier'e çağrılır. Orada geçirdiği çok zor üç ay onu da hasta eder ve ailesiyle arasındaki anlaşmazlık büyümeye devam eder.

Johann Ludwig von Westphalen 3 Martta ölür. Marx Köln'e yerleşmeyi düşünürse de, iki hafta Jung'un evinde

kaldıktan sonra, çalışmak için daha sakin bir kent olan Bonn'a geçer.

Öğrenci maskaralıkları

Marx, Bonn'da, kısa bir süre sonra Berlin'e geçecek olan Bruno Bauer'le buluşur. Geleceğe ilişkin artan belirsizlikler ve maddi güçlükler, ne keyfini ne de doğal neşesini kaçırmaktadır. Bauer'le birlikte, son derece "kasıntı ve ukala" olan Bonnlu burjuvaları gülünç duruma düşürerek eğlenirler. Bruno Bauer, kardeşi Edgar'a şöyle yazar:

"Marx yeniden buraya geldi. Kısa bir süre önce, tüm güzel yerlerin bir kez daha tadını çıkarmak için birlikte yakın çevreye kısa bir gezi yaptık. Gezi nefisti. Her zaman olduğu gibi çok neşeliydik. Godesberg'de iki eşek kiraladıktan sonra, dağda dolaşıp köyü deliler gibi dörtnala geçtik. Bonnlular bize, ağızları bir karış açık bakıyorlardı. Biz sevinç çığlıkları atıyorduk, eşekler anırıyordu."

Gazeteciliğe ilk adımlar

Marx bundan kısa bir süre sonra, giderek büyüyen bir düşmanlık ve mücadele ortamında, gazeteciliğe ilk adımlarını atacaktır.

Rheinische Zeitung'da yayınlanan "Altıncı Renanya Dieti'nin Oturumları" başlıklı ilk makalesiyle kendini kabul ettirir. Georg Jung, "Basın özgürlüğü hakkındaki makaleniz mükemmel" diye yazar. Arnold Ruge daha da heyecanlıdır: "Gazetede basın özgürlüğü konusunda yaptığınız yorumlar muhteşem." Ludolf Camphausen bile durumdan hoşnuttur.

Aile sorunları

Marx, üniversitede ders verebilme umudunu tamamen yitirmediğinden, hâlâ Bonn'da kalmaktadır.

Kardeşi Hermann'ın ölümü üzerine, bir kez daha Trier'e çağrılır. Orada çok yıpratıcı iki ay geçirir. Babasından kalan mirastaki payıyla ilgili bitmez tükenmez tartışmalar, ailesiyle kesin olarak bozuşmasına neden olacaktır.

Öte yandan, Jenny, Ludwig von Westphalen'in ölümünden beri, bazı akrabalarının aşağılamalarına maruz kalmaktadır. Marx, Ruge'ye yazdığı bir mektupta, insanların içinde yaşadıkları sefaletin yanında esamesi okunmayacak özel sorunlar yüzünden acı çekmeyi –kendisinden başlamak üzere– reddettiğini ve bu konudaki sertliğini bildiren sözcüklerle, üstü kapalı olarak aile sorunlarından söz eder.

9 Temmuz 1842'de ona şöyle yazar: "Nisan ayından bugüne kadar, üst üste koysam dört haftadan fazla çalışamadım. Yeni bir ölüm olayı nedeniyle Trier'de altı hafta geçirmek zorunda kaldım. Geriye kalan zaman, tiksinti verici aile kavgalarıyla heder oldu ve huzursuzluk içinde geçti. Ailem, hali vakti yerinde olmasına rağmen, bana her türlü güçlüğü çıkardı. Bu güçlükler beni bir an büyük bir sıkıntıya soktu. Sizi özel dertlerimi anlatarak sıkmak istemiyorum. Toplumsal yaşamın sefilliklerinin kişilik sahibi bir adamı özel sıkıntılara duyarsızlaştırması gerçek bir mutluluk."

Genç yaşında seçimini yapıp bireysel mutsuzluğa bir değer yargısı yükleyen Marx'ın kişiliğinin bir yönünü daha tanımaya olanak veren bu mektup önemlidir. Mektup, ileride itham edileceği, o sözde duygusuzluğunu ve sertliğini açıklamaktadır.

Marx, kız kardeşi Sophie'nin avukat Schmalhausen'le evlenmesinden sonra, 12 Temmuz 1842'de Bonn'a döner. A. Rutenberg'in yetersizliğinden doğan boşluğu doldurmak için, zamanının tümünü *Rheinische Zeitung*'a ayırır. Ruge'ye yazdığı bir mektupta, Rutenberg için "... vicdanımın üzerine çöküyor. Onu *Rheinische*'nin yazı işlerine getirttim, ama tam bir beceriksiz..." demektedir.

Yirmi dört yaşında yazı işleri müdürü

Marx, ekim ayında Köln'e yerleşir ve 15 Ekimde –yirmi dört yaşında– gazetenin siyasi yazı işleri müdürlüğüne getirilir. Kendini tümüyle bu ağır göreve verip bütün enerjisini ve gücünü bu işte kullanır. Başlattığı güçlü atılım, parlak bir polemikçi ve mükemmel bir örgütleyici olması, gazetenin tirajının ok gibi fırlamasını sağlar. Üç aydan kısa bir süre içinde, abone sayısı 885'ten 3.400'e yükselir.

Vermek zorunda olduğu gündelik mücadele zahmetlidir. Şirketin korkak ortakları ile sansürcülerin acımasız sertliği arasında kalan Marx, soluk almadan uğraşıp didinir. Bu ikili mücadeleyi büyük bir beceri, ustalık ve enerjiyle yürütmekte, gazetenin yayınını sürdürebilmek için her yolu denemektedir. Bu çekişmeler, "bazı sıkıntılar"a da neden olmaktadır.

Bahtsız sansürcü, usta bir hasımla karşı karşıyadır. Marx, sansüre karşı, daha sonraları Engels'in anımsatacağı bir yöntem kullanmaktadır:

"*Rheinische Zeitung,* gerçekten önemli makaleleri hemen her zaman sansürden geçirmeyi başarıyordu. Sansürcünün makasına, önce daha önemsiz kırıntılar sunuluyordu. Bu,

sansürcü pes edene ya da 'Bu koşullarda yarın gazete yok!' tehdidi onu pes etmeye mecbur bırakana kadar sürüyordu."

Sansürcü Dolleschall'a oynanan sıkı oyunlar

Beri yandan, bozguncu bir düşünceyi gözden kaçırma düşüncesi, namuslu bir adam olmasına rağmen, tam bir cahil olan sansürcünün aklını başından almaktadır. Marx ve dostları, sansürcünün son derece muhafazakâr ve saygın bir gazete olan *Kölnische Zeitung* için aldığı bir kararı alaya alırlar. Sansürcü bir gün, ilahi şeylerle alay edilemeyeceği gerekçesiyle, Dante'nin *İlahi Komedi*'sine ait bir ilanın bu gazetede yayınlanmasını yasaklamıştır!

Marx ileride, sansürcüye oynadıkları oyunlardan birini anlatacaktır:

"Prova baskıları sansürcüye gece götürmek gerekiyordu, çünkü gazete sabah erken saatte çıkıyordu. Sansürcünün kırmızı kalemi, matbaayı sık sık gece geç saatlere kadar çalışmak zorunda bırakıyordu.

"Sansürcü bir gece, karısı ve gelinlik kızlarıyla birlikte, büyük bir balo veren valinin evine davet edilmişti. Baloya gitmeden önce işini bitirmek zorundaydı. Oysa, tam da o gece provalar ona her zamanki saatinde ulaşmadı. Sansürcü bekliyor da bekliyordu, çünkü görevini ihmal edemezdi. Bununla birlikte, gelinlik kızlarının kısmetleri bir yana, valinin evinde görünmek zorundaydı. Saat neredeyse on olmuştu. Korkunç sinirlenen sansürcü, eşini ve kızlarını yalnız başlarına valinin evine yolladı. Bu arada, uşağını da provaları araması için matbaaya göndermişti. Uşak matbaanın kapalı olduğunu bildirmek üzere eve döndü. Sansürcü,

umutsuz bir halde Marx'ın epeyce uzakta olan evine doğru yola koyuldu. Saat on bire yaklaşıyordu. Zili uzun süre çalmak zorunda kaldı. Nihayet Marx üçüncü kattaki bir pencereyi açtı:

– Provalar! diye bağırdı sansürcü.

– Prova yok! diye cevapladı Marx.

– Ama...

– Gazete yarın çıkmıyor!"

Ve Marx pencereyi çarparak kapattı.

Gazetenin yasaklanması

Marx, bazen eğlense de, çoğu zaman, değerli bir zamanın boşa harcanması olarak gördüğü bu günlük mücadeleden hoşnut değildir. 30 Kasımda, Arnold Ruge'ye bu konuda şu satırları yazar:

"... Şimdi, sabahtan akşama kadar sansürün en kötü işkencelerine, bakanlığın kırtasiyeciliğine, valinin taleplerine, Diet'in yakınmalarına, hissedarların çığlıklarına vesaire katlanmak zorundayız. Bu işte, sadece, iktidarın planlarını gerçekleştirmesine elimden geldiğince engel olmayı görev bildiğim için kaldığımdan, canımın biraz sıkkın olduğunu tahmin edebilirsiniz..."

Marx'ın canı sıkkındır, ama gene de direnmektedir. İçlerinde en dayanıklı olan odur. Sonunda, hükümet, 21 Ocak 1843'te, Mart ayının sonunda son sayısını yayınladıktan sonra gazetenin kapatılmasına karar verir. Berlin'den, Wilhelm von Saint-Paul adında yeni bir sansürcü yollanır. Akıllı ve "Genç Hegelci" ideolojiden gayet haberdar bir kişi olan Saint-Paul, korkunç bir hasım olduğunu ortaya koyar.

Değer verdiği, ancak düşüncelerini paylaşmadığı Marx'ın, Berlin'e rapor ettiği gibi, "tüm girişimin *spiritus rector*'u", yani *fikir hocası* olduğunu anlamakta gecikmez.

Bu nedenle, sürekli tetikte, Marx'ın karşısındadır. Öylesine serttir ki, gazetenin yayınlanmasını –Marx'ın da anladığı gibi– imkânsızlaştırır. Genç yazı işleri müdürü istifasını verir. İstifa mektubu, gazetenin 18 Mart tarihli sayısında yayınlanır:

"Aşağıda imzası bulunan, sansürün uygulanma şartları nedeniyle, bugünden itibaren *Rheinische Zeitung*'un yazı işlerinden istifa ettiğini bildirir. [...]

"Köln, 17 Mart 1843.

Dr. Marx"

İleride bu kararını, gerçekçiliğini gösteren şu sözcüklerle anacaktır:

"*Rheinische Zeitung* için alınan yasaklama kararını gazetenin çizgisinde belli bir yumuşamayla erteletebilmeyi düşünen yazı işleri müdürlerinin bu hayalinden yararlanıp kendimi siyaset sahnesinden uzaklaştırabilmek ve çalışma odama çekilebilmek için sabırsızlanıyordum."

Saint-Paul, Marx'ın ayrılışından üç gün sonra, Prusya danışmanı Bitter'e raporunu yollar:

"Dr. Marx'ın ayrılmasıyla, Köln'de, gazetenin o korkutucu saygınlığını koruyacak ve çizgisini aynı enerjiyle sürdürmesini sağlayacak kimse kalmadı."

Yirmi dört yaşındaki bu genç yazı işleri müdürünün değerine ve üstün niteliklerine bundan daha büyük bir övgü yapılamazdı.

Kararın iptali için yollanan çok sayıda dilekçeye rağmen, *Rheinische Zeitung* 31 Ocak 1843'te kesin olarak kapatılır.

Sosyalizm yolunda

Kısa bir süre için *Rheinische Zeitung*'un başına geçmesi, Marx'a, çapını gösterme olanağı vermiştir. Bu beş aylık zorlu mücadele süresince, hayatında ilk kez, her gün şaşırtıcı bir özgüven ve hızla, gerçekliğe karşı koymak zorunda kalmıştır. Kesin yargılı bir eylem adamı olarak, kendini ortaya koymuştur. Bu pratik deney ona, iktisadi ve toplumsal sorunların önemini, boyutlarını ve toplumdaki ağırlığını keşfetme olanağını vermiştir.

Bundan sonra, ciddi bir biçimde ekonomi politik üzerinde derinleşmeye başlayacak ve yavaş yavaş materyalist tarih anlayışına yönelecektir. Moses Hess'in kurduğu Sosyalizm ve Komünizm Kulübü'nün tartışmalarına etkin bir biçimde katılışı –1842 yılının ikinci yarısı boyunca– sosyalizm yolunda ilk adımlarını attığını kanıtlamaktadır.

Marx'ın, felsefi incelemelerine ve uzun düşünme süreçlerine dayanan idealist dünya görüşü hâlâ baskın olmakla birlikte, somut olana duyduğu büyük ilgi, onu karşı konulamaz bir biçimde gerçek yaşama doğru çekmektedir. Kendisinin de yazdığı gibi, henüz üzerinde derinleşmemiş olduğu sosyalist kuramlar konusunda bir yargıda bulunmayı reddetse de, bunların değerini ve önemini sezmektedir.

Marx Hollanda'da

Marx, 1843'te, muhtemelen dayısı Lion Philips'le Heinrich Marx'ın mirası konusunda görüşmek üzere Hollanda'ya gider. Böyle bir yolculuk yaptığı, Ruge'ye yazdığı bir mektuptan bilinmektedir. Mektup şöyle başlar: "Şimdi Hollanda'da yolculuk ediyorum." Mektup kâğıdının antetinde, bindiği mavnanın adı olan *Treckschuit* yazılıdır. Mektup ilginçtir. Ülke dışında Prusya despotizminden ne kadar nefret edildiğini gösterir. Bu nefret, Marx'ın mücadele coşkusunu artırır. "Despotizm komedisi"nin sonundan ve kaderinden söz eder ve mektubunu, "Bu kader, eli kulağında olan devrimdir" diyerek bitirir.

Marx Almanya'dan ayrılmaya kararlı

Gelişmeleri analiz yeteneği, 1843 yılının ocak ayı başında, otoritelere karşı verdiği mücadelenin eşitsiz bir mücadele olduğuna iyiden iyiye ikna olmasını sağlar. Bu mücadelenin süresi konusunda kendini hiçbir şekilde aldatmamaktadır. Benimsediği taktik, iktidarın planlarını olabildiğince engellemek ve felce uğratmak için, ne kadar gerekiyorsa o kadar direnmektir. Ama savaştan vazgeçmemeye kesin kararlı olduğundan, mücadeleyi, düşüncelerini özgürce ifade edebileceği bir yerde sürdürmeyi planlamaktadır. Onu ülkesinden ayrılmaya yönelten nedenler, Ruge'ye yazdığı 25 Ocak 1843 tarihli mektupta net bir biçimde ortaya konmuştur:

"Size daha önce de yazdığım gibi, ailemle bozuştum ve annem hayatta olduğu sürece, babamdan kalanlar üzerinde hiçbir hakkım olmayacak. Ayrıca, nişanlıyım ve

Almanya'yı nişanlım yanımda olmadan ne terk edebilirim, ne terk etmeliyim, ne de terk etmek istiyorum. İşler, örneğin Zürich'te Herwegh'le *Deutscher Bote*'nin* yazı işlerini paylaşabileceğim şekilde ayarlanabilse, hoşuma giderdi. Artık Almanya'da hiçbir işe girişemem. Burada insan kendisi olmaktan çıkıyor..."

Ve mektubuna şu satırlarla son verir: "Burada, yani Almanya'da, kendine ne sansürcü, ne de yayıncı bulabilecek, tek kelimeyle, asla gerçekleştirilemeyecek bir sürü şey üzerine çalışıyorum."

Geleceğe ilişkin projeler

Marx'ın Almanya dışında birlikte iş yapma önerisi, Ruge'nin hoşuna gider. Ruge'nin yayınlamakta olduğu *Deutsche Jahrbücher* adlı dergi için de kapatma kararı alınmıştır. Öneri, nerede olabilirse orada önemli bir dergi yayınlama projesinin gerçekleşmesini sağlayacaktır. Ruge, bu düşüncesini dostuyla paylaşır. Marx yanıt vermekte gecikmez.

13 Mart 1843'te ona, "*Deutsch-Französiche Jahrbücher* [...] heyecan duyulabilecek bir girişim" diye yazar.

"[...] Bitirirken sizinle kişisel projemi paylaşmak istiyorum. Sözleşme imzalanır imzalanmaz Kreuznach'a gideceğim ve evleneceğim. [...] En ufak bir romantizme kaçmadan, tepeden tırnağa ve fena halde âşık olduğuma sizi temin edebilirim. Yedi yılı aşkın süredir nişanlıyım. Nişanlım benim için, kâh 'Berlin'in Tanrısı'na 'Göklerin Tanrısı' gibi tapan sofu aristokrat akrabalarıyla, kâh beni sinirlendiren bazı

* Georg Herwegh'in yayınlamayı tasarladığı radikal dergi.

rahipler ile başka tiplerin bulaştığı kendi ailemle, sağlığını tehlikeye düşürecek kadar sert mücadeleler vermek zorunda kaldı. Dahası, nişanlım ve ben, yıllar boyunca, durmadan 'hayat tecrübeleri'nden söz eden, bizden üç kat büyük bir sürü insandan çok daha fazla gereksiz ve yorucu mücadele verdik."

Bad Kreuznach. Karl ile Jenny'nin evlenmeleri. Elveda Almanya.

Marx, zaman geçirmeksizin, Carolina von Westphalen'in kızı Jenny'yle birlikte çekildiği Bad Kreuznach'a doğru yola koyulur. Evlenme ilanlarının askıda kaldığı süre içinde, *Deutsch-Französiche Jahrbücher*'in hazırlıklarını gözden geçirmek için, Ruge'yle birlikte Leipzig ve Dresden'e gider.

19 Haziran 1843'te nihayet nikâh kıyılır. Genç evliler Baden-Baden'e kısa bir balayı yolculuğu yaparlar. Kreuznach'a dönüşte, Marx, yeniden okumaya ve çalışmaya koyulur.

Bir gün, şaşkınlıkla, babasının eski bir tanıdığı ve yüksek dereceli bir devlet memuru olan Esser'in ziyaretine geldiğini görür. Esser, Prusya yetkilileri tarafından Marx'a devlet hizmetine girme teklifinde bulunmakla görevlendirilmiştir. Marx, bu aşağılık baştan çıkarma teşebbüsünü nefretle püskürtür.

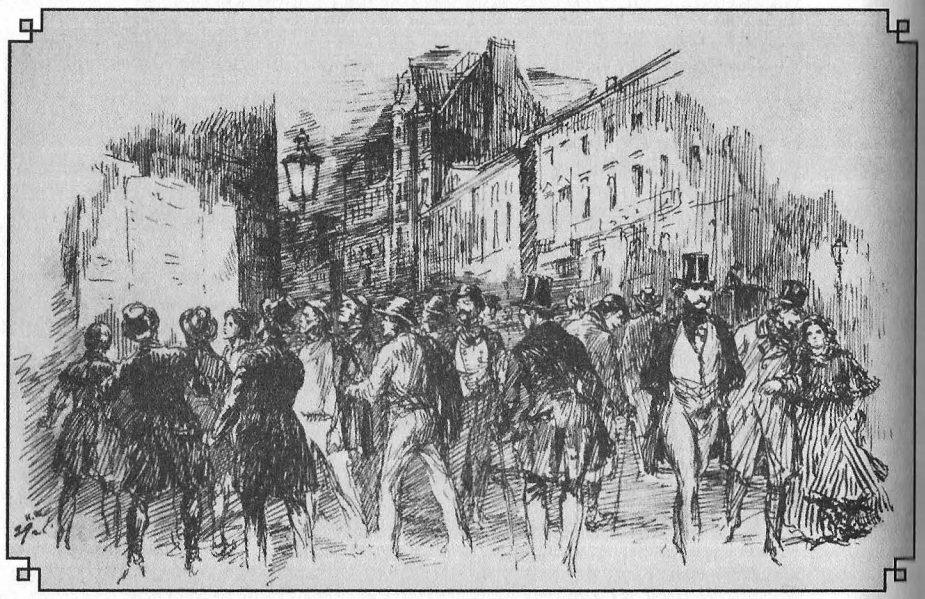
Jahrbücher'in yayın yeri olarak Paris seçilmiştir. Karl ve Jenny, 10 Ekim 1843'e doğru, "yeni dünyanın başkenti"ne gitmek üzere Kreuznach'tan ayrılırlar.

İkinci Bölüm

SOSYALİST DÜŞÜNCENİN MERKEZİ PARİS

1

PARİS
(1843-1845)

Devrimin anası, sosyalist düşüncenin merkezi Paris

Karl ve Jenny, Kreuznach'tan en ufak bir üzüntü duymaksızın ayrılırlar. Artık evli ve bir aradadırlar. Gençtirler. Mutludurlar.

Jenny, Karl'a, değerine ve dinamizmine mutlak bir güven duymaktadır. "Tepeden tırnağa âşık" olan Karl'a gelince, çok kesin bir hedefi vardır: Mücadeleyi *Deutsch-Französiche Jahrbücher*'le sürdürecek, araştırmalarına devam edecek, incelemelerini derinleştirecektir. Arnold Ruge'yle yaptığı sözleşme sayesinde, maddi sorunlar çözülmüştür. Hem sonra, o ünlü büyük kente, Devrim'in vatanı, sosyalist düşüncenin merkezi Paris'e gitmektedirler.

1789 Fransız Devrimi'nden derinden etkilenmiş bir bölgede doğup büyümüş olan Marx'ın hissettiği duyguları hayal etmek zor olmamalı.

Marx, kente varır varmaz, sözcüğün tam anlamıyla, kendini başkentin tutkulu ve devrimci havasına kaptırır.

Bu çevreye öylesine çabuk karışır ki, Cabet ve Blanqui'den etkilenmiş Adiller Birliği'nin yönetici üyelerinden, mülteci komünist yazar Friedrich Wilhelm German Mäuer'in oturduğu Vaneau Sokağı'ndaki 38 No.'lu eve yerleşir. Mäuer ve Dr. Hermann Ewerbeck -polis raporlarından öğrenildiğine göre, her ikisi de komünistlerin önderleri olarak kabul edilmektedir- Marx'ı zaman geçirmeksizin kentteki en etkin, en ileri Alman çevrelerine sokacaklardır. Paris'te, sayıları 60 bini bulan çok sayıda Alman göçmen yaşamaktadır.

Marx bir yandan da, Arnold Ruge'nin *Deutsch-Französiche Jahrbücher*'e katkıda bulunmaya davet ettiği kimi Fransızlarla kurduğu ilişkileri sürdürmektedir.

Akılcı Alman. Tutkulu Fransız.

Marx, böylece, Fransız aydınlarının büyük bölümünü tanıyacak ve başkentin en seçkin entelektüel çevresine iyice girecektir. Kültürlü bir adam için keşif sayılmayacak bu sayısız tanışma, gene de değişik bir dünyanın ve düşüncenin ifşası gibidir. Marx bunu, Ağustos 1844'te filozof Ludwig Feuerbach'a yazdığı bir mektupta dile getirir:

"Fransız karakteri ile Alman karakteri arasındaki zıtlığı, asla Fourier'nin bir yapıtında ortaya koyduğu kadar doğru ve güçlü bir biçimde görmemiştim. Fourier şöyle diyor: '*İnsan* tümüyle tutkularından anlaşılır. Hiç *düşünmek için düşünen, tekrar hatırlamak için tekrar hatırlayan, hayal kurmak için hayal kuran* bir insana rastladınız mı? Kim *arzulamak için arzular?* Bu hiç başınıza geldi mi? Hayır, kuşkusuz hayır!'"

Marx mektubunu şöyle sürdürür:

"O halde, toplumda olduğu gibi doğada da temel güç *tutkunun bu büyülü ve kendi içine kapalı olmayan çekim gücüdür...*"

Ve Marx soyut planda, tutkulu Fransız ile akılcı Alman'ı karşı karşıya getirir.

Deutsch-Französiche Jahrbücher. Lamennais. Lamartine. Victor Considérant. Pierre Leroux. George Sand. Flora Tristan.

Dergiye katkıda bulunmaya çağrılan Fransızlar, teklifi geri çevirirler.

Lamennais'nin, Marx ve Ruge'nin uzlaşmaz tanrıtanımazlığını kaldıramaması son derece doğaldır. Cabet ile Louis Blanc'ın aynı tutumu göstermeleri, bugün daha şaşırtıcı gelse de, onlar da tanrıcıdırlar.

Hep tumturaklı konuşan Lamartine, ilk başta, iki ulusu bir Fransız-Alman dergisinde birleştirme düşüncesini, "kutsal ve ulu bir düşünce" olarak nitelese de, yayının devrimci hedefleri olduğunu anlayınca ürker.

Victor Considérant, Almanlar ve Fransızlar arasında entelektüel bir ittifaktan yana olmasına rağmen, derginin şiddete davetiye çıkarma olasılığından korkarak, katkıda bulunma çağrısını geri çevirir.

Pierre Leroux'ya gelince, o sırada, yeni bir matbaa makinesi icat etmiş olmaktan ötürü o kadar heyecanlıdır ki, her tür siyasi faaliyetle geçici olarak ilgisini kesmiştir.

Bu durum, o sırada Paris'te olmayan Ruge'yi kaygılandırmaktadır. Kasım 1843'te, Marx'a, "Kaygıyla, katkıda bulunacak kişileri nerede bulabileceğimizi sormaya başladım" diye yazar.

Ve bir başka mektupta şunları söyler:

"Umarım, Proudhon'a yazmışsınızdır. Aksi takdirde, Fransızlar olmadan başlamak zorunda kalacağız. Katkıda bulunmaları için George Sand ve Flora Tristan* gibi kadınlara çağrı yapmak gerektiğine inanıyor musunuz? Louis Blanc ve Lamartine'den daha radikaldirler."

Ruge, Paris'e dönüşünde hastalanır. Bütün işler Marx'ın üstüne kalır. Nihayet, Mart 1844'te, iki sayı bir arada olmak üzere, derginin ilk sayısı çıkar. Bu, yayınlanan ilk ve son sayı olacaktır. Hemen harekete geçen Prusya hükümeti, Marx, Ruge ve Heinrich Heine hakkında, Prusya topraklarına ayak basmaları halinde tutuklama kararı çıkarır. Derginin Almanya'ya yollanan sayılarına el konur.

Korkak bir demokrat olduğu ortaya çıkan Ruge, Marx'ın dergiye verdiği uzlaşmaz devrimci çizgiden ürkmüştür. Hiç de nazik olmayan bir biçimde, tüm yükümlülüklerinden vazgeçer ve hali vakti yerinde bir insan olmasına karşın, Marx'a ödemesi gereken parayı vermeyi reddeder. Borcuna karşılık, satılmayan dergileri yollamayı önerir!

Marx, neredeyse tüm mali kaynaklarını tüketmiş durumdadır. El koyulan sayılar karşılığında ona 1.000 taler** ve 800 Frank yollayanlar, Kölnlü sadık dostları olacaktır.

---

* Çok aktif feminist ve sosyalist militan.

** Prusya devletinin resmî parası. *-çev.*

Yoğun çalışmayla geçen geceler

Verilen tüm çaba ve emeklere rağmen, *Deutsch-Französiche Jahrbücher*'in hazırlanması ve yayınlanması, Marx'ın zamanının ancak bir bölümünü almaktadır. O, her şeyden önce, Paris'in kendisine sunduğu tüm imkânlardan yararlanmak istemektedir. Her şeyi tanımak, her şeyi öğrenmek için büyük bir istek duymakta, yoğunlaşmak, incelemek, derinleşmek için sabırsızlanmaktadır.

Doğal olarak, 1789 Fransız Devrimi'nin, özellikle de Konvansiyon tarihinin ayrıntılı bir incelemesine girişir. Muazzam okur. Ruge, Feuerbach'a şöyle yazar:

"Marx, Konvansiyon'un tarihini yazmak istiyor; bu amaçla gerekli belgeleri topladı ve son derece verimli yeni fikirlere vardı. Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'nin eleştirisini gene bir yana bıraktı. Paris'te kaldığı süreyi Konvansiyon üzerine bir kitap yazarak değerlendirmek istiyor. Bu da son derece doğru."

Engels ileride şöyle yazacaktır:

"Fransa, sınıf mücadelelerinin, her defasında, başka her yerde olduğundan daha mutlak bir kararlılıkla yürütüldüğü bir ülkedir. Fransa, Büyük Devrimi'yle feodalizmi yıktı ve burjuvazinin egemenliğine başka hiçbir ülkede benzerine rastlanmayan klasik bir safiyet kazandırdı. Aynı şekilde, devrimci proletaryanın egemen burjuvaziye karşı verdiği mücadele, Fransa'da kendini başka her yerde olduğundan daha keskin bir biçimde ortaya koydu. İşte bu nedenledir ki, Marx, yalnızca eski Fransa tarihini özel bir ilgiyle incelemekle kalmıyor, bu ülkedeki son gelişmeleri de çok yakından izliyor, ileride kullanılacak malzemeleri topluyordu.

Bütün bunlar, Marx'ın gelişen olaylar karşısında neden hiçbir zaman şaşırmadığını açıklar."

Marx'ın çalışma tutkusu muazzamdır. Öğrenmek ve iyice anlamak istediği şeylerin dürtüsüyle sayısız araştırmaya girişir, olguların derinlerine inmek ister, sabırsızlanır. Gene Ruge'nin Feuerbach'a yazdığı bir mektup, Marx'ın Paris'te sürdüğü hummalı yaşamı gayet iyi yansıtır:

"Marx çok okuyor. Olağanüstü yoğun bir şekilde çalışıyor. Bazen katışıksız bir diyalektik oyuna dönüşen bir eleştiri yeteneğine sahip, ancak hiçbir şeyi bitirmiyor, başladığı her araştırmayı yeni bir kitap deryasına dalmak için yarım bırakıyor. Hiç olmadığı kadar sinirli ve sert, özellikle de, çalışmaktan hastalandığı ve arka arkaya üç, hatta dört gece uyumadığı zamanlarda."

Ruge'nin anlamadığı, Marx'ın yaşayan gerçekliği, yani çok ileri Fransız sosyalist ve komünist öğretilerini, proletaryanın sınıf mücadelesini keşfetmekte olduğudur. Marx, tam bir dönüşüm geçirmektedir. Geriliminin, sabırsızlığının, sinirliliğinin, Hegelci ideolojiden arta kalanlardan kurtulmak için harcadığı o olağanüstü çabanın nedeni budur.

Ruge'nin anlamadığı bir başka şey de, Marx'ı sürekli olarak olguların derinliklerine inmeye iten entelektüel titizliğidir. Bu nedenle, üzerinde derinleşmek istediği noktaları doğrulamak için, sürekli olarak yeni okumalara, yeni araştırmalara yönelmektedir.

Canlılığı ve yorgunluğa dayanma gücü sayesinde, okumakla geçen gecelerin ardından, siyaset adamlarıyla, düşünürlerle, yazarlarla, düzenli ve heyecanlı görüşmeler yapmaya hâlâ zaman ve güç bulabilmekte, bu ise sağlığına zarar vermektedir. Paris ona uçsuz bucaksız bir faaliyet ala-

nı sunmaktadır. Marx bu madeni keşfetmek için müthiş sabırsızlanmaktadır.

Böylece, Ferdinand Flocon, Ledru-Rollin, Caussidière ve başka birçok kişiyle dost olacaktır.

Buluşmaların merkezi Vaneau Sokağı'nda hayat. Heinrich Heine. Georg Herwegh. Grigori M. Tolstoy. Mihail A. Bakunin. Pavel V. Annenkov. Pierre-Joseph Proudhon. Étienne Cabet.

Marx'lar, dinamik, mutlu ve uyumlu bir çifttirler. Jenny ve Karl yaradılışları gereği neşeli insanlardır. Her ikisi de mizah duygusuna sahiptir ve ironiyi ustalıkla kullanmayı bilirler.

Son derece liberal babalar tarafından yetiştirilen bu iki insan, birbirlerine ortak düşüncelerle de bağlanmışlardır. Hem sonra, hep dikkatli bir insan olan Jenny, daha nişanlıyken Karl'ın demokratik düşüncelerini benimsemiştir ve komünist olma yolunda hızla ilerlemektedir.

Karl, zekâsı, bilgisi ve yaratıcı hayal gücüyle, Vaneau Sokağı sakinlerini kendisine çeker. Jenny'nin evde dostane, sıcak ve insanı saran bir hava yaratılmasına katkısı büyüktür. İnceliği, zekâsı ve yumuşaklığıyla ziyaretçilerin gönlünü hemen fetheder. Ziyaretçiler, yavaş yavaş, bu güzel ve kültürlü kadının güçlü bir kişiliğe sahip olduğunu anlarlar. Devrimci mücadeleciliği, kocasının çalışmalarına etkin bir biçimde katılması ve başkentin yoğun yaşamına büyük bir ilgi göstermesi, onlar için hoş bir sürpriz olur.

Aydınlar ve işçiler, işte bu konuksever ortamda boy gösterecek, sık sık da yeniden ziyaretlerine geleceklerdir.

Heinrich Heine. Karl ve Jenny'yle ilişkileri.

Vaneau Sokağı'nın ilk konuklarından biri, büyük şair Heinrich Heine'dir. Marx'lar Heine'yi, hak ettiği büyük bir coşkuyla ağırlarlar. Marx, on sekiz yaşındayken büyük bir şair olmayı düşlememiş miydi? Jenny'nin de bu sanata büyük bir düşkünlüğü vardır. Her ikisi de, Heine'nin yapıtlarını tanımakta ve hayranlık duymaktadır. Hem sonra, Heine "angaje" bir şairdir. Marx'la aynı siyasi ve toplumsal görüşleri paylaşmaktadır. Saint-Simoncu düşünceleri benimsemiş, 1831'de Paris'e yerleşmiştir. Bunun nedenlerini, Varnhagen von Ense'ye –Marx'ın, Berlin'de salonunu sık sık ziyaret ettiği Varnhagen– yazdığı bir mektupta saymıştır: "Ya teslim olacak ya da yaşam boyu mücadele edecektim." Saint-Simoncu önderlerle yakın ilişkiler kuran, Paris'in liberal ve sosyalist çevreleriyle sıkı bağlantıları olan Heine, onları çok iyi tanımaktadır.

Onlara değer vermekte ve haklarında şunları yazmaktadır:

"Evet, Pierre Leroux, tıpkı Saint-Simon ve Fourier gibi yoksuldur. Ve bu büyük sosyalistlerin âdeta tanrı katından gelen yoksullukları, dünyayı, bizlere yeni zevk ve mutluluk ufukları açan bir düşünce hazinesiyle zenginleştirdi."

İnce bir zekâya sahip olan Heine, sağduyusuyla, dünyanın hangi yönde ilerlediğini görmüştür. Şu peygamberce sözleri, 1842'de o yazmamış mıdır?

"Komünizm: İşte, proleterlerin egemenliğini tüm sonuçlarıyla burjuvazinin egemenliğinin karşısına diken o müthiş hasmın gizli adı. Bize gelince, bildiğimiz tek şey, günümüzde pek az tartışılıyor olsa da, kendisine modern

trajedide geçici de olsa temel bir rol verilmiş olan ve sadece sahneye çıkmak için sırasını beklemekte olan komünizmin, gölgedeki kahraman olduğudur."

Bu nedenle, Jenny, Marx ve Heine arasında derin bir dostluğun kurulması şaşırtıcı değildir. Bu dostluk, ileride, Eleanor Marx-Aveling tarafından şu sözlerle anılacaktır:

"Heine, bir dönem, şiirlerini okumak ve bunlarla ilgili düşüncelerini öğrenmek için her gün Marx ve karısını görmeye geldi. Marx ve Heine, on satırlık kısacık bir şiiri, her sözcüğü tartarak, düzelterek, her şey mükemmel olana ve çalışmanın tüm izleri yok olana kadar güzelleştirerek, sonsuza kadar gözden geçirebilirlerdi. Çok sabırlı olmak gerekiyordu, çünkü Heine her tür eleştiriden aşırı alınıyordu. Bazen Marx'lara, tanınmamış bir yazar, gazetenin birinde kendisine saldırdığı için, kelimenin gerçek anlamıyla ağlayarak gelirdi. Marx, böyle durumlarda, umudu kırılmış şairi, zekâsı ve kibarlığıyla onu kısa sürede yatıştıran karısına havale etmekten daha iyi bir çare bulamazdı."

Heinrich Heine Marx'ların ilk çocukları Jenny'nin hayatını kurtarıyor.

Marx'ın ileride anlatmaktan hoşlanacağı bir başka hikâye de 1 Mayıs 1844'te Paris'te doğan ilk kızları, babaannem Jenny'le ilgilidir.

Şair, bir gün, Marx'ları ateşler içinde çırpınan bebeğin başında iki gözü iki çeşme ağlarken bulur. Tereddütsüz bir biçimde, "Bebeğe art arda bir sıcak, bir soğuk banyo yaptırmak gerekiyor" der ve banyoyu kendi elleriyle hazırlar. Marx, "Jenny böyle kurtuldu" der.

Sen nehri kıyılarında ve Halles'e yapılan gezintiler. Şiir ve toplumsal sorunlar.

Marx ve Heine, Jenny'nin çocukla birlikte evde kaldığı zamanlarda, Sen kıyılarında ve Halles'e uzun yürüyüşler yapmaktan, bu sırada da, coşkulu bir biçimde şiir ve siyaset tartışmaktan zevk alırlar. Marx'ın Heine üzerindeki etkisi derindir. Şair, Şubat 1844'te şunları yazar: "Bundan böyle şiirlerim daha yüksek bir politikanın kokusunu taşıyacak."

Marx, büyük bir olasılıkla, Heine'nin *Almanya: Bir Kış Masalı* adlı en ünlü ve en iyi siyasi şiirini etkilemiştir. Bu arada, *Köleler Gemisi*'ni, özellikle de şiirin Hollandalı kaçakçı kaptanın "yük"ünden elde etmeyi umduğu kârın hesabını yaptığı pasajını anmak gerekir. Buradaki kâr kavramı, Marx'ın şiire katkısı olduğunu göstermektedir.

Kendisinden yirmi yaş büyük olan şairle yaptığı söyleşiler, Marx için çok önemli ve son derece yararlıdır. Heine'nin, liberal ve devrimci Paris konusunda uzun bir deneyimi vardır. Toplumsal sorunun önemi konusunda net bir düşünceye sahiptir. Marx'ın kişiliğinde, gerçek devrimci lidere hayranlık duymaktadır. Aşağıdaki satırları kaleme alırken, aslında, üstü kapalı olarak ondan söz etmekte ve ona duyduğu minnet duygularını dile getirmektedir:

"Alman komünistlerinin yarı legal önderleri, en güçlülerini Hegelci okuldan çıkanların oluşturduğu büyük mantıkçılardır. Bunların, Almanya'nın en yetenekli beyinleri ve en sağlam kişilikleri oldukları kuşku götürmez. Bu devrim doktorları ve onların amansız ve kararlı öğrencileri, Almanya'nın içinden hayat fışkıran biricik insanlarıdır ve gelecek onlara aittir."

Marx, duygularını pek açığa vurmayan bir insan olmasına rağmen, Paris'ten sürüldüğünde, şaire şunları yazar: "Giderken geride bıraktıklarım arasında bana en dayanılmaz acıyı veren, Heine'nin kaybıdır. Sizi de eşyalarımın arasına katıp yanımda götürmek isterdim."

Heine ve Marx uzaktan akraba olduklarını bilmiyorlardı

Birbirlerine dostlukla ve daha iyi bir dünya uğruna verdikleri mücadeleyle bağlanan devrimci düşünür ile büyük şairin, Heinz Monz'un kitabında ortaya koyduğu gibi, ana tarafından uzaktan akraba olduklarını muhtemelen hiç öğrenemediklerini bilmek acıdır.

"En büyük Fransız sosyalist kuramcı" Pierre-Joseph Proudhon.

Marx'ın aynı dili, Alman kültürünü, aynı dünya görüşünü ve şiir aşkını paylaştığı Heine'yle pek çok ortak noktası vardır.

En büyük Fransız sosyalist kuramcı olarak gördüğü Proudhon'la olan ilişkileriyse, bu kadar yakın değildir. Ancak, her ikisi de ilişkilerine büyük önem vermektedir. Kişiliklerinde, farklı iki kültür ve oluşumdan, birbirine uzak iki ulusal kimlikten kaynaklanan sosyalist düşünceler karşı karşıya gelmektedir.

İki adam tanışırlar, birbirlerine değer verip bağlanırlar ve bizzat Marx'ın yazacağı gibi, "çoğu zaman gecenin iler-

leyen saatlerine kadar devam eden, uzun tartışmalar" yaparlar.

O sırada, yani 1844 yazında, Jenny kızını büyükannesine göstermek üzere Trier'e gitmiştir ve ancak eylül ayı içinde geri dönecektir. Bu nedenle, Marx gecesini gündüzünü çalışmalarına, tutkuyla yürüttüğü görüşme ve buluşmalarına ayırmakta özgürdür.

Marx'ı Proudhon'a doğru çeken, düşünürün bir ütopyacı olmaktan uzak olmasıdır. Proudhon, işçilerin sefaletinin nedeninin, burjuva toplumun temelini oluşturan özel mülkiyet düzeni olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Dahası, dini bilimsel ilerlemenin önünde bir engel olarak görmektedir. Bu iki nokta üzerinde tam bir görüş birliği içindedirler. Marx, kısa bir süre sonra şunları yazacaktır:

"Ve işte Proudhon, kısa bir süre önce, ekonomi politiğin temeli olan özel mülkiyeti eleştirel bir incelemeden, doğrusunu söylemek gerekirse ilk tümel bilimsel incelemeden geçirdi. Gerçekleştirdiği büyük bilimsel ilerleme, ekonomi politiği altüst eden ve gerçek bir bilime dönüşmesine imkân veren ilerleme işte buradadır."

Bununla birlikte, Proudhon özel mülkiyeti radikal bir biçimde ortadan kaldırmayı değil, sınırlamayı düşünmektedir. Marx, Proudhon'un sisteminin yetersizliklerini kavramaktadır. Tek sözcükle, Proudhon toplumu dönüştürmekten değil, reform yapmaktan yanadır. İki düşünür arasında pek çok uzun ve heyecanlı tartışma olur. Tarafların kişilikleri göz önünde bulundurulursa, tartışmaların son derece canlı geçtiği tahmin edilebilir.

Bir yanda, değerinin ve birikiminin sonuna kadar farkında olan genç Marx, öte yanda, ondan on yaş kadar büyük

olan ve *Mülkiyet Nedir?* adlı broşürüyle çoktan ün kazanmış olan Proudhon. Proudhon, broşürü konusunda hiç de mütevazı değildir. Nitekim, bir dostuna şöyle yazmaktadır:

"Bu özveride *[İnsanlıkta Düzenin Yaratılması Üzerine* adlı yeni kitabını okuma özverisinde] bulunacak olanlar, pişman olmayacaklar. Altmış yıldan bu yana üretilmiş olanlardan çok daha fazla şey öğrenecekler. İşte, eleştirmenlerin yargısını beklerken, yayınım hakkında düşünme cesaretini bulduğum şeyler bunlar."

Ve Kasım 1845'te, Ackermann'a yazdığı bir mektupta şunları söyler:

"Bende, bugüne kadar düşünürlerin dünyasında duyulmadık şeyler, bütünde ve ayrıntıda, yepyeni bir yaratım planı keşfeden şeyler bulacaksınız. Bunların etkisi, sadece, Newton sisteminin ortaya çıkmasının doğurduğu etkiyle karşılaştırılabilir."

Marx için, düşünürlerle ve devrimcilerle tüm yüzleşmeler yararlıdır. Ve Paris'te karşılaştığı herkes, düşüncelerine netlik ve kesinlik kazandırmasına yardımcı olmaktadır.

Marx ile Proudhon'u birbirinden ayıran uçurum, ileride daha da derinleşecek ve Marx, Proudhonculuğun acımasız bir eleştirisini yapacaktır.

Mihail Bakunin

Gördüğümüz gibi, Paris tüm demokratları, sosyalistleri, komünistleri, devrimcileri kendine çekmiştir. Bu insanlar, kente sığınak, ilham ve teselli bulmaya gelmektedirler.

Bunlardan biri de Mihail Bakunin'dir.

Soylu bir aileden gelen sabık topçu subayı Bakunin, önce Moskova'da, ardından Berlin'de felsefe okumuştur. Bir süre İsviçre ve Belçika'da kaldıktan sonra, Temmuz 1844'te, yerleşmek üzere Paris'e gelir.

Devrimci bir tabiatı ve eğilimi olduğundan, doğal olarak, ilerici çevreler onu kendine çeker. Marx'la tanışır. Aralarında oldukça yakın bir ilişki kurulur. Her ikisi de devrimin gerekliliğine inanmakla birlikte, görüşleri farklıdır. Kişilikleri, mizaçları ise birbirine tamamen zıttır.

Sistemli bir biçimde çalışan ve rastlantıya ve doğaçlamaya en ufak bir yer bırakmayan Marx'ın aksine, dostu Herzen'in de yüzüne vurduğu gibi, Bakunin, "düşünceleri bulanık ve belirsiz bir kuramcı, para sorunlarında pek titiz olmayan, hep devrimci eylem ihtiyacıyla hareket eden bir geveze"dir.

Bakunin az okumakta, çok konuşmakta ve bohem bir hayat sürmektedir. Marx ile Bakunin'in Paris'teki ilişkileri konusunda, sözü Bakunin'e bırakalım:

"Ona ilk kez 1844'te, Paris'te rastladım. O sırada mülteciydim. Oldukça yakın arkadaş olduk. O, benden çok daha ilerideydi, tıpkı bugün benden sadece daha ileride değil, karşılaştırma götürmez bir biçimde daha bilgili olduğu gibi. O dönemde, ben ekonomi politik hakkında hiçbir şey bilmiyordum, henüz metafizik soyutlamalarımdan kurtulamamıştım ve sosyalizmim içgüdüsel olmaktan öteye gitmiyordu. O ise, benden daha genç olmasına rağmen, daha o tarihte tanrıtanımazdı, bilgili bir materyalist ve sosyalist bir düşünürdü. Bugünkü sisteminin temellerini tam o dönemde attı. Birbirimizi oldukça sık görüyorduk. Derin bilgisi nedeniyle ve hep kendini beğenmişçe de olsa, pro-

letaryanın davasına tutkuyla ve ciddiyetle adandığı için, ona çok saygı duyuyordum ve bayağı bir nefretin ürünü olmadığı sürece –maalesef bu çok sık oluyordu– hep öğretici ve zekice olan söyleşilerinin açlığını çekiyordum. Bununla birlikte, aramızda hiçbir zaman tam bir samimiyet olmadı. Mizaçlarımız uyuşmuyordu. O bana duygusal bir idealist diyordu ve haklıydı; ben ona sinsi ve içten pazarlıklı bir kendini beğenmiş diyordum ve haklıydım."

Bakunin bu anıları kaleme aldığında, kişiliğiyle o sırada Enternasyonal'e hâkim olan Marx'ın çetin bir rakibidir. Bu nedenle, Marx'ın değerini ve samimiyetini teslim etmemesi zordur. Şu satırlar da ona aittir:

"İşe, bunu hak ettiklerinde, rakiplerimizin haklarını teslim etmekle başlayalım. Marx, sıradan bir insan değildir. Üstün bir zekâya ve iktisadi meseleler başta olmak üzere, engin bir birikime sahip bir insandır; dahası, bildiğim kadarıyla onunla Paris'te ilk kez karşılaştığım 1844'ten bu yana, kendini itiraz kabul etmez hizmetler verdiği proletaryanın kurtuluşu davasına, hep içtenlikle ve tüm benliğiyle adayan bir insandır. Ancak bugün, olağanüstü kendini beğenmişliği, kinci ve kötü niyetli kişiliği ve sosyalist devrimcilerin partisinin içinde bile diktatörlük kurma eğilimiyle, tam tersine, bu davaya zarar vermektedir."

Marx'a gelince, yumuşak olmadığı doğrudur. Sinsi yöntemlerle, sosyalist Enternasyonal'in dizginlerini kendi çıkarına (ve kim bilir hangi amaçla) ele geçirmek isteyen Bakunin'e hoşgörü göstermeyecektir.

Marx, ne kadar haklı olduğunu hiçbir zaman öğrenemeyecektir. Bakunin, 1917'de Rus arşivlerinde bulunan ve 1851 yılı Ağustos ayı başında çara yüz kızartıcı bir biçim-

de itirafta bulunduğunu kanıtlayan belgelerle, kesin olarak mahkûm olmuş bir kişidir.

Proletarya ve Marx üzerindeki belirleyici etkisi

Marx, başka birçok demokrat, sosyalist ve komünist liderle ve toplumsal sorunlarla, dünyanın gidişatıyla ilgilenen herkesle buluşup görüşmektedir.

Muhaliflerin yoğun yaşamına iyiden iyiye giren Marx, Ruge, Bernays, Ribbentrop, Pierre Leroux, Louis Blanc, Pyat, Schölcher, Botkin, Bakunin ve Kont G. M. Tolstoy'la birlikte, demokratların büyük bir uluslararası toplantısında hazır bulunur. İlerici entelijansiyayı oluşturan herkesle –Paris'te böyle çok insan yaşamaktadır– tanışmak için ayağına gelen hiçbir fırsatı kaçırmamaktadır. Yirmi altı yaşındaki bu "yabancı", çok geçmeden, seçkin düşünürleri, birçok Fransızdan daha iyi tanır duruma gelecektir.

Marx'ın soluduğu bu devrimci hava, onu daha da canlandırır ve bu coşkun çevreden olabildiğince çok şey elde etmek için duyduğu sabırsızlık artar. Cesaretlerini, araştırmalarını ve çalışmalarını haklı olarak takdir ettiği sosyalist düşünürlerle yaptığı uzun tartışmalar, onun için paha biçilmez değerdedir. Ancak, onların etkisi, üzerinde çok büyük, *belirleyici* bir etki yaratan proletaryanınkiyle *asla karşılaştırılamaz.*

Ona, Almanya'da bulamadığı şeyle, yani, etkin, mücadeleci, devrimci, sınıfsal çıkarlarının bilincine varmaya başlayan, dinamik ve devrimci hareketlerde örgütlenen bir proletaryayla doğrudan ve canlı bir ilişki kurma fırsatını sağlayan şehir Paris'tir.

Hâlâ Hegelcilikten izler taşıyan dünya görüşünü, kilit kavramını proletaryanın sınıf mücadelesinin oluşturduğu yeni bir dünya görüşüne dönüştürecek olan şok, bu dönüşümün kıvılcımını çakan olay işte budur.

Marx, proletarya hakkındaki ilk ve güçlü izlenimlerini, Cabet ve Blanqui'nin etkisindeki komünist Alman işçilerinin toplantılarında edinir. Bu işçiler, Ren'ın öte yakasındaki hemşerilerinden, karşılaştırılmayacak kadar daha aktif ve kararlıdırlar. Marx, Mäurer ve Herwegh'le birlikte, toplandıkları çeşitli kahvelerde, Bons Enfants Sokağı No. 20'deki Scherger Kahvesi'nde, Arbre-Sec Sokağı No. 46'daki Gaisser Kahvesi'nde ve daha birçok kahvede onların arasına karışır.

Haftalık toplantılar. Barrière du Trône. Vincennes Caddesi.

En önemli toplantı yeri, Vincennes Caddesi'ndeki Barrière du Trône'un önünde bulunmaktadır. Burada, her hafta, ilgiyle izlenen konferanslar verilmektedir.

Dönemin polis raporlarından birinde –özel bir üslupla– Marx ve dostlarının faaliyetleri anlatılmaktadır:

"Alman komünistleri, her hafta, Barrière du Trône'un önünde, bir şarap satıcısına ait olan, yol üzerindeki bir salonda toplanıyorlar; kapı yönünden gelindiğinde, Vincennes Caddesi'ndeki ikinci ya da üçüncü ev. Burada, bazen 30, çoğu zaman da 100 ila 200 Alman toplanıyor. Kiraladıkları bu salonda açıktan açığa, kral katlini, her tür mülkiyete son verilmesini, zenginlerin ve dinin ortadan kaldırılmasını savunan, tek kelimeyle dehşetengiz konuş-

malar yapıyorlar. Pazar günleri orada eğitilip yoldan çıkarılan saygıdeğer Alman ailelerinin çocuklarının adlarını verebilirim. Polis, bu kadar Almanın pazar günleri orada toplandığını mutlaka biliyordur, ancak bu toplantıların siyasi amacından bihaber olmalı. Marx, Hess, Herwegh, A. Well ve Börnstein'ın, bu genç insanlara daha fazla kötülük etmemeleri için, size bunları çabucak yazıyorum."

Marx'ın düşüncesinin katalizörü,
devrimci Paris proletaryası.

Eğer Alman işçileri onu bu kadar etkiliyorsa, ya Parisli işçilere ne demeli!

Sağlam ve köklü devrimci geleneklerini yaşatan Parisli işçiler, kıvrak zekâları, enerjileri ve özveri ruhlarıyla, Marx'ta büyük bir coşku uyandırmaktadır. Marx, keşiflerini filozof Ludwig Feuerbach'la bir an önce paylaşmak ister:

"Çalışmaktan bitkin düşmüş bu insanların kişiliklerinin soyluluğunu ve delikanlılara özgü canlılığını kavrayabilmek için, Fransız işçilerinin bir toplantısında hazır bulunmanız gerekirdi. İngiliz proletaryası da devasa ilerlemeler kaydediyor, ama onda Fransızların sahip olduğu kültürel birikim yok. İsviçre, Londra ve Paris'te yaşayan Alman zanaatkârların kuramsal üstünlüklerini es geçmek haksızlık olurdu. Onların tek kusurları, içlerine işlemiş zanaatkâr ruhunun hâlâ çok fazla etkisi altında olmaları.

"Her ne olursa olsun, tarih, uygar toplumumuzun bu 'barbarları' arasında, insanlığı kurtaracak devrimci unsuru oluşturuyor."

Marx öylesine derinden etkilenmiştir ki, 1845'te Paris'te yayınlanan *Kutsal Aile* başlıklı kitabında şunları yazacaktır:

"Fransız ve İngiliz işçilerine damgasını vuran insani soyluluğa dair bir fikir sahibi olmak için, onları harekete geçiren okuma tutkusunu, öğrenme açlığını, moral gücünü ve kendini sürekli geliştirme arzusunu tanımış olmak gerekir."

Marx, analiz ettiği bu muazzam deneyden, tarihsel ve iktisadi konularda yaptığı yoğun okumalardan bir ders çıkaracaktır. Paris'te, birbiri ardı sıra iki kitap kaleme alır: *1844 Elyazmaları* ve *Kutsal Aile.*

Bunlardan ilki temel bir yapıttır. Aslında *Kapital*'in ilk taslağıdır. Kitap, Marx'ın oluşum halindeki tüm fikirlerini, diyalektik ve tarihsel materyalizmin ana hatlarını ortaya koyar.

İkinci kitabı *Kutsal Aile*'de ise, Friedrich Engels'in katkısıyla, tarihsel materyalizmin ilkelerini belirler.

Bu nedenle, Marx'ı pratikte, bir Alman filozofu olarak gelip uluslararası devrimci bir filozof olarak ayrıldığı Paris'in yarattığını söylemek fazla abartı olmaz. Paris, Marx için hep çok büyük bir ilgi odağı olmayı sürdürecek ve yıllar içinde, bizlere sosyalist tarih yazımının üç önemli yapıtını kazandıracaktır: *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, Louis-Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* ve *Fransa'da İç Savaş.*

Ve nihayet, sanki Fransız başkenti onu taçlandırmak istiyormuş gibi, Friedrich Engels'le de Paris'te dost olacaktır. Böylece, iki genç adam arasında, ileride Lenin'e şu çok ünlü satırları yazdıracak olan uzun ve verimli bir çalışma arkadaşlığı ve sarsılmaz bir dostluk başlar:

"Eskiçağ efsanelerinde, dokunaklı dostluk örnekleri anlatılır. Avrupa proletaryası, bilimini geliştiren iki bilgin ve mücadele adamı arasındaki ilişkilerin, eskilerin insani dostluk üzerine en dokunaklı öykülerini geride bıraktığını söyleyebilir."

Friedrich Engels

Barmen'li bir tekstil sanayicisinin oğlu olan Engels, 28 Kasım 1820'de, bu küçük sanayi kentinde doğar.

Sofu ve gerici bir çevrede büyüyen Engels, otoriter bir insan olan babası tarafından, aile işine girmek üzere lise öğrenimini yarıda bırakmaya zorlanır.

Bu püriten atmosfer nedeniyle içine kapanan Engels, önce çözümü naif bir inanca sığınmakta bulursa da bununla tatmin olmaz ve zorlu iç mücadelelerin sonunda, çok geçmeden bu inancından kurtulur.

İşçi sınıfının sefaleti, kadınların ve çocukların sömürülmesi ve Barmen'li işçilerin yürekler acısı yaşam koşulları, son derece yetenekli ve gözlemci bir kişi olan Engels'i derinden etkiler ve büyük bir infial uyandırır. Dinsel bunalımını aşıp, Barmen'deki bir ticarethanede çalışan şair Freiligrath'ın örneğini izleyerek, şiir yazmaya koyulur. Ticaret ve iş konularında yetişmesi için babası tarafından Bremen'e yollanan Engels, zamanını işyeri, spor ve yabancı dil öğrenimi arasında bölüştürür. Yabancı dil öğrenmek çok hoşuna gitmektedir ve bu konuda son derece yeteneklidir.

Kısa bir süre sonra, Heine ve Karl Gutzkow'dan esinlenen radikal edebiyat hareketi "Genç Almanya"yla ilgilen-

meye –hem de faal olarak ilgilenmeye– ve Karl Gutzkow'un yayınladığı *Der Telegraph für Deutschland* adlı gazeteye makaleler göndermeye başlayacaktır.

Askerliğini Berlin'de, bugün adını taşıyan bir topçu kışlasında yapan Engels, bu fırsattan yararlanarak, üniversitede felsefe derslerine devam eder. Lise mezunu olmadığından, dersleri dinleyici olarak izlemektedir. O da, Marx'ın çok canlı anılar bıraktığı *Doktorklub*'un cazibesine kapılmakta gecikmez ve başta Edgar Bauer olmak üzere, Marx'ın dostlarıyla arkadaş olur.

Aynı dönemde, *Rheinische Zeitung*'a yazılarıyla katkıda bulunur.

Askerliği bitince, babası tarafından, Manchester'daki Ermen ve Engels Şirketi'nde çalışmak üzere İngiltere'ye çağrılır.

İngiliz işçilerinin yaşam ve çalışma koşullarından derin bir biçimde etkilenen Engels, orada *İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu* başlıklı bir inceleme kaleme alır. Kitabını, "işçi sınıfının siyasi mücadelesinin hedefi"nin sosyalizm olduğu saptamasıyla sonuçlandırır. Marx, *Deutsche Französiche-Jahrbücher*'de yayınlanan bu çalışmayı "dâhiyane" olarak niteleyecektir.

Engels, olguları dikkatle ve derinlemesine gözleyerek, yani Marx'tan farklı bir yol izleyerek, onunla aynı sonuçlara varmıştır.

Bu nedenle, Paris'te karşılaştıklarında, çok yakın dost olmaları ve aralarında ömür boyu sürecek bir çalışma arkadaşlığının başlaması hiç de şaşırtıcı değildir.

Vorwärts gazetesi. Marx, Paris'ten sürülüyor.

Yorulmak nedir bilmeyen Marx, Paris'te yayınlanan bir Alman gazetesi olan *Vorwärts*'e katkıda bulunmak için de zaman bulmaktadır.

Kâr etmekten başka bir şey düşünmeyen bir gazeteci olan Heinrich Börnstein'ın, besteci Meyerbeer'in mali katkısıyla kurduğu bu gazetenin, başlangıçta siyasi bir niteliği yoktur. Ancak, zeki bir gazeteci olan Bernays, yönetmenliğe getirilir getirilmez, Heine, Marx, Herwegh, Engels, Burgers ve Bakunin'in gazeteye katkıda bulunmaları için harekete geçer. Bu isimler, *Vorwärts*'in başarı kazanmasını sağlar ve gazeteye radikal bir çizgi kazandırır.

Vorwärts'te, Prusya kralı IV. Friedrich Wilhelm'e yönelik sert eleştiriler artmakta, Prusya'nın Fransa büyükelçisi von Arnim, yazarları mahkûm ve sınır dışı etmesi için Guizot'yu sıkıştırıp durmaktadır. Fransız bakan, muhalefetten çekindiğinden elçiye pek kulak asmaz. Özellikle, Paris sosyetesiyle ilişkisi olan Heine'yi izletmenin kendisi için olanaksız olduğunu belirtir. Sonunda, bir hileye başvurarak bu işi halleder. Bernays, "siyasi gazetelerin ödemeleri gereken ihtiyat akçesini ödemeyi ihmal etmek" suçundan iki ay hapis cezasına çarptırılır.

Sınır dışı edildiklerini bildiren karar, Marx, Ruge, Börnstein ve Bernays'e tebliğ edilir.

Paris'ten sadece Marx ayrılır. Sadık dostu, genç Heinrich Bürges, ona gönüllü olarak eşlik eder. 5 Şubat 1845'te, soğuktan donmuş bir halde, Brüksel'e varırlar.

Jenny'nin değerli öğütleri

Marx, not defterini açtığında, kendisini düşüncelerine fazla kaptırdığını ve gündelik mevzularda hiç de pratik olmadığını gayet iyi bilen karısı Jenny'nin, ayrıntılı öğütlerini görür.

"I. Gümrük hikâyesi.

"Eski mobilyaları, hepsi kullanılmış olan porselenleri, çamaşır ve giysileri sınırdan gümrüksüz geçirmek mümkün mü?

"Mümkün değilse, gümrükler makul mü?

"Bu işin *hemen* halledilmesi gerekiyor.

"II. Ev hikâyesi.

"Dört oda, bir mutfak, artı fazla eşyaların ve valizlerin koyulacağı karanlık ya da aydınlık bir odası olan bir evin kaç lira olduğu öğrenilecek.

"1° Mobilyasızlar kaça?

"2° Odalar mobilyalı olursa kaça?

"Odalardan üçü ısıtılabilmeli... İçine bir yatak sığabiliyorsa, biri küçük olabilir.

"Bizim de yatacağımız, çocuğun odasının ille de 'şık' olması gerekmez. Bu oda da, senin çalışma odan da, alçakgönüllü bir şekilde de olsa döşeli olursa iyi olur.

"Mutfağın eşyalı olması gerekmiyor. Tencere tavalarla, ben kendim uğraşacağım. Çamaşırlar ve yatak yorgan takımı mobilyalara dâhil değil. Mobilya fiyatları ne? Çünkü ben bizimkileri getirsem bile, birkaç parça almak gerekecek. Kiralamak mümkün mü? Ya odaları, aşağı yukarı buradaki gibi bizim döşememiz?

"Gerisini, 'yüce velinimetlerimin' takdirine bırakıyorum. Ama gene de, senden, çıkabilecek ilanlara bir göz atmanı rica ediyorum. Bunlar, bir ev kadınının hayatında çok önemli rol oynar ve değer verip özen göstermek gerekir.

"Kitapların en iyi nasıl yerleştirileceğini de düşünmek lazım.

"O halde, *amin*."

Bu notlar, Jenny'nin, evlenmelerinden az önce Marx'a yazdığı, gözlemciliğini ve inceliğini ortaya koyan bir mektubun aşağıdaki bölümünü anımsatır:

"Elbiselerim konusunda bir şey daha diyeceğim. Bu sabah çıktığımda tüccar Wolf'ta bir sürü yeni dantel gördüm. Sen ucuza alamaz ya da birine seçtiremezsen, bir tanem, istersen bırak, ben onları alayım. Her halükârda, *şu anda, gerçekten* hiçbir şey almamanı ve paranı yolculuk için biriktirmeni *tercih ederim*. Yakında yanında olacağım ve birlikte alışveriş edeceğiz, canım benim. O zaman bizi kazıklarlarsa, ceremesini birlikte çekeriz."

2

BRÜKSEL (1845-1848)

Brüksel. Bois-Sauvage Oteli.

Marx'lar Paris'te on beş mutlu ay geçirmişlerdir. Birbirine çok düşkün, yeni evli ve gönüllü sürgün bu çift, düzgün bir mahallede bulunan apartman dairelerinde, yoğun, zenginleştirici ve heyecanlı bir hayat sürmüşlerdir.

İlk çocukları Jenny'ye de, orada, dostlarla çevrili bir ortamda sahip olmuşlardır.

İlk sürgün deneyimlerini yaşayacakları Belçika'da, bazı maddi güçlüklere rağmen, normal bir hayat süreceklerdir.

Marx, Brüksel'e vardığında, büyük bir para sıkıntısı içindedir. Ancak, kararlıdır ve hâlâ heyecanlı, coşturucu ve belirleyici Paris deneyiminin etkisi altındadır.

Karısı ve küçük kızı, çok geçmeden yanına gelirler. Jenny, bu hareketli dönemi ileride şöyle anlatacaktır:

"Karl, Paris'i yirmi dört saat içinde terk etmek zorundaydı. Bana daha uzun bir süre tanınmıştı. Bundan yararlanarak, mobilyalarımı ve çamaşırların bir kısmını sattım.

Bunları yok pahasına elden çıkarmak zorunda kaldım, çünkü yolculuk için paraya ihtiyacımız vardı. Herwegh'ler beni iki gün evlerinde konuk ettiler. Şubat başında, hasta hasta ve korkunç bir soğukta, Brüksel'de, Karl'la buluşacaktım."

Brüksel, ne Paris'in müthiş olanaklarına, ne de Marx'ın sonuna kadar yararlanmayı bildiği, engin deney alanına sahiptir. Kent, Paris gibi, 80 bin Alman sürgününe ya da zanaatkârına ev sahipliği de etmemektedir. Kentteki Alman sayısı, birkaç yüzü ancak bulmaktadır. Kuşkusuz, bu nedenle, birbirlerine Paris'te olduğundan çok daha fazla bağlıdırlar.

Bu kısıtlı çevre ve kentin boyutları, Marx'ın biraz daha az coşkulu, ama daha yoğun bir etkinlik göstermesine ve can sıkıcı seçkinleri kendisinden uzaklaştırmasına olanak verecektir.

Yarı düzlük yarı tepelik bir şehir olan Brüksel, Marx'lara sevimsiz gelmez. Kentte –yabancılara getirilen kısıtlamalara rağmen– Paris'teki aynı sivil özgürlük ortamını bulacaklardır.

Elbette, kentin zengin burjuvalara ayrılmış daha havadar ve daha sağlıklı yukarı kesimine değil, esnaf ve zanaatçıların yaşadığı, dar sokaklı, aşağı kesimine yerleşeceklerdir. İlk adresleri marta kadar kaldıkları Sainte-Gudule Düzlüğü No. 12'deki Bois-Sauvage Oteli, nisan ayından itibaren de, Pachecho Sokağı 35 numarada, Saint-Jean Hastanesi'nin tam karşısında bulunan evdir. Kentin bu kesiminde evler daha ucuz olmakla birlikte, kiralar onların kısıtlı imkânlarına göre hâlâ çok yüksektir.

Amance Sokağı. Saint-Josse-ten-Noode.

Bunun üzerine, kentin doğusunda, Louvain kapısının dışındaki köy görünümlü uzak bir kenar mahalle olan Saint-Josse-ten-Noode'ye taşınıp, Alliance Sokağı No. 5'teki, Belçikalı demokrat Dr. Breuner'den kiraladıkları küçük bir eve yerleşeceklerdir.

Bu mahallenin sakinleri, Flamancadan başka bir dil konuşmamaktadır. Marx, kendisine annesinin Felemenkçesini hatırlatan bu dili anlamaktadır.

Kısa bir süre sonra, babasının şirketinden ayrılmış olan Engels de Brüksel'e gelir ve onlara yakın bir ev kiralar. Onu, Heinrich Bürgers, Moses Hess çifti, küçük bir Alman haberleşme bürosu açan Sebastian Seiler ve aralarında arşivci Philippe Gigot'nun da bulunduğu Polonyalı ve Belçikalı birkaç dost izler. Jenny'nin kardeşi Edgar von Westphalen, kışı aileyle birlikte geçirir. 1846 ilkbaharında ise, ölene kadar Marx ailesinin dostu olarak kalacak olan Wilhelm Wolff (Lupus) gelir.

Demokratik güçlerin bu küçük kolonisi, uyumlu bir gelişme gösterir. Nitekim, Jenny, birlikte çok *gemütlich** bir yaşam sürdüklerini yazacaktır. Kısıtlı mali imkânlar ve herkesin dertleri, kardeşçe paylaşılmaktadır.

Helene Demuth "Lenchen"

Çok geçmeden, kocasının tüm etkinliklerine katılmakta olan Jenny'ye ev işlerinde yardımcı olmak üzere, gencecik bir Renanyalı olan, Moselli köylü kızı Helene Demuth, aileye katılır.

---

* Hoş ve uyumlu.

Hep sevecenlikle, adının kısaltması olan "Lenchen" ismiyle çağrılacak olan Helene, çocuk yaştan beri von Westphalen'lerin yanında yaşamıştır. Hayatı boyunca, Marx'ların candan ve sadık bir dostu olarak kalacak, pratik zekâsı ve ev ekonomisindeki dehasıyla, onlara çok büyük hizmetler verecektir.

Marx ve Engels'in Londra ve Manchester'a yaptıkları inceleme gezisi (Temmuz-Ağustos 1845)

Marx, araştırmalarını sürdürmek ve çalışmalarını tamamlamak için sabırsızlanmaktadır. Ancak, entelektüel titizliği nedeniyle, işleri aceleye getirmek istememekte, en son çıkan İngiliz yayınlarını tanımayı ve dünyanın ilk kapitalist ülkesinin iktisadi gerçekliğini iyice öğrenmeyi arzulamaktadır.

Marx ve Engels, İngiltere'de altı ay geçirmeleri için gereken az bir parayı bulmayı başarırlar. Bu inceleme gezisi epey yoğun geçer. Marx, Londra'da, Adiller Birliği'nin üyeleri ve Chartist hareketin yöneticileriyle uzun görüşmeler yapar.

Onlarla birlikte, dünya çapında demokratik bir dernek kurma olanağını araştırır. Sonra, İngiltere'de kaldığı sürenin büyük bölümünü geçireceği Manchester'da, iktisadi ve siyasi yapıtları inceler. Engels'in yardımıyla, ilişkilerini geliştirir, İngiliz işçi hareketinin özel deneyimlerini ve İngiliz mantalitesini iyice öğrenir.

Brüksel'deki kenar mahallesine dönüşünde, Engels'le birlikte, *Alman İdeolojisi*'ni yazmaya başlar.

Engels, ileride, "ciddi olarak çalışmayı", Marx'ı çalışırken görerek öğrendiğini söyleyecektir.

Laura'nın doğumu. Marx uyruğunu nasıl yitirir?

26 Eylül 1845'te, Marx'ların ikinci kızı dünyaya gelir. Çocuğa, Jenny'nin genç yaşta ölmüş olan kız kardeşinin hatırasına, Laura adı verilir. Yıl sonuna doğru, artık çalışmaya gömülmüş olan Marx, kafasının sakin olmasını istemektedir. Prusya hükümetinin, sınır dışı edilmesi için Belçikalılara her an baskı yapabileceğini bildiğinden, bazı önlemler alır. İyi bir hukukçu olduğundan, kurnazlık edip onlardan önce davranır. Yazılageldiği gibi, uyruğundan vazgeçmez. Prusya hükümetinin baskılarından kurtulmak için, dolambaçlı bir yola başvurur.

Doğduğu kent Trier'in belediye başkanı Oberbürgermeister Görtz'e başvurarak, kendisine, "Kuzey Amerika'ya göç etmek için hükümet izni" denebilecek bir belge vermesini ister. Askerlik durumuyla ilgili hiçbir sorun olmadığını da belirtir.

Trier belediye başkanı, kararı kendi başına almak istemez ve talebi İçişleri Bakanlığı'na iletir. Talebi inceleyen üç danışman, Marx'ın dosyasını inceleyip, ellerindeki fırsattan yararlanarak bu tehlikeli adamdan kesin olarak kurtulmanın mümkün olup olmadığını araştırırlar. Basın, daha önce Marx'ın ülkeden ayrılışını haber yaptığından, bir karar almakta gecikmemek gerektiğine, aksi takdirde, basında bir kampanyanın başlayabileceğine dikkat çekerek, üstlerine bu yöndeki düşüncelerini bildirirler.

Hükümet çevrelerinin sorunu enine boyuna ele almaları, Marx'ın önemini ve uyandırdığı korkuları göstermektedir –üstelik, henüz yirmi sekiz yaşındadır!

Hükümet, danışmanların tavsiyelerini olduğu gibi benimser. İzni verir, ancak belgeye Marx'ın bundan böyle "Prusya tebaası" olmadığı notunu da ekleyerek.

Marx uyruğunu böyle yitirir. İleride *Neue Rheinische Zeitung*'da, Amerika'ya göç etmeyi asla aklından geçirmediğini, ancak Prusya'yla arasına mesafe koymayı istediğini yazacaktır:

"Bu son yöntemi, [Paris'tekilere] benzer kovuşturmalardan kurtulmak için kullanmak zorunda kaldım. Göç iznini sadece meşru müdafaa için istemiş olduğumun en iyi kanıtı, başka hiçbir devletin uyruğunu kabul etmemiş olmamdır."

Haberleşme Komitesi. Proudhon'a mektup.

Marx, artık istediği gibi davranmakta daha özgürdür. Kısa bir süre önce kurduğu ve Paris'te Engels'in temsil edeceği Komünist Haberleşme Komitesi'ni, Engels ve Philippe Gigot'yla birlikte geliştirebilecektir. "Komite" üyelerinin ulaşmayı istedikleri hedefler, Marx'ın Proudhon'a yazdığı bir mektupta ortaya konmuştur:

"Brüksel, 5 Mayıs 1846.

"Sevgili Proudhon,

"... Komitemizin temel amacı, Alman sosyalistlerinin Fransız ve İngiliz sosyalistleriyle ilişki kurmalarını sağlamak olacak. [...] Bu şekilde, görüş ayrılıkları gün ışığına çıkabilecek; fikir alışverişi ve yansız bir eleştiri sağlanacak. Bu, toplumsal hareketin yazılı ifadesinde, kendini milliyet sınırlarından kurtarmak için attığı bir adım olacak. [...]

"İngiltere'yle zaten ilişki kurmuş durumdayız; Fransa'ya gelince, hepimiz orada sizden daha iyi bir muhabir bulamayacağımız düşüncesindeyiz. İngiliz ve Almanların, şimdiye kadar, size kendi yurttaşlarınızdan çok daha fazla kıymet verdiğini biliyorsunuz. [...]"

Proudhon öneriyi geri çevirir.

Alliance Sokağı, Avrupa'nın en ilerici ideolojik ve siyasi merkezi durumuna gelir.

Komite, dikkat çekmemek için sessizce çalışmaktadır. Muhabirlerden, mektuplarını, örneğin Bois-Sauvage Oteli'ndeki Bay Lannoy gibi değişik adreslere postalamaları istenmektedir. Yürütülen haberleşme, Marx'ın, Rus yazar Pavel Vasiliyeviç Annekov'a yazdığı uzun bir mektupta yaptığı gibi, tarihsel materyalizmin ne olduğunu ortaya koymasını sağlar.

Kısa bir süre sonra, postalar kabarır ve Jenny'nin bir süredir katkıda bulunmakta olduğu önemli bir iş durumuna gelir; başta Adiller Birliği'nin Londra ve Paris'teki üyeleriyle olmak üzere, uluslararası bağlantıların kurulmasını, sonra da pekiştirilmesini sağlar.

Marx'ın sağlığı. Ostende'de geçirilen günler.

Marx, editör Carl Leske'ye yazdığı 1 Ağustos 1846 tarihli bir mektupta, "Bozulan sağlığım beni Ostende'de deniz banyosu yapmaya zorluyor" der. Jenny de hastadır.

Ostende'ye önden giden Engels, ucuz oda bulmak için girişimlerde bulunur. Brüksel'e şu eğlendirici haberleri yollar:

"Günlerce sağa sola koşuşturup durdum [...] ama pek bir şey bulamadım. Birlikte oturulabilecek iki oda nadiren bulu-

nuyor, odalar göz yaşartacak kadar sıkışık. Araya taraya, dün nihayet, biri birinci, öbürü ikinci katta, birer yataklı iki büyük oda buldum; ayda 95 frank, üçüncü yatak için ilaveten 30 frank, kahvaltı ise adam ya da mide başına günde 0,50 frank."

Engels, deniz banyosu başına 1,30-1,50 frank arası bir para vermek gerektiğini de belirtmektedir.

Mektubunu kendi eliyle çizdiği, deniz banyosu yapan kadın ve erkekleri gösteren komik resimlerle süslemiştir.

1847. Ixelles banliyösü. Komünistler Birliği. "Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin!"

Marx'lar, 1846 yılının sonuna doğru, Ixelles adındaki bir başka banliyöde, Orleans Sokağı No. 42'deki eve taşınırlar.

Taşınma nedenleri tam bilinmemektedir. Bazıları, o sırada *Felsefenin Sefaleti*'ni Fransızca olarak yazmakta olan Marx'ın Fransızca konuşmak için Valonların oturduğu bir mahalle seçtiğini düşünürler. Belçika Emniyeti'nin Alliance Sokağı'nda yürütülen faaliyetlerle biraz fazla ilgileniyor olması da mümkündür.

Paris'teki Saint-Germain Mahallesi ve Londra'daki Maitland Park kadar önemli olan Ixelles'in, Marksizm tarihinde kalıcı bir yeri olacaktır. Gerçekten de, Marx ilk komünist partiyi Brüksel'in bu kenar mahallesinde kurar ve Şubat 1848'de Londra'da yayınlanacak olan ünlü *Komünist Parti Manifestosu*'nu, Engels'le birlikte orada kaleme alır.

1847 Şubatının sonunda dünyaya gelen oğlu Edgar'ın doğum sevincini de gene Ixelles'de yaşayacaktır.

Ixelles'de, gelişmeler ve gerçekleştirilen işler bakımından özellikle zengin, uzun bir yıl geçirilir. Haziran 1847'de,

Londra'da Adiller Birliği'nin ilk kongresi toplanacaktır. Joseph Moll, özel olarak gelip Marx ve Engels'ten Birliğe üye olmalarını ve kongrede hazır bulunmalarını ister. Marx ve Engels, Birliğin yeniden organize edilmesi koşuluyla öneriyi kabul ederler.

Kongrede, sadece Engels hazır bulunabilir. Marx, o sırada Paris'te olan Engels'e, "Londra'ya gidemiyorum, mali durumum buna elvermiyor" diye yazar.

Kongre, onların etkisiyle, Birliğin bundan böyle "Komünistler Birliği" adıyla anılmasına ve sloganının "Bütün Ülkelerin İşçileri Birleşin!" olmasına karar verir. Marx ve Engels, hazırlamakla görevlendirildikleri yeni örgüt tüzüğüne damgalarını vuracaklardır. Bu reorganizasyon ve yeni tüzük büyük önem taşır. Bunlar, dünyanın ilk komünist partisinin doğum belgesidir.

İlk komünist parti

Her üyenin görevlerini tanımlayan kurallar, bugün "demokratik merkeziyetçilik" adıyla bilinen demokrasi ve disiplin kurallarıdır. Marx ve Engels, genç yaşlarına rağmen, zengin ve yoğun deneyimleri sayesinde, başarılı olmak için, sadece iradeleri, enerjileri ve siyasi etkinlikleriyle değil, özel ve toplumsal yaşamlarında kusursuz davranışlarıyla da örnek olabilecek ve özgür bir disiplinle Birliğin kararlarını kabul edebilecek insanları birleştirmenin zorunlu olduğunu, hayranlık uyandıran bir ferasetle anlamışlardır.

Bugün dahi, komünist partilere, saygı gösteren ve titizlikle uygulayan herkese onur, güç ve etkinlik veren, işte bu kurallardır.

"Kuğulu Ev". Jenny'nin faaliyeti.

Yorulmak nedir bilmeyen Marx, Belçika'da yaşayan yurttaşlarını eğitmek amacıyla, Engels'le birlikte *Alman İşçiler Derneği*'ni, ardından da Belçikalılarla birlikte Demokratik Derneği kurar. Belçikalı demokrat Lucien Jottrand başkanlığa, Marx ise başkan yardımcılığına seçilir.

Valon ve Flaman dernekleriyle sıkı ilişki içinde olan Alman İşçiler Birliği, ilk parti okulu olacaktır.

İşçiler, Marx'ın, kapitalist sömürünün derin nedenleri ve tarihsel materyalizm üzerine verdiği konferansları dinlemek için, çarşamba ve pazar akşamları, Brüksel kasaplar loncasına ait eski bir ev olan "Kuğulu Ev"de buluşmaktadır. Bu konferansları, tiyatro, şiir okuma ve dans gibi kültürel etkinlikler ve eğlenceler izlemektedir. Jenny Marx, sık sık şiir okuyanlar arasında yer almakta, yetenekleri ve sevimliliğiyle gecelerin başarısına katkıda bulunmaktadır.

Marx Hollanda'da, dayısı Lion Philips'in evinde

Marx, babasından kalan mirastan payını almak için dayısı Lion Philips'le görüşmek üzere, Zaltbommel'e hızlı bir yolculuk yapar.

Ostende. Londra. Maddi güçlükler

Birliğin ikinci kongresi Londra'da toplanacaktır. Engels, 15 Kasım 1847'de Paris'ten şunları yazar:

"Londra'ya giderken, Brüksel'den geçemeyeceğim. Param çok kısıtlı. Polonya Devrimi'nin yıldönümü olan 29

Kasım pazartesi günü başlayabilmek için, 27 cumartesi akşamı Ostende'de buluşup pazar günü İngiltere'ye geçmemiz gerekiyor."

Kongre iki hafta sürer. Delegelerin çoğu, hayatlarını kazanmak için gündüzleri çalışmak zorunda olduklarından, oturumlar sadece akşamları yapılmaktadır.

Londra'da kaldıkları süre içinde, Marx, Chartist yöneticilerle buluşup görüşür ve demokratların, Polonya ayaklanmasının on yedinci yıldönümü nedeniyle düzenledikleri uluslararası bir toplantıya katılır.

Komünist Parti Manifestosu

Marx, Brüksel'e dönüşünde, Engels'le irtibat içinde, Komünistler Birliği'nin programını hazırlamaya koyulur. Londra'ya gönderilen ve 24 Şubat 1848'de, Bishopsgate, Liverpool Sokağı No. 46'da basılan metin, matbaadan yirmi üç sayfalık küçük bir broşür olarak çıkar. Bu, bilimsel komünizmin doğum belgesi olan, ünlü *Komünist Parti Manifestosu*'dur.

Bugün dünyanın bütün dillerine çevrilmiş olan *Manifesto,* olağanüstü etkisini, ortaya koyulan düşüncelerin değerine ve gücü ve özlülüğüyle, ilk cümlelerden itibaren okuyucuyu çarpan ustalıklı üslubuna borçludur:

"Avrupa'da bir heyula kol geziyor –komünizm heyulası. Yaşlı Avrupa'nın bütün devletleri, Papası ve Çarı, Metternich'i ve Guizot'su, Fransız Radikalleri ve Alman hafiyeleri bu heyulaya karşı kutsal bir sürgün avında el ele vermişlerdir. [...]

"Komünistlerin görüşlerini, amaçlarını, eğilimlerini açıkça bütün dünyanın gözleri önüne sermelerinin ve bu komünizm heyulası masalına partinin kendisinin bir manifestosuyla karşılık vermelerinin tam zamanıdır."

Proletarya diktatörlüğü

İşçi devriminde birinci aşama, proletaryanın "egemen sınıf" haline getirilmesidir. Marx ve Engels, bunu, "demokrasinin fethedilmesi" olarak nitelerler. Çalışanların oluşturduğu muazzam kitlenin, küçük bir sömürücü azınlık üzerindeki bu egemenliği, "proletarya diktatörlüğü", yani, "tüm sınıfların ortadan kaldırılmasına ve sınıfsız topluma geçiş dönemi" olacaktır.

Proletarya diktatörlüğü basit bir formül değildir. Marx'ın üzerinde uzun süre kafa yorduğu bir düşüncenin özlü bir ifadesidir. Proletarya enternasyonalizmi gibi, proletarya diktatörlüğü de, Marksizmin *temel* öğelerinden biridir.

Marx –ondan sonra da Engels–, toplumun radikal dönüşümü için kaçınılmaz olan bu zorunluluğu, hayatının sonuna kadar, ısrarla ve kuvvetle savunacaktır. 1875'te, Gotha programına sert eleştiriler yönelttiği mektubunda, bunu yine kuvvetle hatırlatacaktır.

Bu düşüncenin değerini ve gücünü ispatlamaya gerek yoktur. Marksizmin gerici ve reformist hasımlarının, anlamını çarpıtmak için aralıksız yürüttükleri kampanyaya ve kudurgan saldırılara bakmak yeterlidir.

Paris'te devrim patlak veriyor. Jenny'nin tutuklanması. Marx'ın sınır dışı edilmesi.

Londra'da, *Manifesto*'nun basılmakta olduğu sırada, Paris'te devrim patlak verir.

Aralıksız çalışmakta olan Marx, yurt dışında olayların gelişimini, özel olarak da Paris'te, o kadar çok şey borçlu olduğu bu kentte olup bitenleri çok büyük bir dikkatle izlemektedir.

Olup bitenlerden, Engels'in mektupları sayesinde haberdar olmakta, özellikle de bir Fransız siyasi göçmen olan, dostu Jacques Imbert tarafından birinci elden bilgilendirilmektedir. Imbert, devrimden sonra, Tuileries komutanlığına atanacaktır.

Imbert, ayaklanmayı başlatacak hareketin içinde yer aldığından, her şeyden tamamen haberdardır. Marx'ı uyarır ve hazır olmasını ister. Marx'ın, Şubat ayaklanmasından beş gün önce, aniden, uzak ve sessiz mahallesini terk edip, kente, Saint Gudule düzlüğüne yerleşmeye karar vermesinin açıklaması buradadır.

Louis Philippe'in Paris'te proletarya tarafından devrildiği haberinin gelmesiyle, halk *La Marseillaise*'i söyleyip "Yaşasın Cumhuriyet" diye bağırarak Brüksel sokaklarına dökülür.

Kaynaşma büyür. Burjuvalar kralla görüşürler. Komünist Alman göçmenler, başlarında Marx, Belçikalı demokratların arasına karışırlar. Kral, göstericilerin üzerine asker gönderir. Marx'ın etkisi altındaki Demokratik Dernek, işçiler için silah talep eder.

Jenny ileride şunları yazacaktır:

"Alman işçilerinin de silaha sarılma zamanı gelmiş gibiydi. Hançerler, tabancalar vs. tedarik ediliyordu. Karl seve seve para veriyordu; kısa bir süre önce, mirastan payını almıştı. Hükümet tüm bu olup biteni bir komplo, bir fesat olarak gördü: Marx'a bir yerlerden para geliyor, silah satın alıyordu; onu sınır dışı etmek gerekiyordu."

Ferdinand Flocon'un Marx'a mektubu

Belçika hükümeti, 3 Mart 1848'de, Marx'a sınır dışı edilme kararını tebliğ eder. Marx, aynı gün, Paris'teki Geçici Hükümet'in üyesi olan dostu Flocon'dan, kendisine verilen kıymeti gösteren şu mektubu alır:

"Sevgili, yiğit Marx,

"Tiranlık sizi sürdü, özgür Fransa size ve halkların kardeşliği kutsal davası uğruna mücadele eden herkese kapılarını açıyor."

Marx ve Jenny'nin tutuklanmaları

Marx ve Jenny'ye ülkeyi terk etmeleri için yirmi dört saat süre tanıyan karara rağmen, Marx derhâl, Jenny ise bundan birkaç saat sonra tutuklanır. Bu alçakça uygulama, bizzat Marx tarafından, 5 Mart'ta Paris'e varır varmaz, Ferdinand Flocon'un *La Réforme* gazetesinde anlatılır:

"3 Mart'ta, akşamın saat beşinde, yirmi dört saat içinde Belçika Krallığı'nı terk etme emrini aldım. Aynı günün gecesi, yolculuk hazırlıklarımla uğraşıyordum ki, on inzibat erinin eşliğinde bir polis komiseri evime daldı, tüm evi

aradı ve pasaportum olmadığı gerekçesiyle beni tutukladı. Elimde, Bay Duchâtel'in beni Fransa'dan sınır dışı ederken iade ettiği pasaporttan başka, Belçika Hükümeti'nin yalnızca birkaç saat önce teslim ettiği, sınır dışı etme pasaportu da vardı.

"Eğer Avusturya'da bile güçlükle anlaşılabilecek bir durum söz konusu olmasaydı, size, tutuklanmamdan ve maruz kaldığım kabalıklardan söz etmezdim.

"Karım, benim tutuklanmamdan hemen sonra, gerekli önlemleri alması için Belçika Demokratik Derneği'nin başkanı Bay Jottrand'ın evine gitmiş. Eve dönüşünde, kapıda, kendisine son derece kibar bir üslupla, Bay Marx'la konuşmak istiyorsa onu izlemesi gerektiğini söyleyen bir polis memuruyla karşılaşmış. Teklifi derhâl kabul eden karım, karakola götürülmüş ve komiser ona, Bay Marx'ın orada olmadığını açıkladıktan sonra, kaba bir biçimde, kim olduğunu, Bay Jottrand'ın evine ne yapmaya gittiğini, pasaportunun üzerinde olup olmadığını sormuş. İnzibat erleriyle birlikte, karakola kadar karımı takip eden Bay Gigot adındaki Belçikalı bir demokrat, komiserin hem saçma, hem de küstahça sorularına isyan edince, inzibatlarca yakalanıp hapse atılarak susturulmuş. Karım, serserilik suçundan, Hôtel-de-Ville Hapishanesine götürülüp, yoldan çıkmış kadınların tutulduğu karanlık bir koğuşa kapatılmış. Sabah on birde, bir sürü jandarmanın eşliğinde, güpegündüz, sorgu yargıcının özel kalemine götürülmüş. Her taraftan gelen protestolara rağmen, iki saat boyunca hücrede tutulmuş. Orada kaldığı süre içinde, ağır mevsim şartlarına ve jandarmaların densiz sözlerine maruz kalmış.

"Nihayet, sorgu yargıcının önüne çıkarılmış. Yargıç, o hengâme içinde, polisin el kadar çocukları da tutuklamamış olmasına hayret etmiş. Sorgu olayı, bir zorlamadan başka bir şey değildi. Karımın bütün suçu, Prusya aristokrasisinden gelmesine rağmen, kocasının demokratik görüşlerini paylaşmasıdır.

"Bu isyan ettirici olayın ayrıntılarına girmiyorum. Yalnızca şunu söyleyeceğim: Salıverildiğimizde yirmi dört saatlik süre dolmuştu ve ülkeden, en gerekli eşyaları bile yanımıza alamadan ayrılmamız gerekiyordu."

Marx'ı ve karısını tutuklamış olan polis komiseri, Belçika Parlamentosu'ndaki soruşturmaların ardından görevden alınır.

3

1848 Devrimi

Paris

Belçika kralı tarafından sınır dışı edilen Marx, Ferdinand Flocon'un davet ettiği Paris'e giderken, harekete geçmek için sabırsızdır. Kente 5 Mart'ta varır ve aynı günün akşamı, Barbès'in yönettiği İnsan ve Yurttaş Hakları Derneği'nin Merkez Şubesi'nde bir konuşma yapar.

Geçici Cumhuriyet Hükümeti'nde yer alan dostları Ferdinand Flocon, Ledru-Rollin, Tuileries Komutanı Jacques Imbert ve Emniyet Müdürü Marc Caussidière'le uzun uzun görüşür. Hep birlikte, alınması gereken en acil önlemleri gözden geçirirler.

Göçmenlerle yeniden ilişkiye geçen Marx, kente varışından birkaç gün sonra, Komünistler Birliği Merkez Komitesi'nin başkanlığına seçilir, Birliğin merkez teşkilatını oluşturur, ilçeleri yeniden örgütler ve Alman İşçileri Kulübü'nü kurar.

Beaumarchais Bulvarı'ndaki Gsell Pansiyonu

Devrim, çok sayıda Fransız ve yabancı siyasi göçmeni, derhâl Fransız başkentine çekmiştir. Kalacak yer bulmak zorlaşmaktadır. Marx, ucuz bir oda bulmakta büyük güçlük çekmektedir. Sonunda, esas olarak Alman komünistlerinin kaldığı, Bayan Gsell'in Beaumarchais Bulvarı'ndaki mütevazı pansiyonuna yerleşecektir. İlk günlerde ise, Neuve-Ménilmontant Sokağı No. 10'da bulunan evde kalır.

Gramont Sokağı No. 1

Ancak, bu fırtınalı hayatın koşuşturması içinde, bugün yarın Paris'e gelmeleri beklenen Jenny'yi ve çocukları da düşünmesi gerekmektedir. Başlarını sokacak bir yer bulması imkânsızdır. Sonunda, Gramont Sokağı No. 1'de bulunan "Manchester Oteli"nde birkaç boş oda bulunur.

Jenny, 16 Mart'ta, Joseph Weydemeyer'e Marx'ın talimatlarını iletir. Bu birkaç satır, Jenny'nin, Marx'ın aktif ve değerli bir çalışma arkadaşı olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, bizlere, o çalkantılı ve hummalı günlerin canlı bir özetini sunmaktadır:

"Paris, Perşembe [16 Mart 1848]
"Manchester Oteli, Gramont Sokağı No. 1

"Sevgili Bay Weydemeyer,

"Bu devasa kentteki işleri ve koşuşturmaları nedeniyle, yine büyük bir zaman darlığı yaşayan kocam, benden size, *Westphälische Dampfboot*'ta [...] duyurmanızı rica etmemi istedi.

"Burada hüküm süren ve her an büyümekte olan (bu akşam 400 bin işçi Hôtel-de-Ville'in önünde yürüyüş yapıyor) ilginç hareket hakkında, size memnuniyetle, daha pek çok şey yazardım. Sokakta toplanan kalabalıklar yeniden büyüyor, ancak, ev işleri ve üç yumurcak beni öylesine yoruyor ki, yalnızca size ve sevgili karınıza uzaktan sıcak bir merhaba yollayacak kadar zamanım var.

"Selam ve kardeşlik.

"Yurttaşınız ve Göçebe,

Jenny MARX."

Marx'ın siyasi yaşamını büyüteçle incelemiş olan Marksist tarihçiler, bu adreste bulunan bir otelin en ufak bir izine bile rastlamamışlardır. Ancak, Marx'ların Gramont Sokağı No. 1'de oturdukları kesindir. Araştırmalar, bu binada polisin idari ofislerinin bulunduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, Marx'ın dostu olan, Emniyet Müdürü Caussidière'in onu bu binaya yerleştirmiş olması mümkündür. "Manchester" (Engels'in babasının şirketinin bulunduğu kent) ise, en güç anlarda bile neşelerini ve espri duygularını yitirmeyen Marx ve Engels'in buraya taktıkları, mizahi bir ad olmalıdır.

Ne olursa olsun, Gramont Sokağı No. 1, Fransızların, Almanların ve Londra delegelerinin buluşma noktası haline gelir. Marx ve Engels, "tüm Almanya'da cumhuriyetçi ve demokratik bir rejim" kurulması için on yedi maddelik bir program olan, *Alman Komünist Partisi'nin Talepleri*'ni de orada kaleme alırlar.

Marx, el ilanları şeklinde basılan ve tüm masraflarını cebinden karşıladığı bu programı işçilere tanıtmak için top-

lantı üzerine toplantı düzenler. Bu toplantılar, başta Saint-Denis Sokağı olmak üzere, kahvelerde yapılmaktadır.

Paris'te bulunan Almanların en etkin olanları, yaklaşık 2 biner üyesi olan iki dernek kurarlar. Derneklerin ikisi de eylem yanlısıdır, ancak aralarında büyük bir uçurum vardır.

Herwegh'in lejyonu. Lamartine'in rolü.

Pek çok kişi, kısa bir süre önce patlak veren ayaklanmayı desteklemek üzere Almanya'ya gidecek bir lejyon kurmaya ve silahlandırmaya karar veren, şair Georg Herwegh'i izlemektedir. Herwegh ve adamları, çok geçmeden, Monceau düzlüğünde manevra ve talimlere başlarlar. Programları yoktur, ama ne gam! Eyleme geçmek için sabırsızlanmaktadırlar. İnsanların başını döndüren, en sansasyonel ve en çılgın haber ve söylentilerle daha da yükselen devrimci heyecan ortamında, bu anlaşılabilir bir şeydir. Söylentiler yıldırım hızıyla yayılmaktadır: Prusya kralı tutuklanmış, Varşova ve Saint-Petersburg ayaklanmıştır!

Bu baş döndürücü ortamda, soğukkanlılığını koruyan bir adam vardır, o da Marx'tır. Olanları net bir şekilde görmeye çalışmakta ve düşünmektedir.

Marx, Herwegh'in, akıbetini tahmin ettiği ve sonundan endişe duyduğu macerasına karşı çıkar. Ayaklanmanın henüz öncü savaşı aşamasında olduğunu, devrimin henüz başlamadığını anlamıştır. Burjuvazi ve proletarya arasındaki, gecikmeyecek olan, daha sonraki savaşı öngörmektedir (bunlar Haziran savaşları olacaktır). Bu savaş, başarısını proletaryanın tayin edeceği sahici bir devrimin sınavı olacaktır.

Dağılmaya karşı olan Marx, Alman işçilerinden, Paris'te kalmalarını ve Parisli işçilerin yanında saf tutmaya hazır olmalarını ister.

Marx, Paris'teki hareketin gelişmesi, güçlenmesi ve yaygınlaşması gerektiğini düşünmektedir. Hareket ancak o zaman öbür ülkeleri etkileyebilecek, Avrupa'ya yayılabilecektir. Bunu gerçekleştirmek için, o kolektif histeri atmosferinde, yenilmez bir cesaret ve gayretle, eğitim toplantılarının sayısını artırıp on yedi maddelik programı tanıtır. Marx, elbette ki eylem taraftarıdır, ancak iyice düşünülmüş, örgütlü bir eylemin taraftarı.

Marx, Lamartine başkanlığındaki Geçici Hükümet'in bile, Herwegh lejyonunun kurulmasını kabul edişindeki, Fransız sınırına kadar konaklama kuponları ve adam başına günde 0,50 frank gibi kolaylıklar sağlayarak, ülkeden ayrılışını çabuklaştırmasındaki telaşa ve heyecana şaşmadan edememektedir.

Aslında, Lamartine'in tek bir isteği vardır: Paris proletaryasının destek aldığı, baş ağrıtıcı devrimci unsurlardan kurtulmak. Lamartine, Ren'ı geçer geçmez lejyonu yok etmeye hazırlanmaları için, Prusya hükümet birliklerine zaman kazandırmak amacıyla, hesaplı bir acelecilikle, riyakârca hareket etmektedir. Nitekim, lejyon ilk çarpışmada darmadağın edilecektir.

Lejyonun yola çıkış günü olan 1 Nisan'da, Marx'ın çok sayıda yandaşı da Paris'ten ayrılır. Kenti münferit olarak terk eden bu insanların tek silahları, on yedi maddelik programdır. Marx'ın dostu Flocon, bu propagandacılara da Herwegh'in lejyonerlerine sağlanan kolaylıkların aynısını sağlatır.

Marx ve Engels'in yola çıkışları

Olaylar hızla gelişir. Devrim Almanya'ya ve Avusturya'ya yayılır. Bunun üzerine, Marx ve Engels de, proleter örgütleri kurmak üzere ülkelerine dönmeye karar verirler.

Marx'ın dostu, Emniyet Müdürü Marc Caussidière ona bir Fransız pasaportu verir.

Marx, Engels ve Dronke, 11 Nisan'da Köln'e varırlar. Aile de, kısa bir süre sonra Trier'e geçecektir.

Köln. – Devrim deneyi. Hummalı mücadelelerle geçen bir yıl. Neue Rheinische Zeitung.

Marx, Engels ve Dronke 11 Nisan'da Köln'dedirler.

Jenny ve çocuklar, artık "Prusya tebaası" olmayan *heimatlos** Marx'ın işlerini ayarlamasını beklemek için, Carolina von Westphalen'in yanına, Trier'e giderler. Marx ise Köln'e, Apostelnstrasse No. 7'ye yerleşir.

Ele aldığı ilk iş, sosyalist değil, demokrasinin organı olacak bir gazete kurmak olur. Gerçekleri görmede ve olasılıkları hesaplamada son derece usta olan Marx, demokratik güçlerin gericilik karşısındaki birleşik cephesini bölmek istememektedir.

Neue Rheinische Zeitung işte böyle doğar.

Gazetenin yönelimi ve mücadeleci üslubu, çok geçmeden, ürkek demokratları korkutur. Marx, demokratlar ile işçiler arasındaki bağları sıkılaştırmak, özellikle de, gazeteye para bulmak için Viyana ve Berlin'e gider. Her alanda koşturarak, müthiş hızlı bir hayat sürmektedir.

---

* Vatansız. *-çev.*

Aile Köln'de

Marx, temmuz ayında ailesini Köln'e getirir ve Cecilienstrasse No. 7'deki bir daireye yerleşirler. Burası, Paris'teki Vaneau Sokağı gibi, ancak oradan kat kat daha hummalı bir tartışma ve buluşma noktası haline gelir.

Marx, diğer ziyaretçilerin arasında, *New York Daily Tribune*'un editörü Charles Anderson Dana ile aynı gazetenin muhabiri Brisbane'i de orada ağırlar ve onları derinden etkiler.

Marx bu dönemde, gece gündüz demeden uğraşır durur. Yorulmak nedir bilmeden yürüttüğü faaliyetlerini anlatmaya sayfalar yetmez.

Bununla birlikte, yetkililerin hakkında açtıkları iki davadan söz etmek gerekir. *Neue Rheinische Zeitung*'un yazı işleri müdürü olmasından ötürü, 1849 başında, hakkında iki kez soruşturma açılır. Marx kendini öylesine sağlam ve parlak bir biçimde savunur ki, argümanlarının gücünden aşırı etkilenen jüri, her iki davada da, beraatına karar vermekle kalmayıp tebriklerini de iletir.

Neue Rheinische Zeitung'a karşı tüm araçlar kullanılmaktadır. Marx, gericiliğin karşısındaki bu en korkutucu silahı, her ne pahasına olursa olsun yaşatmak için, günlerini, gecelerini, sağlığını ve sahip olduğu her şeyi, yani babasının mirasından geriye kalan 7.000 taleri gazeteye adamakta bir an bile tereddüt etmez. Hatta, bu paradan fazlasını harcayıp borçlanır.

Endişelenen otoritelerin, bu akıl almaz mücadele hırsı karşısında tek bir çareleri kalmıştır: Yasaklama.

Bunun üzerine, gazetenin son sayısı baştan sona kırmızı mürekkeple basılır. Tarihte ününü koruyacak olan bu "kızıl sayı" öylesine ilgi görür ki, okuyucular yüksek fiyat verip gazeteyi birbirlerinin elinden kapmaya çalışırlar.

Marx, sonunda sınır dışı edilir. Paris'e gider. Jenny ise, mobilyalarını satmak için kalır. Bu dönemi daha sonra şu sözcüklerle anlatacaktır:

"Artık Alman topraklarına ayak basması yasak olduğundan, Karl, bir süre için Paris'e döndü. [...] Bana gelince, kendimi anacığımın kollarına atmak için, çocuklarımla birlikte sevgili memleketime yollandım. [...] Brüksel'de rehinden kısa bir süre önce geri almış olduğum gümüş sofra takımını tekrar nakde çevirmek için, Bingen'den Frankfurt'a geçtim. Weydemeyer ve karısı beni son derece samimi bir biçimde karşıladılar ve bu işi halletmemde bana çok yardımcı oldular. [...]Yolculuğumuz için gereken parayı işte bu yolla yeniden sağlamış oldum..."

1849 Paris molası. Lille Sokağı No. 45. Yeni sürgün.

Marx, Paris'te, Bay Ramboz adıyla, Lille Sokağı No. 45'e yerleşir. Beş parasız olmasına ve son siyasi yenilgilerine rağmen, kendisine ve geleceğe olan o eksilmez güvenin verdiği, eşine az rastlanır bir iyimserlik içindedir.

Oysa, kendisinin de farkında olduğu gibi, gökte kara bulutlar toplanmaktadır. Nitekim, 7 Haziran 1849'da, Almanya'daki Engels'e şu satırları yazar:

"Burada, Guizot döneminde olduğundan daha küstah, ancak 1815 sonrasıyla kıyaslanabilecek bir gericilik hüküm sürüyor. Paris iç karartıcı. Üstüne üstlük, olağanüstü

bir yıkıma neden olan kolera salgını var. Bununla birlikte, devrim yanardağı büyük patlamaya, şimdi Paris'te olduğu kadar hiç yakın olmadı. Bu konudaki ayrıntıları daha sonra veririm. Devrimci partinin tamamıyla temastayım ve birkaç gün içinde tüm devrimci gazeteler emrime amade olacak."

Marx, Fransa ve Almanya hakkında diğer bazı siyasi görüşlerini aktardıktan sonra, mektubu kendi durumuyla ilgili birkaç satırla bitirir:

"Benim için bir yerlerden para bulmaya bakman lazım. Gelen son paraları da *Neue Rheinische Zeitung*'un borçlarını kapatmak için harcadığımı biliyorsun."

Jenny ve çocuklar, 7 Temmuz 1849'da Paris'e, Marx'ın yanına gelirler. Durum ağırlaşmaktadır. Marx, 13 Temmuz'da, Frankfurt'taki Joseph Weydemeyer'e, "Burada ailemle birlikte meteliksizim" diye yazar ve Proudhon hakkında yazdığı broşürün Brüksel'de bulunan nüshalarının satış geliri üzerinden bir avans alıp alamayacağını sorar. Ve şunları ekler:

"Her şeye rağmen, bir parti girişimi olan, *Neue Rheinische Zeitung*'a cebimden 7.000 talerden fazla para koyduğum için, böyle bir avansa daha da fazla hakkım olduğuna inanıyorum.

"Sana söylüyorum: Ailem de burada olduğuna ve karımın son takısı da çoktan rehinecinin yolunu tuttuğuna göre, bir yerlerden yardım alamazsam mahvoldum demektir."

Fransız hükümetinin bu baş ağrıtan adamdan kurtulmak istemesi, durumu daha da ağırlaştırmaktadır. Paris'te

kalması yasaklanan Marx, Morbiban'ın ücra bir köşesine, zorunlu ikamete gönderilir.

Ancak, kısa bir sabırsızlık ve öfke anından sonra, her zaman olduğu gibi, kendini derhâl toparlar. 23 Ağustos 1849'da, Engels'e, tasarladığı bir projenin haberini verir:

"Bu durumda, Fransa'yı terk ediyorum. İsviçre pasaportu vermiyorlar. Öyleyse Londra'ya gitmem gerekiyor; yarın yola çıkıyorum. [...] Londra'da bir Alman gazetesi kurma konusunda *olumlu* görüşlerim var. Hemen Londra'ya gelmen gerekiyor. [...] Senin gelişine büyük ümit bağlıyorum."

Marx, Fransa topraklarından hemen ayrılmak zorundadır. Ailesini beraberinde götürecek parası olmadığından, yola yalnız çıkar. Hamileliğinin son aylarında olan Jenny, duruma metanetle karşı koyar ve dostların yardımıyla, Londra'ya, kocasının yanına gitmeye hazırlanır.

Kıtadan ayrılış. Otuz temel yılın bilançosu.
Marx'ın portresi.

Marx'ın kıtadan ayrılışı, derin bir kopuşun işaretidir. Bu, sadece, hareketli yaşamında yeni ve geçici bir sürgün değildir. Kat be kat fazlasıdır. Durumdaki radikal bir altüst oluşun sonucudur. Ve 1848 Devrimi'yle ve devrimin yenilgisiyle sonuçlanan, tarihi bir toplumsal yükseliş döneminin sonunu belirler.

Marx'ın ateşli ve iyimser gençliğinin bu ilk otuz yılı – yaşamının yarısı–, düşüncesinin gelişimini izlememizi sağlayan bu yükseliş dönemi, sebatla ve bir an durmaksızın kendini aradığı, kendini gerçekleştirdiği ve düşünür ve

devrimci olarak kendini kabul ettirdiği bu tutkulu dönem, böylece sona erer.

Sıra dışı bir hırsla bilgi, gözlem ve deneyim biriktirdiği, hızlı toplumsal değişime ve devrimci güçlerin yükselişine kapılarak uyarıldığı, bir öğreti geliştirdiği, örgütlü bir yapıya sahip bir parti kurduğu, üzerinde düşünülmüş, eksiksiz bir program kaleme aldığı ve pratik bir devrim deneyi yaşadığı, en önemli kesiti 1842-1849 arası olan, bu çok önemli aşama, böylece sona erer.

Duygusal yaşamında da, aynı sebatla rüyasını gerçekleştirmiş, Jenny'yle evlenmiştir.

Otuz yaşında, böylesine uzun bir yolu, böylesi bir mutlulukla katetmiş çok az insan vardır.

Bu temel yıllar, Marx'ı Marx yapan yıllardır. Marx'ın kendisi de bu yıllara büyük bir önem verir. Yirmi yıl sonra, dostu Dr. Kugelmann'a gönderdiği otobiyografik bir notun üçte ikisinden fazlasını, 1842-1849 dönemine ayıracaktır – üstelik de, Uluslararası Emekçiler Derneği'ni kurduktan ve *Kapital*'i yayınladıktan sonra.

Marx bu yılların özlemini hep taşıyacaktır. Bana gelince, bizzat Marx'ın, uzun ve "can sıkıcı bir kır hikâyesi" olarak nitelediği İngiltere yıllarıyla kıyasladığımda, bu dönemi mutlu olarak nitelemekte tereddüt etmiyorum.

Marx hakkında birkaç izlenim

On dokuz yaşında, ılımlı demokrat bir öğrenci olan Karl Schurz, Marx'ı ilk kez, Renanyalı demokratların Köln'deki kongresini izlerken görür ve dinler. Daha sonra onu şöyle betimleyecektir:

"Marx o tarihte otuz yaşındaydı ve daha o zaman sosyalist düşüncenin tartışılmaz önderiydi. Bu geniş alınlı, tıknaz adam, uzun siyah saçları ve gür sakalıyla, tüm bakışları derhâl üzerine çekerdi. Uzmanlık alanında büyük bir âlim olarak ün yapmıştı ve söylediklerinin gayet net, mantıklı ve çok geniş kapsamlı olduğu inkâr edilemez. Ancak, hayatımda, tavırları onun kadar küstah bir adama daha rastlamadım."

Unutmayalım ki, o sırada, tahta kılıçlarla dövüşmenin söz konusu olmadığı, tam bir devrim dönemi yaşanmaktadır.

Bir başka tanık, yine bir demokrat olan Albay Gustav Adolf Techow'dur. Techow şöyle yazar:

"Aramızda, lider niteliğine, ciddi ve önemli her duruma, anlamsız ayrıntılarda kaybolmaksızın hâkim olma kapasitesine sahip olduğunu söyleyebileceğim ilk ve tek insan odur."

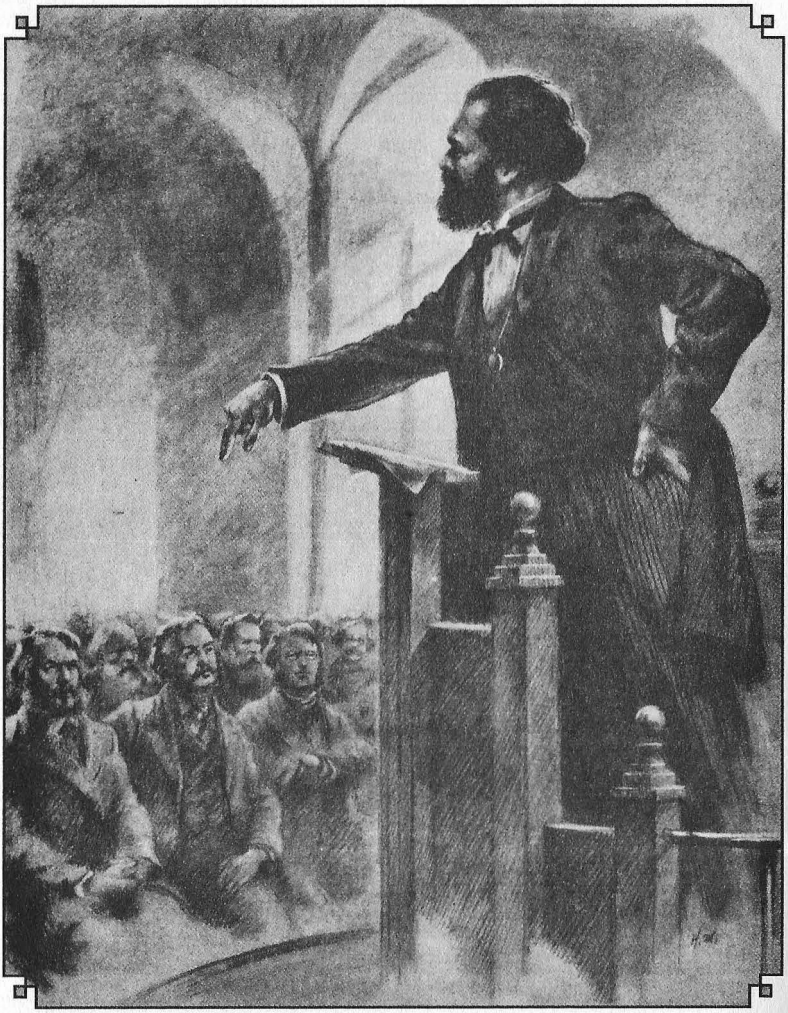
Nihayet, devrim sırasında *New York Daily Tribune*'un Köln muhabirliğini yapan Albert Brisbane, şunları yazar:

"Halk hareketinin lideri Karl Marx'la tanıştım. Daha o dönemde, bir yıldızı andırıyordu. Otuz yaşlarındaydı, sağlam bir bedeni, ince bir yüzü ve gür siyah saçları vardı. Hatları, tüm kişiliği, büyük bir enerjisi olduğunu belli ediyordu. Ama, itidalinin ve sakınganlığının ardında, yürekli bir ruhun tutkuyla alevlendiğini herkes görebilirdi."

Üçüncü Bölüm

EKONOMİ DÜNYASININ BAŞKENTİ LONDRA

"Kapitalizmin klasik vatanı", dünya pazarının efendisi İngiltere, 1848'den sonra, serbest ticaret sayesinde olağanüstü bir ekonomik refah dönemine girer.

Büyük sanayi kenti Londra, esas olarak bir ticaret merkezidir. Times Irmağı'nın ağzına kadar uzanan Londra limanı, gerek gemi sayısı, gerek ticari işlem hacmi bakımından, dünyada rakipsizdir. Dünyanın bütün ülkelerinden gelen malların depolandığı, kilometrelerce uzunluğundaki muazzam doklar, liman boyunca art arda dizilir.

Londra dünyanın mali, sınai ve ticari başkentidir.

Londra, fikirlerin kaynaştığı, az ya da çok ütopyacı kuramların geliştirildiği, devrimci kaynaşmanın, sosyalist düşüncenin merkezi Paris'le tam bir tezat oluşturmaktadır!

Bu, Londra ve İngiltere'nin toplumsal karışıklıklardan muaf oldukları anlamına mı gelir? Hiç de değil. Ülkede, XVIII. yüzyıldan itibaren sendikal bir hareket doğup ve gelişmiştir. Sendikalizm ilk yirmi beş yılında, sınıfsal içgüdülere dayalı, sert ve devrimci bir aşamadan geçer.

Büyük ütopyacı düşünür Robert Owen'ın etkisiyle, 1834 yılında devrimci bir genel grevin başlatılması için yürütülen ajitasyon çalışmalarını unutmamak gerekir. Bu hareket sert bir biçimde bastırılacaktır.

1837'den itibaren Robert Owen'ın yerini alan "Chartist" hareketin yoğun ajitasyon çalışmaları da unutulmamalıdır.

Ancak, 1842-1848 iktisadi bunalımından sonraki, refahın büyümesiyle birlikte, İngiliz işçi sınıfı içgüdülere da-

yalı sosyalist özlemlerinden vazgeçer. Pozitif, pratik İngiliz ruhu yeniden egemen olur. Bunun üzerine, sendikalar (trade-unions) ve sanayiciler bir uzlaşma politikası uygulamaya, sözleşmeler sırasında en tahammül edilmez suiistimalleri bile yumuşatmaya çalışacaklardır.

Ve böylece, işçi sınıfı artık kapitalist rejimin meşruluğunu tartışmaz olur. Sadece maddi avantajlar elde etmeye çalışmaktadır. Pragmatizmi, onu, ilgisini neredeyse tamamen kestiği sosyalist kuramlarla karşı karşıya getirmektedir.

Bu atmosfer "devrimci" Marx'ın üzerine ağır bir biçimde çökecek ve sürgün yaşamını daha da dayanılmaz hale getirecektir. Ancak, "düşünür" Marx için Londra olmazsa olmazdır. Londra, bu uluslararası iktisadi merkez, dünyadaki ekonomi politik faaliyetler hakkında genel bir görüş edinmesini ve o ana kadar daha çok Avrupa merkezli olan ufkunu genişletmesini sağlayacaktır.

Kapitalizmin öncüsü ve klasik merkezi Londra, Marx'a, sistemin işleyiş mekanizmalarını bilimsel olarak, bütünüyle çözümleme ve tezini kanıtlarla destekleme olanağını verecektir.

Öte yandan, *New York Daily Tribune* adlı büyük Amerikan gazetesine katkıda bulunması, onu tüm uluslararası sorunları izlemeye ve incelemeye mecbur ederek, araştırma alanının genişlemesine yardımcı olacaktır.

Bu nedenle, adada geçirdiği sürgün yıllarının, kişisel ve ailevi bakımdan bir trajedi olmakla birlikte, kişiliğini eksiksiz bir şekilde geliştirip aşmasına ve böylece, başyapıtı *Kapital'e* sahip olduğu tüm bilimsel değeri kazandırmasına imkân sağladığı söylenebilir – tüm bunların hangi özveriler pahasına olduğunu göreceğiz!

Londra, bu son aşama, sanki ona, kendisini aşma, kıtada ulaştığı mükemmel formasyona ilaveler yapma olanağını vermek için, tam da gereken zamanda, evriminin, formasyonunun birbirini izleyen evrelerini ideal bir biçimde aşamalandırmayı istemiş olan tarihsel koşullar tarafından hazırlanmış gibidir.

Elbette, bütün bunlar sadece tesadüfle açıklanamaz.

Çoğunlukla, asıl rolü, Marx'ın zekâsı, çelik iradesi, temel düşüncesinin bütünlüğü, hızla karar verme ve olguları çözümleme yeteneği oynamıştır. O, her zaman doğru seçimi yapmayı ve bu seçiminden azami faydayı sağlamayı bilmiştir. Gerçekten de, her aşamada, nerede destek görebilecek ve en parlak şekilde uygulanabilecekse orada hayata geçirilen ve onu dünyayı anlama kuramından aradığı çözüme götüren, daha mükemmel bir rasyonel araştırma programı düşünülebilir mi?

Marx, Spree'nin Atina'sı, felsefenin rakipsiz merkezi Berlin'de, tüm kuramsal bilgileri sonuna kadar inceler.

Köln'de, kuram ile pratiği karşılaştırır, gerçek hayata girer.

Sosyalist düşüncenin merkezi Paris'te, tarihin yönünü ve motor gücü olan sınıf mücadelesini keşfeder.

Brüksel'de, araştırmalarını somutlaştırır.

Sonra, ekonomi dünyasının merkezi ve ideal bir gözlem yeri olan Londra gelir.

1

Sürgünlüğün Cehennem Azabı

Londra, mother of exiles. *

İstenmeyen adam olarak kıtadan sürülen Marx, sürgüne gitmek zorundadır. 24 Ağustos'ta hiçbir heyecan duymaksızın, Londra'ya gitmek üzere gemiye biner. Daha önce Engels'le birlikte iki kez gidip kısa sürelerle kaldığı bu kentte, öyle pek bir cazip taraf bulmamıştır. İngilizlerin sakin, sabırlı ve pragmatik karakteri, dinamizmiyle ve sabırsızlığıyla pek uyuşmamaktadır. Üstelik, İngilizceyi çok az bilmekte, bu da, eylemlerinde onu frenleyen, gururuna yediremediği, hafif ama tatsız bir aşağılık duygusuna neden olmaktadır.

Sinirliyse de, kesinlikle umutsuz değildir. Mücadelenin çetin, zor ve farklı olacağını hissetmekte, ama defalarca zorlu engelleri aşmasını sağlamış olan kişilik gücüne ve sebatına güvenmektedir. Gücünü pratikte sınadığı ve ona o köklü iyimserliği veren bu niteliklerine güvenmektedir.

---

* Sürgünlerin anası Londra. *–çev.*

Oysa, kıtadan son derece kötü koşullarda ayrılmıştır. Köln'de geçirdiği çılgınca yıl, onu fiziksel olarak tüketmiş, iflas ettirmiş, parasızlık yüzünden ailesini Paris'te, kritik bir durumda bırakmak zorunda kalmıştır. Ama gene de, bu boyun eğmez devrimci, gemiden iner inmez militan eyleme atılır.

İngiltere'de, Karl Blind adındaki bir arkadaşını bulur. Blind iyi İngilizce konuşmaktadır. Marx Komünistler Birliği'nin "otorite"sini, yani yönetimini yeniden oluşturur, yeniden yapılandırır ve canlandırır. Bu işi birkaç gün içinde halleder. Ve hiç vakit geçirmeden, *Neue Rheinische Zeitung Politisch-Ökonomische Revue* adını vereceği bir propaganda dergisi yayınlamak üzere girişimlerde bulunmaya başlar.

Ancak koşullar çok değişmiştir. Kıtada devrimci avı tüm şiddetiyle sürüp gitmektedir. Bazı devrimciler İngiltere'ye kaçmayı başarırlar. Parasız pulsuz ve İngilizce bilmeyen küçük gruplar soluğu adada almaktadır. Avrupa'nın dört bir köşesinden İtalyanlar, Macarlar, Polonyalılar, Fransızlar gelmektedir. Yalnızca Londra'daki Almanların sayısı, kısa sürede 300'e yükselir. Bunların çoğu işçi ve zanaatkârdır. Aralarında sadece 18 entelektüel vardır. En zahmetli işlerde bile çalışmaya hazırdırlar. Ancak iş bulma çabaları çoğunlukla sonuçsuz kalmaktadır. Kendileri de çok parasız olan Marx ve dostları, Londra Yardım Komitesi'ni kurarak, özveri ve devrimci dayanışma ruhunun güzel bir örneğini verirler.

Marx, çok coşkulu bir çağrı kaleme alır. O ve arkadaşları simgesel jestlerle yetinmezler. Para yardımı toplamak için Londra'yı baştan aşağı dolaştıkları yorucu saatler geçirirler.

Üstesinden gelinmesi gereken başka sorunlar da vardır. Hamile olan Jenny'nin üç çocuk ve Helene Demuth'la bir-

likte, 15 Eylül'de İngiltere'ye gelmesi beklenmektedir. Para yoktur. Marx, 5 Eylül 1849'da filozof Freiligrath'a durumu anlatır:

"Sevgili Freiligrath,

"Adres: Karl Blind, Peterson Kahvesi, Robert Sokak, No. 18, Grosvenor Meydanı.

"Bana mektupları zarf içinde bu adrese yollayabilirsin.

"Sana ancak birkaç satır yazabileceğim, çünkü dört beş gündür bir çeşit hafif kolera geçiriyorum ve korkunç zayıfladım.

"Karım, mektubunun ve içindeki 100 frankın eline geçtiğini sana bildirmemi istedi. Paris polisinin alçaklığının nereye vardığına hele bir bak: Bizzat taciz edilen karım, Paris'te 15 Eylül'e kadar –dairemizin o tarihe kadarki kirası ödenmişti– kalma hakkını almakta zorlanıyor.

"Şu anda gerçekten güç bir durumdayım. Karımın hamileliğinin son ayları, 12'sinde Paris'i terk etmesi gerekiyor ve ben oradan ayrılıp buraya yerleşmesi için gereken parayı nereden bulacağımı bilmiyorum.

"Öte yandan, burada aylık bir dergiyi ayakları üzerinde durur hale getirecek her türlü imkâna sahibim, ama zaman sıkıştırıyor ve en zor olanlar ilk haftalardır. [...]"

İngiltere'ye gelen aile, geçici olarak yoksul bir aile pansiyonuna iyi kötü yerleşir. Marx, umutsuzca, biraz daha konforlu, küçük bir daire aramaktadır. Bu iş acildir. Jenny doğurmak üzeredir. Marx, yoksul Chelsea Mahallesi'nde, Anderson Sokak No. 4'te bir ev bulur. Jenny, 5 Kasım'da, Heinrich Guido adını koydukları bir erkek çocuk dünyaya getirir.

Aile korkunç bir kış geçirir. Jenny, aşağıdaki mektupta, bizlere, o kışın zayıf ama acıklı bir özetini verir:

"Londra, 20 Mayıs [1850].

"Sevgili Bay Weydemeyer,

"...Kocam, burada, en sıradan günlük dertler altında neredeyse ezilmişti. Her gün, her saat vermek zorunda olduğu infial uyandırıcı bu mücadelelerin ortasında, başını dik tutabilmek için tüm enerjisini, kendisine olan özgüvenini tüm serinkanlılığı ve sakinliğiyle kullanması gerekti. Sevgili Bay Weydemeyer, kocamın o zaman ne özverilere katlandığını biliyorsunuz: O işte binlerce lira batırdı, işin yürüyeceğine dair çok az umudun olduğu bir sırada, kahraman demokratlarımızın gevezeliklerine kanıp gazetenin mali sorumluluğunu üstlendi. Böyle olmasaydı, borçların yükümlülüğünü onlar üstlenmek zorunda kalacaklardı. Gazetenin siyasi onurunu, Kölnlü dostlarının namusunu kurtarmak için, tüm masrafları üzerine aldı, yazı makinesinden, tüm gelirlerinden vazgeçti; giderken, yeni lokalin kirasını, redaktörlere olan ücret borçlarını ödemek için 300 Reichtaler borç almak zorunda bile kaldı –ve zor kullanılarak sınır dışı edildi.

"Kendimize tek bir kuruş bile ayırmadığımızı biliyorsunuz. Elimizde kalan son eşya olan gümüş sofra takımını rehine koymak için Frankfurt'a gittim. Köln'de mobilyalarımı sattırdım, çünkü çamaşırlarımıza ve geriye kalan her şeye el konması tehlikesiyle karşı karşıyaydım. İç karartıcı karşı devrim dönemi başlayınca, kocam Paris'e gitti, ben de üç çocuğumla onu izledim. Paris'e henüz yerleşmiştik ki, o sınır dışı edildi; bana ve çocuklarıma da, kentte daha uzun süre kalma izni verilmedi. Onu izlemek için bir kez daha denizi aştım. Bir ay sonra dördüncü çocuğumuz doğdu. Üç çocuğun ve bir dördüncüsünün doğmasının ne demek olduğunu anlamak için, Londra'yı ve bu kentteki yaşam koşulla-

rını tanımak gerekir. Sadece kira için ayda 42 taler ödememiz gerekiyordu. Bütün bunları, varımızdan yoğumuzdan elimizde kalanla hallettik. Ancak, derginin çıkmasıyla cılız kaynaklarımız tükendi. Kararlaştırıldığı gibi para elimize geçmedi, sonra da küçük miktarlarda, taksit taksit geldi. Sonuçta, durumumuz korkunç biçimde kötüledi.

"Size bu hayatın sadece bir gününü olduğu gibi anlatırsam, şüphesiz pek az mültecinin benzer sınavlardan geçtiğini görürsünüz. Burada sütanneler ölçüsüz paralar istediklerinden, göğsümdeki ve sırtımdaki korkunç ve sürekli ağrılara rağmen, çocuğumu kendim emzirmeye karar verdim. Ama zavallı melekçik sütümle birlikte öylesine çok sessiz acı ve kaygı emmiş olmalı ki, sürekli olarak hastaydı, gece gündüz şiddetli ağrılar çekiyordu. Dünyaya geldiğinden beri, bir tek gece bile kesintisiz olarak iki üç saatten fazla uyumadı. Son zamanlarda, talihsizliklerine bir de şiddetli ateş nöbetleri eklendi. Öyle ki, sürekli olarak ölüm ile sefil bir hayat arasında gidip gidip geliyordu. Ağrısı olduğunda öylesine şiddetle emiyordu ki, göğüslerimde yaralar açıldı ve çatlaklar oluştu; titreyen küçük ağzına çoğu kez sütle birlikte kan da geliyordu. Evi bize kiralayan kadın bir gün ansızın çıkıp geldiğinde, işte bu haldeydim. Onunla kontratı yaparken, ileriki ayların kirasını ona değil, daha önce evine haciz koydurmuş olan ev sahibine ödeme konusunda anlaşmıştık. Neyse, kadın evimize dalıp kontratı yapılmamış saydığını bildirdi ve kendisine olan 5 liralık borcu ödememizi istedi. Elimizde o kadar para olmadığından (Naut'nun mektubu çok geç geldi), iki rehineci eve daldı ve sahip olduğum az sayıda eşyaya, yataklara, çamaşırlara, giysilere, zavallı çocuğumun beşiğine ve bir köşede ağlamakta olan küçük

kızlarımın en güzel oyuncaklarına varana kadar her şeye el koydu. İki saat içinde her şeyi götürmekle tehdit ediyorlardı. Donakalmış çocuklarım ve ağrıyan göğsümle, çıplak döşemeye yatmaktan başka çarem kalmıyordu. Dostumuz Schramm, yardım aramak için kente koştu. Bir atlı arabaya binmiş, atlar gemi azıya alınca arabadan atlamış. Tir tir titreyen zavallı çocuklarımla birlikte ağlamakta olduğum eve, kanlar içinde geri getirdiler.

"Ertesi gün, o evi terk etmemiz gerekiyordu. Hava soğuk ve kapalıydı, yağmur yağıyordu. Kocam bize bir yer aradı, ama dört çocuktan bahsedince kimse bize ev vermek istemiyordu. Nihayet, bir dost imdadımıza yetişti. Parayı ödedik. Haciz skandalıyla telaşlanıp hesap pusulalarını sallayarak tek bir yumruk halinde üzerime yürüyen eczacı, fırıncı, kasap ve sütçüye olan borçlarımızı ödemek için, hiç zaman yitirmeden bütün yatakları sattım. Satılan yataklar kapının önüne indirildi, bir at arabasına yüklendi. Ve ne oldu, dersiniz? Güneş çoktan batmıştı ve İngiliz yasaları gün batımından sonra taşınmayı yasaklıyordu. Evi kiralayan adam, zabıtalarla birlikte evimize girip, yüklenen eşyalar arasında kendisine ait eşyalar olabileceğini, belki de yurt dışına kaçmak istediğimizi ileri sürdü. Beş dakikaya kalmadan, Chelsea'nın tüm ayaktakımı, 200-300 aylak, kapımızın önünde toplanmıştı. Yataklar yeniden içeri sokuldu. Alıcıya, ancak ertesi sabah, güneş doğduktan sonra teslim edilebildi. Zavallı eşyalarımızın tamamını satıp, borçlarımızın tümünü ödeyecek duruma gelince, küçük sevgililerimle birlikte şu anda oturduğumuz, Leicester Meydanı, Leicester Sokak No. 1'deki Deutsches Hotel'in iki küçük odasına taşındım. Burada haftada beş buçuk lira karşılığında insan gibi ağırlanıyoruz.

"Sevgili dostum, size buradaki hayatımızın tek bir gününü, böyle uzun uzun anlattığım için beni affedin. Bunun incelikten yoksun bir davranış olduğunu biliyorum. Ama bu akşam, titreyen ellerimin içindeki yüreğim kabarıyor ve onu en eski, en iyi ve en sadık dostlarımızdan birine boşaltmak zorundaydım. Bu sıradan acıların beni dize getirdiğini sanmayın. Mücadelemizde yalnız olmadığımızı çok iyi biliyorum. Üstelik, en büyük dayanağım, sevgili kocam yanımda olduğu için, hâlâ mutlu ve ayrıcalıklı insanlar arasında yer alıyorum. Ama kocamın bu kadar çok sıradanlığa katlanmak zorunda kalması beni derinden yaralıyor, yüreğimi kanatıyor. Halbuki, onu bu durumdan kurtarmak için o kadar az şey gerekiyor ki. Onca insanın yardımına sevinçle koşan kocam, burada tam anlamıyla ne yapacağını bilmez durumda. Ancak, daha önce de söylediğim gibi, kimseden bir şey talep ettiğimizi sanmayın, sevgili Bay Weydemer. *Kim olursa olsun, birinden borç alacak olursak, kocam hâlâ bunu servetinden geri ödeyebilecek durumda.* Kocamın nice defalar fikir verdiği, cesaretlerini takdir ettiği ya da inançlarını pekiştirdiği insanlardan bekleyebileceği tek şey, dergisiyle ilgili işlerde daha enerjik davranmaları, bu işlere daha fazla ilgi göstermeleri olurdu. Şunu gururla ve çekinmeden söyleyebilirim: Ona en azından bunu borçluydular. Kocamın, çalışmaları karşılığında üç kuruş para almaya hakkı yok muydu, onu da bilmiyorum. *Bunu yapmakla kimseyi dolandırmıyordu herhalde.* Bu bana acı veriyor. Ama kocam benimle aynı görüşte değil. Şimdiye kadar, en korkunç anlarda bile, geleceğe inanmayı asla bırakmadı, neşesinden asla vazgeçmedi. Beni neşeli, sevimli yavrucuklarımızı da anneciklerinin çevresinde dolaşırken görmek ona

yetiyordu. Sevgili Bay Weydemeyer, kocam size durumumuzu bu kadar ayrıntılı biçimde anlattığımı bilmiyor. Bu nedenle, ona bu satırlardan kesinlikle bahsetmeyin. Sadece, sizden onun adına para toplama ve yollama işini olabildiğince hızlandırmanızı rica ettiğimi biliyor. Bu satırları, bize olan dostluğunuzun esinlendiği bir incelik ve ağzı sıkılıkla değerlendireceğinizi biliyorum.

"Elveda sevgili dostum. Sevgili karınıza en sıcak duygularımı iletin ve küçük meleğinizi, bebeği üzerine defalarca oluk oluk gözyaşı dökmüş bir anne tarafından öpün. Eğer karınız emzikliyse, ona bu mektuptan tek kelime bile etmeyin. Her türlü heyecanın anneleri ne kadar yorduğunu ve zavallı minikler için ne kadar zararlı olduğunu biliyorum. Üç büyüğümüz, her şeye rağmen felaket öksürüyorlar. Kızlar güzel, ışıl ışıl, keyifli ve neşeliler. Büyük oğlumuzun mizah duygusu çok güçlü ve aklına hep çok gülünç fikirler geliyor. Küçük şeytan [Edgar] bütün gün inanılmaz bir tumturakla ve davudi bir sesle, eğlendirici şarkılar söylüyor. Ve korkunç bir sesle, Freiligrath'ın *La Marseillaise*'inin

Ey Haziran, gel artık, kahramanlıklarla dolu ay,
Yüreklerimiz hasret yeni kahramanlıklarına,

dizelerini okuduğunda, bütün ev zangır zangır sallanıyor. Belki de, haziran ayı, tıpkı talihsiz iki selefi gibi,* hepimizin birbirimize yeniden el uzatacağımız dev mücadeleyi başlatmak üzere, dünya tarihinde boy göstermeye çağrılıyor.

"Elveda."

---

* Jenny Marx, burada, Paris proletaryasının Haziran 1848'deki yenilgisini ve Güneybatı Almanya'da yürütülen ve başarısızlıkla sonuçlanan Haziran 1849'daki anayasa kampanyasını kastetmektedir. *-çev.*

2

Dean Sokağı (1850-1856)

British Museum

Marx'lar, kısıtlı bütçeleri için fazla masraflı olan otelde çok kısa bir süre kalırlar. Soho Mahallesi'ndeki Dean Sokağı No. 64'te, iki oda ve bir mutfak bulurlar. Heinrich Guido, daha bir yaşına gelmeden, bu sefil inde ölür. Marx, haberi Engels'e şu sözcüklerle bildirir: "Eğer kendinde o gücü buluyorsan, karıma birkaç satır yaz. Acıdan çılgına dönmüş durumda." Bir hafta sonra ise şöyle yazar: "Mektubun karıma çok iyi geldi. Çok büyük bir şok geçirdi ve kaygılandırıcı bir asabiyet içinde. [...] Buna bir de, zavallı çocuğun maddi sefaletimizin kurbanı olduğu düşüncesi ekleniyor..."

Marx'ın mücadele etmekte olduğu bu maddi sefalet, zamanının bir bölümünü, eski notlarını tamamlamak ve gözden geçirmek üzere British Museum'un belge ummanına dalmaya ayırmaktan alıkoymaz. Ailenin yoksul sofralarına ortak olan, gönüllü olarak sekreterliğini ve İngilizce çevirmenliğini yapan, Wilhelm Pieper adlı Alman genci,

Marx'ın Engels'e yazdığı bir mektuba eklediği satırlarda şunları söyler:

"Sevgili Engels, Marx tam bir inziva hayatı sürüyor, tek dostu John Stuart Mill ve Loyd. Evine gittiğinizde nezaketle değil, iktisadi kategorilerle karşılanıyorsunuz."

En karanlık yıllar

Aile, 1850 yılının sonunda, aynı sokakta, 28 numarada bulunan, birazcık daha geniş bir eve yerleşmek üzere yeniden taşınır. İşte, altı kara yılı bu üç odalı yoksul evde geçireceklerdir. Franziska'nın doğumundan bir yıl sonra, 1852'de, "Musch"un (Edgar) ise 1855'te, Eleanor'un doğumundan dört ay sonra ölmesiyle, yasa boğulurlar. Özellikle "Musch"un ölümü Marx için çok ağır bir darbe olur.

Wilhelm Liebknecht bunun tanığıdır:

"O sahneyi asla unutmayacağım: Sessiz bir acıyla yıkılmış anne, çocuğunun cesedi üzerine kapanmış, ayakta duran Lenchen hıçkırıklardan boğuluyor; korkunç bir telaş içinde kıvranan Marx, her türlü teselli sözcüğünü sert bir biçimde, neredeyse düşmanca bir tavırla reddediyor."

Çektikleri sefalete, bir de, kısmen bunun sonucu olan bu dramlar eklenmektedir. Marx, Engels'e açılır. Onu "gece sabaha kadar rahatsız eden ve öfkelendiren gözyaşı selleri", düzenini bozduğundan, çalışması çok zor olmaktadır. "Doğal olarak fazla bir şey yapamıyorum. Karım yüreğimi sızlatıyor. Esas yük onun omuzlarında ve aslında haklı... Zaman zaman soğukkanlılığımı kaybetsem de, yaradılışım gereği *pek az tahammüllü*, hatta *biraz sert* olduğumu hatırlarsın."

Sonra, Weydemeyer'e yazdığı bir mektupta şunları söyler: "Durumum çok karanlık. Eğer uzun süre böyle devam ederse, karım dayanamayacak. Hep aynı sıkıntılar, en sıradan gündelik mücadeleler, bütün bunlar onu yiyip bitiriyor..."

New York Daily Tribune

Yakalarını hiç bırakmayan para sorunları, aylar ve yıllar içinde, sürekli olarak yeniden gündeme gelir. Marx'ın, Charles Anderson Dana'nın yayınladığı *New York Daily Tribune* gazetesine haftada iki kez yazdığı iktisat-siyaset-diplomasi konulu yazılara rağmen, kaynaklar, bu kadar büyük bir aileyi besleyip giydirmeye yetmemektedir.

"Yanki"ler "Avrupa" emeğine kötü para vermekte ve çoğunlukla düzensiz ödeme yapmaktadırlar. Marx, sömürüldüğünü bilmektedir ama seçeneği yoktur. Hem, *New York Daily Tribune* ona bazı düşüncelerini geliştirme ve tanıtma imkânını vermektedir. Yaşadığı güçlüklerden bahsettiği mektuplarından, şu satırları da aktaralım. Mektubun üslubu ilginçtir: "Bir haftadır, redingotsuzluk nedeniyle –hepsi rehincide–sokağa çıkamamak gibi hoş bir noktaya geldim."

Ve ileride : "Haftalardır ve şu son on beş gündür, gırtlak için altı sefil peniyi bir araya getirmek için, günde altı saat koşturmam gerekiyor."

Marx, hırsızlık malı satmaktan şüpheli

Marx, iyice kasvetli günlerden birinde, Jenny'nin zavallı küçük "hazine"sini, aileden kalma eski gümüş sofra takımını rehine koymak için, bir *pawn broker*'a (rehineci) gider.

İngiliz rehineci, sofra takımlarını incelerken, üzerlerine Argyle düklerinin armasının ve özdeyişleri *"Truth is my virtue"*nun* kazılı olduğunu görüp biraz şaşırır. Böyle eşyalara sahip olan ve belirgin bir yabancı aksanıyla konuşan bu donuk tenli ve sakallı adama, kaçamak ve şüpheli bir bakış atar. Kendisine gösterilen parçalara değer biçmeye çalışırmış gibi yaparken, bir yandan da sakin sakin düşünmektedir. Bir *zabıta* çağırmalı mıdır? Epey düşündükten sonra, nihayet sorular sormaya karar verir. Ve Marx bu gümüş sofra takımının, o ünlü İskoç ailesinden gelen karısına ait olduğunu kanıtlamak için, uzun açıklamalarda bulunmak zorunda kalır.

Günlük ekmek kavgasına, mültecilerin alçakça saldırıları ve kıta polislerinin muhbirliği gibi başka sıkıntılar eklenmektedir.

Mültecilerin bölünmesi. Klanlar. İftiralar. Casuslar ve muhbirler.

Mülteciler, kalabalık olmamakla birlikte bölünmüşlerdir. Bu tüm siyasi mültecilerin yazgısıdır. Yaşamlarının çetinliği, kederlerini ve kırgınlıkları büyütür ve her tür ölçüyü kaçırmalarına neden olur.

Marx, kof demagoglara, kibirlilere, sahte büyük adamlara karşı sert bir mücadele vermektedir. Bunlar intikamlarını, Marx'a dokunmayan, ama Jenny'yi yıpratan alçakça iftiralarla almaktadırlar.

Öte yandan, 1848-1849'da yaşadıkları büyük korkuyu güçlükle sindirmiş olan gerici kıta hükümetleri, her yer-

* Doğruluk erdemimdir. *-çev.*

de, kötülüğün tüm "nedenleri"ni, yani "elebaşı", "ajitatör" denen insanları saf dışı bırakmaya çalışmakta, bunların İngiltere'den de sürülmelerini istemektedir. Londra, gitgide daha çok, çarın, Prusya kralının ve Louis Bonaparte'ın beslediği casus sürülerinin istilasına uğrar. Mesleklerinin erbabı olan bu adamlar, demagogları önemsememekte, buna karşılık, can sıkıcı bir süreklilikle, Marx ve dostlarının ayaklarına dolanmaktadırlar.

Bunlar İngiliz muhbirleri kullanmaktadırlar. Marx ve Engels İngiliz gazetelerine protesto mektupları yollarlar. Bu mektuplar yayınlanır. *Spectator*'da yayınlanan mektupta şunların altını çizerler:

"...Şüpheliden de öte birtakım kişiler, oturduğumuz evlerin kapısını sıkı bir biçimde gözetliyorlar ve hiç sakınmadan, tüm giriş ve çıkışları tutuyorlar. Arkamızda onlar olmadan tek bir adım bile atamıyoruz. [...] Bu pek geliştirici işle görevlendirilmiş bu beyefendilerin "Majestelerinin hizmetinde" olup olmadıklarına dair bir fikrimiz yok, ama aralarından çoğunun hiç de temiz ve dürüst insanlara benzemediklerini biliyoruz."

Bir Prusya ajanının raporu

Bir Prusya ajanı, 1853'te bir bahane uydurup Dean Sokağı'na girmeyi başarır. Hükümetine yazdığı rapor, şuradan buradan toplanmış dedikodular ve ihtiyatlı yaklaşılması gereken, şahsi görüşler dışında, ilginçtir. Evin sefil havasını oldukça iyi betimler. İşte raporun özü:

"Bu partinin [Komünist Parti] lideri Karl Marx; yardımcıları Manchester'da Engels, Londra'da Freiligrath ve Wolff,

Paris'te Heine, Amerika'da Weydemeyer ve Cluss; Bürgers ve Daniels Köln'de, Weerth ise Hamburg'da bölge şefiydiler. Ötekilerin hepsi basit üyeler. Marx, gerçek anlamda partinin beyni ve ruhu. Bu nedenledir ki, onu size tanıtmak istiyorum.

"Marx orta boylu; otuz dört yaşında, ama saçları daha şimdiden ağarmaya başlamış; güçlü bir gövdesi var; yüz hatları Szemere'ninkileri [bir Macar devrimcisi] andırıyor, ama teni daha esmer, saçları ve sakalı daha siyah; sakalını kesmiyor; kıvılcımlar saçan, delici, iri gözlerinde şeytanca ve uğursuz bir şey var; dâhi ve çok enerjik bir adam olduğu derhâl anlaşılıyor; entelektüel üstünlüğü, çevresindekiler üzerinde karşı konulamaz bir güç oluşturuyor.

"Özel yaşamında, son derece düzensiz ve sinik bir adam; kötü bir ev sahibi, bohem bir hayat sürüyor; yıkanma, saç tarama, çamaşır değiştirme onun için ender olaylar; kolayca sarhoş oluyor. Çoğu zaman gün boyu tembellik ediyor, ama yapacak çok işi varsa, tükenmez bir takatle gece gündüz çalışıyor; düzenli yatıp kalkma saatleri yok; çoğu zaman, bütün gece uyumuyor, sonra, öğleye doğru, giyinik halde bir kanepeye uzanıyor ve evine değirmene girer gibi girip çıkan insanları umursamadan, akşama kadar uyuyor.

"Karısı, Prusyalı Bakan von Westphalen'in kız kardeşi. Kocasına aşkından, bu sefalete alışmış ve bu bohem hayata ayak uydurmuş, kültürlü ve hoş bir kadın. İki kızı, bir de oğlu var, üç çocuk da çok güzeller ve babalarının zeki bakışlarına sahipler.

"Marx, genelde çabuk sinirlenen, yabani kişiliğine rağmen, koca ve aile babası olarak, dünyanın en müşfik ve en

yumuşak adamı. Londra'nın en yoksul, dolayısıyla en ucuz mahallelerinden birinde oturuyor. İki odalı bir evi var, odalardan biri sokağa bakıyor, burası salon, bunun arkasında yatak odası bulunuyor. Bu evde temiz ve iyi durumda tek bir eşya bile bulmak mümkün değil, her şey kırık, işe yaramaz ve yırtık. Her şeyin üzeri kalın bir toz tabakasıyla kaplı ve ortalık darmadağınık. Salonun ortasında, antika görünümlü, muşambayla kaplı büyük bir masa var. Masanın üzeri müsveddelerden, çaputlardan ve Bayan Marx'ın elişlerinden görünmüyor; masada, ağzı çentilmiş birkaç çay fincanı, kirli kaşıklar, bıçaklar, çatallar, büyük bir şamdan, su bardakları, bir mürekkep hokkası, Hollanda pipoları –tütün külü de üzerinde– göze çarpıyor. Bütün bunlar, bu tek masanın üzerinde, karmakarışık bir halde duruyor.

"Marx'ın evine girince, öyle bir kömür ve tütün dumanıyla karşılaşıyorsunuz ki, gözünüz buna alışıp da, sisli havada olduğu gibi, birkaç eşya fark edene kadar, bir mağaradaymış gibi el yordamıyla ilerliyorsunuz. Her şey pis, her şey tozla kaplı, oturmak gerçekten tehlikeli. Şuradaki sandalyenin sadece üç ayağı var; tesadüfen tüm parçaları hâlâ yerinde olan ötekinin üzerinde, çocuklar yemek pişirme oyunu oynuyorlar. Ziyarete gelene uzatılan da o sandalye oluyor; ancak, çocukların mutfağı temizlenmiyor; eğer oturursanız pantolonunuzdan olabilirsiniz. Ama bunlar, hiçbir şekilde Marx'ı ya da karısını sıkmıyor. Büyük bir sevecenlikle karşılanıyorsunuz, misafire, nazikçe, bir pipo, tütün ve el altında bulunan serinletici bir içecek ikram ediliyor. Zeki ve hoş bir sohbet, evin kusurlarını telafi etmeye, konfor eksikliğini tahammül edilebilir hale getir-

meye yetiyor. Bu muhabbete alışıyor, ortamı ilginç ve orijinal buluyorsunuz. Komünist lider Marx'ın aile yaşamının aslına sadık tablosu işte böyle."

Marx çalışıyor, yazıyor, yayınlıyor

Oysa –ve neredeyse akıl almaz bir şekilde– Marx, bu korkunç dönem boyunca çalışır, okur, yazar, yayınlar. İngilizce ve İspanyolcayı mükemmel bir biçimde öğrenir. *New York Daily Tribune*'a yazdığı sağlam makaleler için olağanüstü bir araştırma çalışmasına girişir. British Museum'da ekonomi politiğe dalar. New York'ta basılan *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i, 1848'den 1850'ye Fransa'da Sınıf Mücadeleleri, Lord Palmerstone* vs. kitaplar ve broşürler kaleme alır.

Teknik ve sınai ilerlemelerle ilgilenir. Bu arada Liebig'in organik kimyasını inceler, Londra'da Crystal Palace'ta açılan 1851 Dünya Fuarı'nı dikkatle gezer ve mektuplarında gözlemlerini paylaşır.

Jenny, yazı hasta olan annesiyle birlikte geçirmek üzere, Mayıs 1856'da, üç kızıyla birlikte Trier'e gider. Carolina von Westphalen 23 Temmuz'da ölür. Jenny'nin, miras işlerini halletmek için bir süre daha Trier'de kalması gerekir. Kısa bir süre de Paris'te kaldıktan sonra, 10 Eylül'de Londra'ya döner.

Bu küçük miras ve Heinrich Georg von Westphalen diye bir amcadan kalan miras sayesinde, aile nihayet, Dean Sokağı'ndaki "delik"ten çıkıp bu sağlıksız mahalleden kaçabilecektir.

3

Grafton Terrace (1856-1864)

Marx, sonunda, Maitland Park yakınlarında, ailenin daha rahat sığabileceği küçük bir ev bulur.

Dostunu olaydan haberdar eder:

"Londra, 22 Eylül 1856.
"Dean Sokağı, No. 28, Soho.

"Sevgili Engels,

"Son mektubunu daha erken *acknowledge** etmeliydim, ancak *about*** on beş günden beri, tüm günlerimi sabahtan akşama kadar ev arayarak geçirdim. Hiçbir şekilde eski inimde oturmaya devam edemezdim. Nihayet bir ev bulduk – tamamını kendimizin *furnish**** etmek zorunda olduğumuz bir ev. Adres: Hampstead Road, Haverstock Hill, Maitland Park, Grafton Terrace, No. 9. Kira: 36 lira. 29 Eylül'de taşınmak zorundayız, evi bu hafta döşemek gerekiyor. Biraz sıkıntıdayız, zira kentte *about* 26 lira daha harcamak zorundayız. Taşınma için ise daha fazlası gerekiyor.

---

* Elime geçtiğini bildirmeliydim. –*çev.*

** Yaklaşık. –*çev.*

*** Döşemek. –*çev.*

Yani 10 -15 liramız eksik – ancak bu geçici bir sıkıntı, çünkü karımın, Berlin'deki ağabeyinden, Trier mirasından payına düşen, oldukça yüklü bir miktar para alması gerekiyor. [...]"

Aile, Hampstead Heath ve Primerose Hill'den pek uzak olmayan, Londra banliyösündeki bu ufacık eve, 1 Ekim 1856'da taşınır. Jenny çok sevinçlidir. Eski sefil mahallelerı Dean Sokağı'nın kirinden pisinden sonra, yemyeşil çevre onu büyülemiştir. Her bir odayı "elden düşme eşyalar"la, mütevazı bir şekilde döşemek, onun için bir zevktir. Artık üst üste yaşamayacaklardır. Ve Marx'ın nihayet, çalışmak için küçük ve sakin bir köşesi olacaktır.

Bununla birlikte, Grafton Terrace'ın bazı elverişsiz yanları da vardır. Bunların başında, kent merkezine uzaklığı gelmektedir. Neyse ki, Marx sıkı bir yürüyüşçüdür. Ama British Museum'a gitmek için beş kilometre yol katetmesi gerekmektedir. Gene de hava kötü olduğunda trene binebilecektir. Hem sonra, Engels'e yazdığı gibi:

"Şu anki çevre, altyapı vs *somewhat unfinished** olmasaydı evi bu kadar ucuza bırakmazlardı."

Jenny, ileride şöyle yazacaktır:

"Bu tatlı ev, küçüklüğüne rağmen, önceki evlerimizle karşılaştırıldığında bize saray gibi geliyordu. Ancak eve ulaşmak mümkün değildi. Yolu izi yoktu; bütün çevre daha yeni yeni ortaya çıkmaya başlamıştı, tam bir şantiye halindeydi; moloz yığınları arasında yolunuzu bulmanız gerekiyordu; yağmur yağdığında, kızılımsı ağır kil tabanlarınıza yapışıyordu. [...]

* Tam düzenlenmemiş. –*çev.*

"Dahası, bu yabani yerler zifirî karanlık oluyordu ve insanlar, geceyle, molozlarla, kille ve taş yığınlarıyla boğuşmak yerine, güzel bir şöminenin başında ısınmayı tercih ediyorlardı.

"Bu mutlak yalnızlığa alışmam uzun sürdü."

Buna karşılık, üç kız, yakındaki parkta özgürce kurtlarını dökebildikleri için mutludurlar.

İki büyük kız, Jenny ve Laura, okullarını Grafton Terrace'ta birincilikle bitirirler. Ondan sonra, anne babaları onlara özel dersler aldırmaya başlar. Hem de ne fedakârlıklar pahasına!

Sözü gene Jenny'ye bırakalım:

"1857 yılı ortalarında, Amerikalılar yeniden büyük bir ticari krizle karşı karşıya kaldılar. *Tribune* haftada iki makale parası ödemeyi reddetti ve gelirlerdeki bu azalma bütçemizde büyük bir delik açtı. Bereket versin ki, o sırada bir ansiklopedi yayınlamakta olan Dana *[New York Daily Tribune*'un editörü], Karl'dan, iktisat ve askerlik konulu yazılar yollamasını istedi. Ama bu çok düzensiz bir gelir kaynağı olduğundan, çocuklar büyüdüğünden ve daha geniş olan daire masrafları artırdığından, bolluk yüzü görmediğimiz bir dönem oldu. Doğrusunu söylemek gerekirse, hiçbir şey sona ermedi; sürekli bir sıkıntı, gündelik kaygılar ve hesap kitap devam ediyordu."

Grafton Terrace'ta geçirdikleri sekiz yıl süresince yakalarını hiç bırakmayan para sorunları, aileyi dönem dönem büyük sıkıntıya boğacaktır. O noktaya kadar ki, Marx çok kısa süren bir umutsuzluk anında kendine iş arar. Demiryolu Şirketi'nde "evrak memurluğu"na başvurur. Başvurusu "okunaksız yazısı" yüzünden geri çevrilir.

Ne yazık ki fazla sık tekrarlanarak devam eden bu muazzam güçlükler üzerinde biraz duruyorsam, nedeni, Marx'ın olağanüstü cesaretinin altını iyice çizmek istemem. O, her şeye rağmen incelemeye, yazmaya ve kendisine çizdiği yolda yürümeye devam etmektedir.

Gerçekten de, bu yıllar boyunca araştırmalarını sebatla sürdürecek ve 1850 iktisadi bunalımının da etkisiyle, canla başla, 1859'da yayınlanacak olan *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* üzerinde çalışacaktır.

Marx, aynı dönemde, Danca ve İsveççe öğrenir, kendini yüksek matematiğe verir. Rusya'daki sosyal duruma eğilir. Rus köylülerinin kurtuluşu üzerine bir dizi makale yayınlar ve o tarihten itibaren, Rusya'da bir devrim olabileceğini öngörür – bunun altı çizilmelidir.

III. Napoléon'un bir ajanı. Herr Vogt.

Marx, Avusturya ve Prusya tarafından ezilen halkların kurtuluşu ve Almanya'nın birliği için yürüttüğü kampanyayı yoğunlaştırır. Aynı zamanda, III. Napoléon'un sinsi manevralarını açığa çıkarıp duyurmaktadır.

Halktaki uyanışın ilk işaretleri kendini belli ettikçe, yönetenler daha da kaygılanmaktadır. Bu nedenle, harekete geçmek ve henüz örgütlenme açısından kötü durumda olan, halk hareketinin vurucu gücü komünistleri tecrit etmek için acele etmek gerekmektedir.

Bunu sağlamak için, komünistlerin kitleler üzerindeki saygınlığının her ne pahasına olursa olsun, yok edilmesi gerekmektedir.

Bunun üzerine, hep kullanılan, kalleşçe iftira yöntemine başvurulur. Ancak, bu iftiraların inandırıcı olabilmesi için, sahte belgelerle desteklenmesi de gerekmektedir.

Ama en iyisi, bunların, iktidarın bir adamı ya da bir hasım tarafından değil, geçmişiyle yalanlara belli bir inandırıcılık kazandırabilecek, sözde bir demokrat tarafından yayılmasını sağlamaktır.

Karl Vogt adında biri, bu işi görür. Vogt, Frankfurt Parlamentosu'nda solun liderleri arasında yer almamış mıdır?

Gericiler, düş kırıklığına uğramış veya satın alınmış, muhteris döneklerin ya da bugün adlandırıldığı üzere "rejim muhalifleri"nin paha biçilmez (iki anlamda da) hizmetlerinden, ne ilk ne de son kez yararlanmaktadır.

Oyun, ustaca hazırlanmıştır. Marx'ın kıtadan uzakta olmasından ötürü, doğru dürüst haber alamayan kıtadaki bazı demokratları yanılgıya düşürmesi mümkündür.

Marx bu konuda gaflete düşmez. Yaklaşık bir yılını, III. Napoléon'a çalışmakla suçladığı iftiracının maskesini düşürmek için, çürütülmesi imkânsız kanıtlar toplamakla geçirir.

Ve 1860'ta, *Herr Vogt* başlıklı kitabı yayınlanır.

Cumhuriyetçiler, bundan on yıl sonra, yani 1870'te, "İmparatorluk ailesinin evrak ve yazışmaları" arasında, gizli fonlardan yapılan ödemeleri gösteren bir liste bulacaklardır. 1859'da şahsına ödenen 40.000 frankla, Vogt'un adı listenin başlarında yer almaktadır.

Jenny, kitap çıkmadan kısa bir süre önce, çiçeğe yakalanıp ağır hastalanır. Çok tasalanan Marx, karısının başucun-

dan ayrılmamakta ve bu sırada, zihnini meşgul etmek için, matematikle uğraşmaktadır.

Nihayet, Amerika'da patlak veren İç Savaş, *New York Daily Tribune*'u ikinci bir kez masraflarını kısmak zorunda bırakır. Marx bunun üzerine, yardım istemek için dayısı Lion Philips'e başvuracaktır. Gene Engels'in cömertçe yardımları sayesinde, Hollanda'ya, Zaltbommel'e gidebilecek ve borç alabilecektir. Londra'ya, Jennychen'in on yedinci doğum gününde, kuzeni Jacques Philips'le birlikte dönecektir.

Böylece, iki büyük kız özel ders almaya devam edebilecek ve "M. de Colme ve Signor Maggioni'yle" Fransızcalarını ve İtalyancalarını mükemmelleştirebileceklerdir.

Zaltbommel'de, Lion Philips'in evinde

Marx, 30 Kasım 1863'te annesinin ölüm haberini alır ve Trier'e gider. Birkaç gün, kız kardeşi Emilie'yle evli olan, enişte si Johann Jacob Conradi'nin evinde kalır.

Oradan, Henriette Marx'ın vasiyetini yerine getirmekle görevlendirdiği, dayısı Lion Philips'in Zaltbommel'deki evine geçer. Bu, dayısına üç yıl içinde yaptığı üçüncü ziyarettir. Marx, her zamanki alaycılığıyla, birkaç kez, "Ah evet! Dayım, şu canavar kreditör!" demişse de, bu adamı çok sevmektedir.

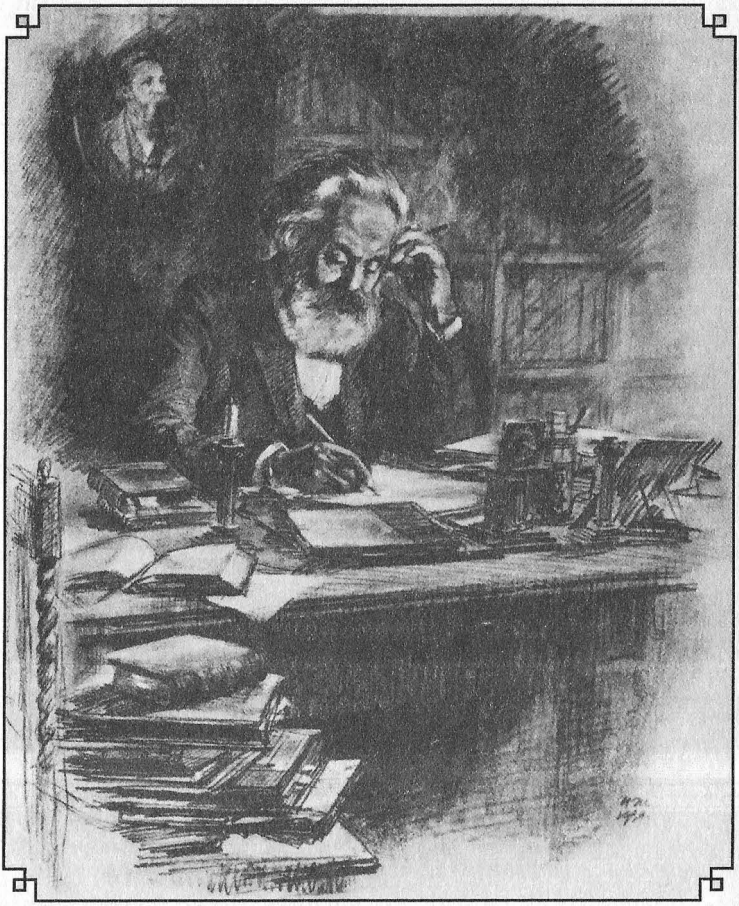
Marx, Hollanda'ya varır varmaz hastalanır. "Ürkütücü siyah gözleri olan, sevimli ve esprili kuzin Nettchen [Nanette]" dediği güzel akrabası başta olmak üzere, yakınları ona mükemmel bir şekilde bakarlar.

Marx, Hollanda'daki bu güzel evde iki aydan uzun bir süreyle kalır. (Bu ev bugün, Philips'lerin soyundan gelen Hans Philips tarafından, küçük bir Marx müzesine dönüştürülmüştür. Marx'ın çalıştığı, giriş katındaki salon, hâlâ dönemin eşyalarıyla döşelidir.) Jenny, o dönemi şu sözcüklerle aktarır:

"Hastalık [...] onu Noel'den 19 Şubat'a kadar Hollanda'da kalmaya mecbur etti. Perişan halde ve yalnız başımıza geçirdiğimiz o kış, korkunç bir dönem oldu! Marx'ın nakit olarak getirdiği küçük miras payı sayesinde, borç zincirlerinden ve esaretinden kurtulabildik.

"Bereket versin, çok güzel, sağlıklı bir daire bulduk. Orayı oldukça konforlu bir biçimde ve belli bir zarafetle döşedik. Paskalya'da da, güneş gören, aydınlık ve geniş odalarıyla iç açıcı yeni evimize yerleştik."

Aile, on beş yıllık sürgün yaşamından sonra, nihayet ilk kez, ev adını hak eden doğru dürüst bir evde yaşayabilecektir: Haverstock Hill, Maitland Park, Modena Villas, No. 1.

4

Maitland Park Yolu

Modena Villas (1864-1875). Crescent (1875-1883).

Maitland Park, Marksizm tarihinde, Paris'teki Vaneau Sokağı ve Belçika'daki Ixelles kasabasıyla eşit öneme sahiptir.

I - SİYASİ HAREKETİN GELİŞMESİ

I. Enternasyonal. Abraham Lincoln'e Mektup. Kapital. Marx Rusça öğreniyor. Fransa'da İç Savaş.

Marx'ın siyasi, kuramsal ve pratik etkinliklerinin ikinci zirve noktasını oluşturan bu dönem, 1842-1849 dönemini şaşılacak ölçüde anımsatır. Marx, inanılmaz çalışma kapasitesini gene aşırı derecede zorlayarak, sağlığını bozar. Ünlü Uluslararası Emekçiler Derneği'ni, yani I. Enternasyonali kurar; örgütün görüşlerine esin kaynağı olur ve yönetimini üstlenir; Enternasyonal'in, ABD Başkanı Abraham Lincoln'e mektubunu kaleme alır.

Engels'e yazdığı bir mektupta, derneğe çok zaman ayırmak zorunda kaldığından yakınıyor olsa da, uzun geri çe-

kilme yıllarından sonra –mülteciliğin kısır faaliyetlerinden uzakta–"üzerinde önemli bir etkiye sahip olunabilecek bir iş"e var gücüyle atılabildiği için son derece mutludur.

Gündüzleri tüm zamanını Enternasyonal ve sayısız ziyaretçi almakta, gecelerini ise *Kapital*'in yazımına ayırmaktadır.

Başyapıtının ilk cildi, matbaadan, Eylül 1867'de Hamburg'da çıkar. 1.000 adet basılan kitap, "unutulmaz dost, proletaryanın yürekli, sadık ve soylu öncüsü" Wilhelm Wolff'a (ölümü 1864) ithaf edilmiştir.

Marx bozulan sağlığına rağmen, faaliyetlerini yavaşlatmaz. O sırada Rusya'da işçi sınıfının durumuyla ilgilendiğinden, her şeyi sonuna kadar kavrama gereksinimiyle, ciddi biçimde Rusça öğrenmeye zaman bulur. Elli bir yaşındadır. Flerovski'nin, Herzen'in ve başka birçok düşünürün yapıtlarını okumaktadır.

İş yaşamından çekilmiş olan Engels, 1870 sonbaharında Londra'ya, Maitland Park'a on dakika mesafedeki Regent's Park Yolu No. 122'ye yerleşir. İki dost bundan böyle her gün birbirlerini görebilecek ve son derece önemli güncel sorunları tartışabileceklerdir.

Enternasyonal'in büyük lideri.

Marx dünya kamuoyunda henüz, çok az yayılmış olan ve büyük basının suskunlukta söz birliği etmesinin kurbanı olan *Kapital*'in yazarı olarak değil, gerici hükümetleri endişelendiren ürküntü verici bir korkuluk durumuna gelmiş olan İşçi Enternasyonali'nin *spiritus rector*'u, yani *fikir hocası* olarak tanınmaktadır.

İlk proleter devrimi olan Paris Komünü, hükümetleri ve burjuvaziyi korkudan titretmiş ve öfkelerini kabından taşırmıştır. Komüncülerle dayanışmasını ilan eden Enternasyonal'in Komün hakkında Abraham Lincoln'e hitaben yazdığı, *Fransa'da İç Savaş* başlıklı metin, Marx'a yönelik, kinci ve alçakça iftiralarla dolu, korkunç bir saldırı kampanyasının başlatılmasına neden olur.

Burjuva-muhafazakâr tüm kıta ve İngiliz basını, Marx'ı kinci, kurumlu, kibirli, sert, kalpsiz, çekilmez bir kişi olarak göstermektedir. En fazla yayılıp yaygınlaştırılan, en çok tanınan ve en çarpıtılmış Marx "imajı" bu dönemden kalmadır. Marx'ın hayatı ve faaliyetleri, en rezil yalanlara konu edilmektedir.

Bu saldırı kampanyası, Marx'ı üzmek bir yana, daha da cesaretlendirir. Hatta, bu saldırıların şiddetine ve yoğunluğuna seviniyor gibidir. Bu duygusunu, Dr. Kugelmann'a yazdığı, 18 Haziran 1871 tarihli mektupta dile getirir:

"... *[Fransa'da İç Savaş] müthiş* bir gürültü kopardı ve ben *at this moment the best caluminated and the most menaced man of London** olmakla onurlandırılmış durumdayım. Hükümet gazetesi *The Observer* beni hakkımda adli kovuşturma başlatmakla tehdit ediyor. Ah buna bir cesaret etseler! Bu zibidilerle iyi eğleniyorum!"

Ve 27 Temmuz'da:

"... 'Canavar'ı kendi gözleriyle görmek isteyen binbir çeşit insan tarafından taciz ediliyorum."

Tepkilerin şiddeti, Marx'ın kapitalist sistemin can alıcı noktasına parmak bastığını göstermektedir. Bu şiddet, işçi

* Şu anda Londra'nın en çok iftiraya uğrayan ve tehdit edilen adamı. *-çev.*

sınıfının tarihsel rolünü bilimsel olarak tanımlayarak, ona insani hedefine ulaşması için gerekli araçları veren Marksist kuramın değerinin çürütülmez kanıtıdır. Örgütlenen ve Marksizme giderek daha çok başvuran emekçilerin her geçen gün büyüyen sınıf bilinci, bunu güçlü bir şekilde doğrulamaktadır.

Bu toplu protestolar, Enternasyonal için müthiş bir "reklam" olur ve tüm dünyanın dikkatini Marx'a ve Enternasyonal'e çeker. Marx, Kugelmann'a yazdığı 27 Temmuz tarihli mektubunda, "Enternasyonal için yapılacak dünya kadar iş var. Ayrıca, Londra ilgilenilmesi gereken mültecilerle dolu" der.

Enternasyonal'in ikinci merkezi olan Maitland Park, bir mıknatısa dönüşmüştür. Marx gelen yığınla mektubun arasında boğulmaktadır. Ziyaretçi akınına uğramaktadır. Her tür eğilimden ve ülkeden militanlar ve devrimciler akıl sormak için ona gelmektedir.

II – AİLENİN GELİŞMESİ

Maitland Park'ın Konukları

Marx'ların kapısı herkese açık olan evleri, sürekli olarak heyecanlı tartışmaların yapıldığı değişmez bir mekândır. Jenny ile kızların da etkin olarak katıldıkları tartışmalara katılanların nitelikleri ve değeri, bunların uyandırdığı ilgiyi daha da artırmaktadır. Uzun bir yalıtılma ve içe kapanma döneminin ardından, ailenin yaşamı değişmiştir. Bu koşullar, aile üyelerinin her birinin kendini geliştirmesine yardımcı olacaktır.

Maitland Park'ın ev sahiplerinin gerçeğe en yakın portreleri, haklarındaki en değerli, en eksiksiz bilgi ve ayrıntılar, sayısız tanıklıkla, bu dönemden kalmadır.

Adi iftiracılar bir yana konacak olursa, Marx hakkında atıp tutan demagoglar, derin inançlarını tutkuyla, inatla ve yalın bir içtenlikle savunan ve –ileride Vladimir İlyiç Lenin'in de yapacağı gibi–ideolojik ilkelerden asla taviz vermeyen bu dürüst militana karşı saldırıya geçerler.

Kendilerini kıyasıya eleştirmiş olduğu için onu bağışlamazlar. Marx'ı hoşgörüsüz ve amansız bir insan olarak betimlemek için her tür imkâna sahiptirler. 1850'de, tek sayı çıkan *Neue Rheinische Zeitung*'da, şu satırları yazan Marx'ın kendisi değil midir?

"Görevimiz, açık düşmanlarımızdan çok, sözde dostlarımıza yönelik acımasız bir eleştiriye girişmektir. Bu tavrı benimseyerek, demagojiye dayanan kolay bir popülariteden seve seve vazgeçiyoruz."

Buna karşılık, onunla yakınlaşanlar, onu gerçekten tanıyanlar, bize Marx'ın kişiliği ve ailesi hakkında bambaşka bir görüntü sunmaktadırlar.

Friedrich Lessner'in görüşü

Marx'ın bütün mücadelelerine katılan, sadık izleyicisi ve yakını terzi Friedrich Lessner şöyle yazar:

"Bir bakıma, her devrimci hoşgörüsüz olmalıdır ve bana göre Marx, Enternasyonal'den hırslı ya da şüpheli unsurları uzaklaştırmak için elinden gelen her şeyi yaparak, harekete büyük bir hizmette bulunmuştur. Aslında,

başlangıçta, her türden kararsız insan Enternasyonal saflarına akın etmişti..."

Hyndman, Marx'ın kişiliğinin iki yönüne dikkat çekiyor.

İngiliz Sosyal Demokrat Partisi'nin kurucusu Henry M. Hyndman, Marx'ın yakın dostu olmamakla birlikte, sık sık ziyaretine gitmektedir. Marx'ın kişiliğinin ikili yönünden çok etkilenir:

"Bir gün, Marx'a, 'İnsan yaşlandıkça daha hoşgörülü oluyor galiba' dediğimi hatırlıyorum. 'Daha hoşgörülü mü?' diye yanıtladı Marx. 'Daha hoşgörülü olan o!' Bence, varlıklı sınıftan, iyi eğitimli pek çok kişiyi, Marx'ın büyük yapıtlarının taşıdığı önemi takdir etmekten alıkoyan ve Boehm-Bawerk gibi gevezeler ile yarı bilginleri (yalnızca, Marx'ı tahrif ettikleri ve çürütmeye çalıştıkları için) gerçek kahramanlar gibi görmelerine neden olan, Marx'ın kurulu düzene karşı duyduğu derin nefret ve hasımlarını yerin dibine batıran eleştirileriydi. Biz bugün, özellikle İngiltere'de, büyük ama kör kılıçlarla dövüşmeye alışmış durumdayız. Marx'ın, hasımlarına yalın kılıç yönelttiği öfkeli saldırılar, böylesine acımasız bir polemikçinin, kapitalistlerin bu kadar yola gelmez bir düşmanının, gerçekten de çağımızın en derin düşünürü olabileceğine inanamayan düello düşkünü, ikiyüzlü beyefendilerimize yakışıksız geliyor.

"Marx, Liberal Parti'nin –özellikle İrlanda konusundaki– politikasından ateşli bir öfkeyle söz ederken, yaşlı savaşçının çukura gömülmüş küçük gözleri alev alır, kalın kaşları çatılır, tüm yüzü ve geniş burun delikleri kıpırdar ve dudaklarından, hem kişiliğinin tüm canlılığını ortaya

koyan, hem de İngiliz dilini çok iyi bildiğini gösteren, coşkun ve kızgın bir suçlama seli dökülürdü. Öfkenin onu bu kadar çok coşturduğu zamanlardaki konuşma tarzı ile belli bir dönemin iktisadi olayları üzerine görüşlerini sergilediği sırada takındığı tavır arasındaki karşıtlık şaşırtıcıydı. Bu peygamber, bu güçlü hatip, o zaman, hiç çaba harcamaksızın, sakin bir filozof oluverirdi. Bu son mevzularda, onun önünde kendimi hocasının önündeki bir öğrenci gibi hissetmekten kurtulmam için yıllar geçmesi gerekeceğini hemen anlamıştım."

Marx'ın az bilinen bir yönü

Marx'ı tanımak için, onu yalnızca eylemin ateşi içinde değil, fırtınalı toplantıların ve şiddetli ideolojik çatışmaların dışında da izlemek gerekiyordu.

Aile içindeki tutumu, karısına gösterdiği aşırı nezaket ve çocuklarına olan sevgisi, bu "sert mizaçlı" adamı böyle davranırken görmeye hazırlıklı olmayan ziyaretçileri çoğu zaman şaşırtmıştır.

Marx'ın duygusal özellikleri, yakınlarına yazdığı ve okuyanı bugün bile etkileyen mektuplarına da yansımıştır. *"His eldest and favourite daughter"** babaannem Jenny'ye yazdığı mektuplar, bastırılan bir sevginin ve sürekli bir ilginin izlerini taşır.

Ama bu mektupların belki de en dokunaklılarından biri, sadık eşi, can yoldaşı Jenny'ye, on üç yıllık evlilikten sonra yazdığı mektuptur:

---

* En büyük ve en sevgili kızı. *-çev.*

"Manchester, 21 Haziran 1856.
"34, Butler Sokak, Greenheys.

"Canım, Sevgilim,

"Sana tekrar yazıyorum, zira yalnızım ve seninle, haberin olmadan, beni duymadan ve beni cevaplayamadan, sadece kafamın içinde konuşmak beni rahatsız ediyor. Portre fotoğrafın, ne kadar kötü olursa olsun, oldukça işime yarıyor. Şimdi, Tanrı'nın Anası'nın en berbat portreleri olan 'Kara Meryemler'in neden o kadar çok tutkulu hayranı olduğunu, hatta bunların iyi portrelerden daha çok hayran bulduğunu anlıyorum. Her durumda, bu Kara Meryemler'in hiçbiri, kuşkusuz kara değil ama oldukça kötü olan, o çok sevgili, yumuşacık, öpülesi *dolce* yüzünü kesinlikle yansıtmayan fotoğrafından, asla daha çok öpülmüş, daha çok seyredilmiş, daha çok övgüye boğulmuş değildir. Ama ben seni o kadar kötü resmeden güneş ışınlarını düzeltiyor ve yapay ışıkla ve tütün dumanıyla yıpranmış olsalar da, gözlerimin, uyanıkken olduğu kadar rüyadayken de seni hâlâ resmedebildiklerini fark ediyorum. O zaman, seni ete kemiğe bürünmüş olarak karşımda görüyor, kollarımın arasına alıyor, tepeden tırnağa öpüyor ve 'Madam, sizi seviyorum' diye inleyerek, önünde dizlerimin üzerine çöküyorum. Ve seni, gerçekten, Venedikli Mağribi'nin sevdiğinden de çok seviyorum. Bu yalancı ve kötü dünyada, insanların kişilikleri tam olarak anlaşılmıyor. Bana kara çalanların, kinle dolu düşmanlarımın arasından, beni ikinci sınıf bir jön prömiyer yeteneğine sahip olmakla suçlayan tek bir kişi çıktı mı? Oysa,

bu doğru. Bu it kopukların biraz aklı olsaydı, bir yanında 'üretim ve dolaşım ilişkileri'nin, öte yanında önünde diz çöküp ayaklarına kapanmış kulunun yer aldığı bir karikatür çizer, altına da *'Look to this picture and to that!'** diye yazarlardı. Ama onlar geri zekâlı ve *in seculum seculorum*** öyle kalacaklar.

"Kısa süreli bir ayrılığın iyi tarafları var, zira bir şeyler el altında olduklarında, birbirlerine, ayırt edilemeyecek kadar fazla benzerler. Çok yakınlarında olunduğunda, kuleler küçücük görünürler. Aynı şekilde, sıradan ve önemsiz şeyler abartılı bir önem kazanırlar. Aynı şey tutkular için de geçerli. Yakınlığın etkisiyle tutku biçimini alan küçük alışkanlıklar, dolaysız nesneleri göz önünden uzaklaşır uzaklaşmaz yok olurlar. Nesneleri fazla yakında olduğu için küçük alışkanlıklara dönüşen büyük tutkular ise, uzaklaşmanın büyülü etkisi altında büyür ve yeniden doğal ölçülerini bulurlar. Aynı şey benim aşkım için de geçerli. Tıpkı güneşin ve yağmurun bitkileri büyüttüğü gibi, zamanın aşkımı büyütmekten başka bir şey yapmadığını o an anlamam için, bir rüya süresince benden uzaklaşman yetiyor. Uzakta olduğunda, sana olan aşkım, nasılsa öyle, yani ruhumun bütün enerjisini, tüm kişilik özelliklerimi içinde taşıyan bir dev olarak beliriyor. Kendimi yeniden insan olarak hissediyorum, çünkü büyük bir tutku duyuyorum; oysa, modern kültürün ve araştırmaların bizleri sürüklediği dağınıklık, bizlere tüm öznel ve nesnel izlenimleri eleştirten kuşkuculuk, gerçek-

---

* Bir şu resme bakın, bir de şuna. *-çev.*

** İlelebet. *-çev.*

te bizleri çapsız, zayıf, hırçın ve kararsız kılacak nitelikte. Ama beni yeniden insan yapan aşk; Feuerbach'ın insana ya da Moleschott'un metabolizmaya duyduğu ya da proletaryaya duyulan aşk değil, sevgiliye duyulan aşk ve yalnızca sana olan aşkım.

"Gülümseyeceksin canım ve kendine, şimdi durup dururken, bütün bu süslü laflar da nereden çıktı diye soracaksın. Benim tatlı sevgilim, seni göğsüme bastırabilseydim, ağzımdan tek bir sözcük bile çıkmazdı. Ama seni dudaklarımla öpemediğim için, bunu sözcüklerin yardımıyla, sana yazarak yapmam gerekiyor. Şiir bile yazabileceğime, Ovidius'un *Libri Tristium*'unu Cermen ağıtları kitaplarına dönüştürebileceğime eminim. Üstelik, o yalnızca İmparator Augustus tarafından sürgüne gönderilmişti. Oysa ben, senin varlığından sürgün edilmiş durumdayım ve Ovidius bu duyguyu tatmış olamaz.

"Kuşkusuz, dünyada pek çok kadın var ve bunların bazıları güzel. Ama ben, her çizgisi, hatta her kırışıklığı hayatımın en tatlı ve en önemli anılarını zihnimde canlandıran bir yüzü başka nerede bulurum? Senin tatlı yüzünde sonsuz acılar, yeri doldurulmaz kayıplar okuyorum. Ama tatlı yüzünü öperken bunların hepsini kovuyorum. 'Kollarına sığınmış, öpücükleriyle uyandırılmış' – eğer bunlar Senin kolların ve Senin öpücüklerinse, ruh göçü kuramlarını Brahmanlara ve Pythagoras'a, ölümden sonra dirilme öğretisini de Hıristiyanlığa bırakmaya hazırım. [...]"

Marx ve çocuklar. Tussy. Johnny'yle oyunlar.

Marx'ı, asıl, çocuklarla birlikteyken seyretmek gerekirdi. Bu tavizsiz militan, onların karşısında kesinlikle savunmasızdı. Hiçbir kısıtlama koymaksızın tümüyle teslim olur, ilgilerini çeken şeylerden duydukları heyecanı paylaşır, tüm fantezilerine uysallıkla ve büyük bir sabırla boyun eğerdi. Oyunu yönetenler onlardı.

Paris'e, Laura'ya ziyarete gitmiş olan Tussy'ye yazdığı aşağıdaki mektubun da ortaya koyduğu gibi, işini gücünü bırakıp değerli zamanını onlara ayırmakta duraksamazdı. Bu mektupta, Tussy'ye, uzun uzun, köpeklerinin kedilerinin ve kuşlarının yaptıklarını anlatmaktadır:

"26 Nisan 1869.

"Sevgili Kokom,

"...İşim başımdan aşkın.

"Ama her şeyden önce hayvanlarına gelelim. Sambo ve ben neredeyse ayrılamaz olduk. Yüce efendisinin yokluğundan doğan boşluğun şu ya da bu biçimde doldurulması gerekiyordu. Blacky hep bir centilmen gibi davranıyor, ama çok can sıkıcı bir centilmen. Tommy, Malthus'un kuramının geçerliliğini kanıtlamak için gene elinden geleni yaptı. İçimde, Helene'in, bugün, bu yaşlı cadının soyundan gelenleri yok edeceği gibi bir duygu var. Whiskey, o yüce gönüllü zat, başlangıçta, aynı Calypso gibi, senin gidişin nedeniyle teselli edilemez ve umutsuz bir haldeydi. En iyi kemikleri bile geri çevirdi, odandan hiç çıkmadı ve 'iyi bir yüreğin' çektiği acıların tüm belirtilerini gösterdi. Ama adın söylenince zincirinden boşanıyor. Dicky, çok iyi

bir şarkıcı olduğunu ortaya koydu. İkimiz ortak 'etütler' yaparak müzik yeteneğimizi geliştiriyoruz. Ama bazen, ben ıslık çalmaya başlayınca, bana Luther'in şeytana davrandığı gibi davranıyor, bana şeyini gösteriyor. Jocko döndü, ama çok keyifsiz bir halde. Senin evde olmadığını anlayınca tam bir ruhsal bunalıma girdi ve Helene'in tüm yatıştırma çabalarına tepkisiz kaldı. Jocko'nun kızgınlığının bir başka nedeni de, haklı olarak kendi yeri ve alanı olarak gördüğü bahçenin, bahçıvan tarafından hale yola sokulması. Jocko, küçük tepecikleri ve 'mağaraları', onu çok neşelendiren o sevimli düzensizliği özlüyor. [...]"

Marx'ın çocuklara karşı tutumundan çok etkilenen Wilhelm Liebknecht, anılarında şunları anlatır:

"O, yalnızca, saatler boyunca çocukla çocuk olabilen, dünyanın en yumuşak babası değildi: Yabancı çocuklar, onu mıknatıs gibi kendilerine çekerlerdi. [...]

"Çocuklar onun için onarıcı bir gereksinim, canlılık veren bir gevşeme fırsatıydı. Çocukları büyüyünce, yerlerini torunları aldı. Komün sürgünlerinden Longuet'yle evlenen Jenny, başta dedesinin gözdesi Johnny olmak üzere, ona pek çok torun verdi. Johnny, Marx'a her istediğini yaptırabilirdi ve bunu çok iyi bilirdi. Londra'ya ziyarete gittiğim bir gün, anne babası tarafından oraya yollanmış olan –bu yılda birkaç kez olurdu– Johnny'nin aklına, 'Mohr'u* posta arabası yapmak gibi bir düşünce geldi. Marx'ın omuzlarına çıkıp ata biner gibi oturdu. Bu arada, Engels ile benim arabanın atları olmamız uygun görülmüştü. Arabaya koşulmamızdan son-

---

* Almanca zenci. –*çev.* Saçları ve sakalı gür ve kömür gibi siyah olan Marx'a yakınlarının taktıkları lakap.

ra, bir av koşusu, demek istediğim, Marx'ın Maitland Park Yolu'ndaki kır evinin arkasındaki küçük bahçede vahşi bir koşu başladı. [...]

"Ve yola koyulduk. Deh! Çüş! Ve *Go on! Plus vite! Hurra*! gibi Almanca, Fransızca, İngilizce uluslararası çığlıklar. 'Mohr', alnından ter damlayarak dörtnala gitmek zorundaydı. Engels ve ben yavaşlamaya kalktığımızda, acımasız sürücünün kırbacı ıslık çalarak sırtımıza iniyordu. 'Hadi bakalım kötü at, ileri!' Ve bu, dermanı kalmayan Marx'ın Johnny'yle görüşüp bir ateşkes yapmasına kadar böyle sürdü."

Marx kendini beğenmiş biri miydi?

Marx sık sık kendini beğenmiş ve kibirli olmakla suçlanmıştır.

Kuşkusuz, Marx, sahip olduğu değerin farkındaydı. Jenny'ye yazdığı şiirlerden biri "Gurur" başlığını taşımıyor muydu? Kuşkusuz, gururlu olmaya hakkı vardı. Ama kibirli biri olduğu söylenebilir mi?

Marx'ın kibirli olarak nitelenen, saldırgan, otoriter davranışları, esas olarak, bir bilim adamının, yaşamını incelemeye adamış, kelleyi koltuğa almış, cahillerin çelişkilerini, söz cambazlarının yarım yamalak bilgilerini ve her şeyden önce, entelektüel dürüstlükten yoksun olmanın ne demek olduğunu bilen ve bunlara katlanamayan bir adamın davranışlarıydı.

Kibir olarak nitelenen, bilginin, iddialı sahte bilgiye duyduğu öfkeydi. Marx elbette ki haklı olmak istiyordu ve bunu hırslı ve saldırgan bir şekilde istiyordu, zira o, başka birçok

insanın yalan yanlış bildiği şeylerin doğrusunu biliyordu. Söylememe izin verilirse, bu, nesnel bir kibirdi.

Buna karşılık, küçük şeylerde, Jenny'yi gülümseten çocuksu bir kendini beğenmişliği vardı. Zaten Jenny ona *"my big child"** demez miydi? Dostları ve en ateşli izleyicileri Marx'ın bu özelliğiyle eğlenirlerdi.

Wilhelm Liebknecht, bize bu konuda tatlı hikâyeler anlatır:

"Aile Hampstead fundalığında gezintiye çıktığında, en büyük zevkleri eşeğe binip dolaşmaktı. Gençliğinde belki bir iki binicilik dersi almış olan Marx, eşsiz bir binici olduğu iddiasındaydı. Bu konudaki ustalığını, becerisini ve üstünlüğünü kanıtlamak için son derece ciddi bir şekilde inat eder, bundan vazgeçmek istemezdi."

Marx, aynı zamanda, mükemmel bir satranç oyuncusu olma iddiasındaydı. Mağrur bir havayla "nefis oyunlar" bulduğunu ilan ediyordu. Ne yazık ki, bu oyunlar, Liebknecht'in klasik tekniği karşısında işe yaramıyordu.

Çoğu oyunda yenilen Marx, her yenilgiden sonra saatlerce çekilmez bir insan olurdu. Öyle ki, Jenny, Marx'ı kendini bu oyuna vermeye kışkırtmaması için Liebknecht'e yalvarmak zorunda kalacaktı.

Marx, bunun üzerine, en küçük kızı Tussy'ye satranç öğretti. Kısa bir süre sonra, "büyük şampiyon", dokuz yaşındaki kız çocuğuna düzenli olarak yenilmeye başladı. Tussy büyük dayısı Philips'i olaydan şöyle haberdar edecekti: "Satrançla aram çok iyi. Hemen hemen hep ben kazanıyorum. Babam buna öylesine bozuluyor ki..."

---

* Büyük çocuğum. *-çev.*

JENNY MARX

Kadın için ev, hoş ve sevimli bir hava yaratmak için, içinde olabildiğince uyumlu bir biçimde hayatı örgütlediği çerçevedir.

Jenny, on beş yıl boyunca daracık yerlerde yaşadıktan sonra, geniş ve aydınlık odalarıyla Maitland Park'ta, yıllardır özlemini çektiği evi bulmuştur.

Artık, "Marx Baba"yı görmeye gelen herkesi, gerektiği gibi, büyük bir konukseverlikle ağırlayabilecek, geçmişte ev sahibesi olarak yaşadığı eziklikleri tatmayacaktır. Marx'ın yazdığı gibi, en kötü anlarda bile hep "müthiş bir direnme gücü" ve ağırbaşlılık göstermiş olan Jenny, hiç yitirmediği o doğal neşesini daha rahat açığa vurabilecektir. Wilhelm Liebknecht, Jenny'nin bu özelliklerini çok güzel anlatır:

"Bayan Marx, bizim üzerimizde, belki de Marx'tan daha fazla otoriteye sahipti. Samimiyete engel olmayan, ama her tür münasebetsizliğe ve yakışıksız sohbete set çeken o 'ağırbaşlılık', o 'yücelik', son derece yabani ve kaba insanlar olan bizler üzerinde büyülü bir etki yaratıyordu.

"Bayan Marx, bana, kadının eğitici gücünü öğreten ilk insan oldu. Annem ben çok küçükken öldüğünden, onun hakkında belli belirsiz bir fikrim vardı. Ondan sonra, çocukluğumdaki kısa bir dönem dışında, maneviyatımı yükseltebilecek ve karakterimi durultup inceltmeme yardımcı olabilecek her tür kadın toplumundan tamamen uzak yaşadım.

"Bayan Marx'a rastlamadan önce, Goethe'nin şu sözlerinin doğruluğunu kavramamıştım: 'Ne yapılması gerektiğini tam olarak öğrenmek istiyorsan, soylu kadınlara başvur!'

"O, benim için, kâh barbarları insanlaştırıp eğiten Iphigenia, kâh gücünü yitirenlere ya da şüphe duyanlara sükûnet veren Eleonore oldu. Hem bir ana, hem bir dost, hem sırdaş hem akıl hocasıydı. Benim için ideal kadındı ve hep öyle kaldı. Bunu burada tekrarlıyorum, eğer –hem ruhsal hem de fiziksel olarak– Londra'da yok olup gitmediysem, bunu büyük ölçüde ona borçluyum. O, sürgünlük sefaletinin uğuldayan deryasının dibine gömüldüğümü sandığım bir sırada, bana deniz kazasına uğrayan Odysseus'un Leukothea'ya göründüğü gibi görünüp, yeniden suyun üstüne çıkma cesaretini verdi."

Terzi Lessner, *Bir İşçinin Anıları* adlı kitabında şunları söyler:

"Marx'ın evi, tüm yoldaşlara açıktı. Marx ailesiyle birlikte geçirdiğim hoş saatleri asla unutmayacağım. Orada, ender rastlanan bir güzelliğe ve seçkin bir görünüme sahip, dikkat çekici bir kadın olan Bayan Marx, pırıl pırıl parlardı. Öylesine iyi, sevimli ve kibar, her tür kibirden ve sertlikten öylesine arınmıştı ki, onun evindeyken insan kendini bir ananın ya da kız kardeşin yanındaymış gibi hissederdi. Tüm varlığıyla, İskoçyalı halk ozanı Robert Burns'ün şu sözlerini anımsatırdı: *'Woman, lovely woman, heaven destined to temper man'.** İşçi hareketine coşkuyla bağlıydı ve burjuvaziye karşı mücadelede kazanılan en ufak bir başarı bile onu mutluluğa boğardı."

Londra'ya uğramış olan Auguste Bebel, şunları anlatır:

"Londra'da geçirdiğimiz tek pazar günü, hepimiz Marx'ın sofrasına konuk olduk. Bayan Jenny Marx'la daha

---

* Tanrı'nın erkeği yumuşatmak için yarattığı kadın, sevimli kadın. *-çev.*

önce tanışmamıştım. Soylu bir hava taşıyordu ve hemen sempatimi kazandı. Konuklarını çok hoş ve sevimli bir biçimde ağırlamayı biliyordu."

MARX'IN KIZLARI

Jennychen

Jenny artık yirmi yaşındadır. Babası gibi siyah gözleri ve saçları vardır. Annesinden aldığı yumuşaklık, tutkulu kişiliğini yatıştırmaktadır. Marx onda, hem kendi tepkilerini hem de karısının özelliklerini bulmaktadır. Bu en sevgili büyük kızı için, *"Jenny is most like* me"* der.

Jenny, bildiği yabancı diller sayesinde, yavaş yavaş Marx'ın sekreterliği ve yardımcılığı görevini annesinden devralır. Büyük uluslararası olayları yakından izlemekte, uluslararası harekete bağlı çok sayıda grupla babası adına düzenli olarak yazışmaktadır.

Daha 1863'te, Polonya davasına coşkuyla bağlanan Jenny, Polonyalı ayaklanmacıların simgesi olan haçı, uzun süre boynunda taşıyacaktır. Ailenin tüm üyeleri gibi, o da İngiliz ve Fransız hükümetlerinin Polonya konusundaki ikiyüzlülüğüne ve riyasına öfke duymaktadır.

İngiltere ve Fransa'da işçiler, ısrarla, Polonya'yı korumak için bir müdahalede bulunulmasını talep etmektedir. Napoléon, müdahale arzusuna İngilizler tarafından engel olunduğunu ileri sürmektedir. Suç ortağı Palmerstone ise, İngiliz işçilerine, hiçbir şey yapamayacağını, çünkü Fransa'nın buna muhalefet ettiğini iddia etmektedir.

---

* Bana en çok Jenny benzer. *–çev.*

Bu uğursuz kaba güldürü, "zaferle sonuçlanan" bir başka olayı, Léon Blum'un İspanya İç Savaşı sırasında, İngilizlerin harekete geçmemelerini gerekçe göstererek izlediği müdahale etmeme politikasını anımsatır. Oysa muhafazakâr İngiliz hükümeti, Fransa'dan *ayrı davranamazdı.* Uluslararası konjonktür nedeniyle, *mecburen* Fransa'nın çizgisini izlemek ve desteklemek durumundaydı. Fransız delegasyonuna söylenen ve tekrarlanan buydu.*

Polonya sorunu çok önemlidir. Aslında, Uluslararası Emekçiler Derneği, bu konuyla ilgili olarak Londra'da düzenlenen büyük İngiliz-Fransız işçi gösterisinden ve delegasyonlar arası görüşmelerden doğacaktır.

Jennychen, uluslararası siyasi etkinliklere giderek daha yoğun bir biçimde katılmaktadır. Henri Rochefort'un yayınladığı *La Marseillaise*'de, J. Williams takma adıyla, İrlanda sorunu üzerine bir dizi makalesi yayınlanır.

Dr. Kugelmann'a yazdığı uzun mektuplar, ateşli ve cesur kişiliğini, ezilenlere bağlılığını ortaya koymaktadır.

Bu mektuplardan birinde, Fransa'daki duruma ilişkin uzun ve çok ilginç çözümlemeler yaptıktan sonra, şunları belirtir:

"*La Marseillaise* için yazmayı sürdürüyorum. Ulusal İrlanda gazetesi *Irishman,* birçok mektubumdan alıntılara

* Bunu, Cumhuriyetçi İspanya Komitesi'nin sekreteri sıfatıyla katıldığım ve babamın Winston Churchill ve yazar H.G. Wells'le, Londra'daki evlerinde yaptığı iki uzun görüşmeden; Prof. Paul Langevin, Victor Basch ve Jean Longuet'nin, hepsi de Léon Blum'un uğursuz müdahale etmeme projesine karşı olan, liberal muhafazakâr Athol düşesi, liberallerin lideri Sir Archibald Sinclair ve İşçi Partisi'nin önderi Clement Atlee'yle Westminster'da (Parlamento) yaptıkları konuşmalardan biliyorum.

yer verdi. Şu sıra, İrlanda'dan, siyasi tutukluların durumuyla ilgili haberleri bekliyorum."

Ve daha ileride:

"İki haftadan beri, Londra'nın bir banliyösünden ötekine koşuşturup duruyorum (ki bu, bu devasa kentte hiç de azımsanacak bir iş değil). Sonra, çoğu zaman, sabahın birine kadar mektup yazıyorum. Bu yolculukların ve mektupların amacı, mültecilere yardım etmek için para bulmak. Ne yazık ki, şu ana kadarki çabalarımız boşa çıktı! Utanmaz basının iğrenç iftiraları İngilizleri komüncüler aleyhine öylesine doldurusa getirdi ki, genelde, onlardan müthiş korkuyorlar. İşverenler onlardan bahsedildiğini duymak istemiyorlar. Takma adlarla iş bulmayı başaranlara, kim oldukları keşfedilir edilmez yol veriliyor.

"Benzer bir olay benim de başımdan geçti. 'Yüz kızartıcı' Komün hareketini savunmuş olan *'kundakçı'* liderin kızı olduğumu öğrenip dehşete kapılan Monroë'ler,* benimle bütün ilişkilerini kestiler."

Nihayet, Marx'ın yapıtına duyduğu hayranlık nedeniyle, *Kapital*'in ikinci cildini bitirmesi için babasını sıkıştırmasını isteyen Dr. Kugelmann'ı yanıtlarken, canlı bir tepki gösterir:

"Babamın sağlığı söz konusu olunca, iş şakaya gelmez. Bana, 'Mohr'un büyük yapıtını tamamlayıp misyonunu yerine getirdiğini görmek gerekiyor' diye ders veriyorsunuz. İçiniz rahat olsun sevgili dostum. Böyle bir yüreklendirmeye ihtiyacım yok. Benim için babamın serçe parmağı, şimdiye kadar yazılmış olan ya da hiç yazılmayacak tüm

* Jenny'nin, iki yıldır çocuklarına öğretmenlik yaptığı İskoç aile.

kitaplardan daha değerlidir. [...] Sürgünlüğümüz, yalıtılma yılları ve diğerleri, proletaryanın soylu davası uğruna katlanılmış fedakârlıklardır. Bundan pişmanlık duymuyorum. Ama gene de, hâlâ bazı insani zayıflıklarım olduğunu ve babamın sağlığının benim için *Kapital*'in son cildinin tamamlanmasından daha değerli olduğunu itiraf ediyorum."

Laura

Laura on dokuz yaşındadır. Kumral ve beyaz tenlidir. Zarif ve sportiftir. Ata binmekte ve yakınları tarafından, "güzel ve soylu" binici olarak anılmaktadır.

Ev dışı yaşam, onu kız kardeşlerinden daha fazla çekmektedir.

Zeki ve kültürlü bir kız olan Laura, siyaset konusunda son derece bilgilidir. Ancak o kadar ateşli, tutkulu ve duyarlı bir kişiliği olmadığından, siyasi faaliyetleri daha sınırlıdır.

Ablasının, Marx'ın en sevdiği kızı ve ayrıcalıklı ve tutkulu yardımcısı olduğu doğrudur.

Hem sonra, 1865 yılının sonlarına doğru, Maitland Park'a gelen bir tıp öğrencisi, evin gediklisi olup ona âşık olduğunda, Laura henüz yirmi yaşındadır. Bu tıp öğrencisi Paul Lafargue'dır.

Birkaç ay sonra nişanlanan çift, 1868'de evlenecektir.

Bu olaylar, Laura'nın geçici olarak sahneden çekilmesinin nedenini açıklar. İleride, Fransa'da, Paul Lafargue'ın gölgesinde –ve Engels'in sıkı, dikkatli ve sürekli denetimi altında– Fransız sosyalist hareketi içinde çok önemli bir rol oynayacaktır.

Eleanor ya da "Tussy"

Eleanor –daha çok Tussy adıyla bilinir– kızların en küçüğüdür. Tüm aile tarafından çok sevilen ve şımartılan Eleanor, her türlü fantezisine hoşgörü gösterileceğini bilir.

Çok yetenekli olan Tussy'nin davranışları, biraz babasının gençliğini anımsatmaktadır. Her şeyle, toplumsal sorunlarla, edebiyatla, şiirle ve özel olarak da, birçok yönden benzediği ablası –babaannem– gibi, tiyatroyla ilgilenmektedir.

Jennychen gibi, o da son derece duyarlı, cesur ve candandır. Ama ondan daha tutkulu, daha coşkuludur.

Birbirlerine çok yakındırlar. Tussy, Jennychen'in çocuklarını, özellikle de ikinci bir anne gibi olacağı babam "Johnny"yi çok sevmektedir. Çocukluğunun ve gençliğinin bir bölümünü Tussy'nin yanında geçirecek olan Johnny'ye Marksizmi benimseten o olacaktır. Babaanneme yazdığı bir mektupta, "Jean'ı öyle çok seviyorum ki, onun senin oğlun olduğunu unutuyorum" bile diyecektir.

Laura'yla ilişkileri, çok daha az samimidir. Birbirlerinden çok farklıdırlar. Tussy, babası gibi, özveri anlayışını sonuna kadar götürürken, daha silik bir insan olan Laura, olaylara daha felsefi bir biçimde, hatta belli bir kayıtsızlıkla yaklaşmaktadır.

Laura zariftir. Tussy ise giyim kuşam meseleleriyle, maddi sorunlarla alay etmektedir. Onunla British Museum'da karşılaşacak olan, iktisatçı Sydney Webb'in müstakbel karısı Bayan Beatrice Potter onu şu sözcüklerle anlatır:

"Dört bir yana uçuşan bukleli siyah saçlarıyla hoş bir kız. Orijinal giysiler giyiyor ve kılık kıyafetine özen göstermi-

yor. Güzel siyah gözlerinden canlılık ve kurnazlık akıyor, ama hatları ve ifadesi hoş değil ve benzinden çalkantılı bir yaşam sürdüğü okunuyor."

Marx'ın ziyaretine gelen Eduard Bernstein, "babası gibi siyah saçları, siyah gözleri ve son derece müzikal bir sesi olan" Tussy'den derin bir biçimde etkilenir. Ondan, "Duyarlılığı ve tutkulu mizacıyla, parti işleriyle ilgili tartışmalarımıza şaşırtıcı bir belagatle katıldı," diye söz eder.

Rus devrimci N. A. Morozov, ona, "*Faust*'taki Margaret'i ya da romantik Gretchen'i" anımsatan Tussy'de, "ince, çekici, Alman tipinde bir genç kız" görür.

İngiliz sosyalist Henry M. Hyndman, Tussy'nin "babasının fiziksel enerjisine ve kararlılığına [...] ve kıvrak bir zekâya sahip olduğuna" dikkat çeker.

Tussy, ablalarının evlenmesinden sonra babasının yanında kalır ve o zamana kadar Jenny'nin yürüttüğü asistanlık görevini üstlenir. Avrupa'daki sosyalist hareketlerin tüm sorunları hakkında derin bir bilgi sahibidir ve bu hareketlerin liderlerinin çoğunu tanımaktadır.

Komün'ün Tarihi'nin –bu kitabı İngilizceye çevirecektir– yazarı, komüncü Lissagaray'le nişanlanan Tussy, babasının muhalefetine boyun eğerek, birkaç yıl sonra, istemeye istemeye ondan ayrılır.

Marx'ın kaygılarını anlamak güç değildir. Tussy'nin geleceği onu endişelendirmektedir. Gencecik kızını, ailesinin çektiği onca felaketten uzak tutma kaygısındadır. Bu nedenle, daha önce Laura'yla nişanlılığı sırasında Paul Lafargue için dile getirdiği aynı itirazları ortaya koyar.

Bu sürgün toprağında, Lissagaray'in ne tutunacak bir dalı, ne de bir işi vardır. Hem sonra, Tussy'den on beş yaş

kadar büyüktür. Bu yetenekli gazetecinin nitelikleri aleyhine işlemektedir. Kesinlikle çıkarını düşünmeyen bir insan olması, bir ailenin maddi geleceği açısından hayra alamet değildir.

Lissagaray'den açık açık nefret eden Lafargue ise, Marx'ın yanında, ısrarla, Basklı gazetecinin "bireyciliği"ni vurgulayarak, bu muhalefetin güçlenmesine katkıda bulunur. Tussy, ablası Jenny'ye yazdığı bir mektupta, Lafargue'ların nişanlısına yönelik "kaba ve kötü niyetli" tutumlarından acı acı yakınır –üstelik, bütün bunlar, Marx'ın kendi evinde olmaktadır.

Özel yaşamındaki bu dram, çok duyarlı bir insan olan Tussy'yi etkiler ve iç çatışmasını daha da derinleştirir: Karşı konulmaz bağımsızlık özlemi ile ailesine duyduğu derin bağlılık arasında parçalanmıştır. Çözmek için boşuna çabalayacağı bu sorun, uzun yıllar zihnini meşgul edecektir.

Özlemlerinden de, evlatlık görevlerinden de vazgeçmek istemediğinden, bu ikisini uzlaştırmaya çalışır. Beatrice Potter'ın dikkatini çeken "çalkantılı bir yaşam" sürdürür. Babasının da yüreklendirmesiyle heyecanını dizginlemez. Ünlü şair Shakespeare konusunda büyük bir uzman olan James Furnival'in kurduğu Yeni Shakespeare Derneği'ne üye olur ve birçok edebiyat derneğinin etkin bir üyesi durumuna gelir.

Bu etkinlikleri sırasında, Ernest Redford ve Dollie (Caroline) Maitland gibi genç aktörlerle, başta Israel Zangwill, Georg Bernard Shaw ve 1884 yılında evleneceği Dr. Edward Aveling olmak üzere, parlak yazar ve aktörlerle yakın dost olur.

Dil öğrenme konusunda çok yetenekli olan Tussy (daha o sırada İngilizce, Almanca ve Fransızcayı mükemmel bir biçimde konuşmaktadır), Norveççe öğrenir. Henrik Ibsen'e büyük bir hayranlık duymaktadır. Çevirileriyle, onun İngiltere'de tanınmasına önemli katkıda bulunur. Başka kitapların yanı sıra, Israel Zangwill'le birlikte *Doll's House*'un (Bebek Evi) İngilizce bir uyarlamasını yazar.

Aynı özen ve tutkuyla, *Madam Bovary*'nin çok başarılı bir çevirisini yapar. Bu çeviri İngiliz yayıncılar tarafından bugün bile kullanılmaktadır.

Edebiyat alanındaki faaliyetlerini yoğunlaştırır; sırasıyla çevirmen, yazar, uyarlamacı ve oyuncu olur. Bu arada, sosyalizm mücadelesini de ihmal etmemektedir.

Babasının ölümünden sonra, sendikalardaki sosyalist propaganda etkinlikleriyle ve Marx'ın düşüncesinin yayılması için yürütülen çalışmalarla uğraşmaya başlar. Sosyal Demokrat Federasyon'un üyesi, Sosyalist Birlik'in kurucularından ve emekçi kitle hareketinin ve sendikaların örgütleyicilerinden olan Eleanor, İngiliz Sosyalist Partisi'nin müjdecilerinden biri olarak kalacaktır.

MARX'IN DAMATLARI

Komüncü Charles Longuet. Paul Lafargue.

1865 yılı içinde, iki Fransız genci, birkaç hafta arayla Marx'ın ziyaretine gelir. Adları Charles Longuet ve Paul Lafargue'dır.

Yirmi altı yaşında, iri yarı bir Norman olan birincisinin, daha şimdiden devrimci bir geçmişi vardır.

Yirmi üç yaşında, kreol* bir tıp öğrencisi olan ikincisi, Fransız üniversitelerinden "uzaklaştırılmış"tır.

Bu genç insanların damatları olacakları ve sosyalizmin gelişmesinde önemli bir rol oynayacakları, onları Maitland Park'ta içten bir biçimde ağırlayan Marx'ın aklından geçmez bile.

Friedrich Lessner sonradan şunları yazacaktır:

"Marx, iki büyük kızının, Jenny ile Laura'nın mükemmel yoldaşlarla evlendiklerini görmekten büyük bir mutluluk duydu. Jenny, Charles Longuet'yle, Laura da Paul Lafargue'la evlendi. [...]

"Yaşasaydı, çocuklarının işçi sınıfının kurtuluşu için yürüttükleri propaganda çalışmalarını nasıl da büyük bir dikkatle izlerdi!"

1868'de Laura'yla evlenerek aileye ilk giren, Paul Lafargue olur.

Paul Lafargue ve Laura

15 Ocak 1842'de Santiago de Cuba'da doğan Lafargue'ın ailesiyle ilgili olarak, Saint-Dominque'li bir melezle evlenmiş Bordeaux'lu bir dedesi olduğundan, anneannesinin ise Karaipli bir yerli olduğundan başka pek az şey bilinmektedir.

Turfanda sebze-meyve ticaretinden biraz para kazanan anne babası, Bordeaux'ya yerleşmiştir.

Bordeaux Lisesi'ni bitirdikten sonra, tereddütlerine rağmen, anne babasının hırsını ve isteklerini tatmin etmek için tıp öğrenimine başlamıştır.

---

* İspanyol sömürgelerinde doğmuş Avrupalı. *–çev.*

Ancak Paul, siyasetten başka hiçbir şeye ilgi duymamaktadır. Liège'de toplanan Uluslararası Öğrenci Kongresi'nde çıkan karışıklıkların ardından, "toplumsal düzenin temellerine saldırmak" suçundan, "iki yıl süreyle" üniversiteden uzaklaştırılan çok sayıda öğrenci arasında yer alır.

Okuldan kurtulma telaşı ve babasının ısrarı üzerine, öğrenimini yurt dışında sürdürmeye karar verir. Bu iş için İngiltere'yi seçmesi oldukça tuhaftır. Tek kelime bile İngilizce bilmemektedir. Ancak Enternasyonal'in merkezi olan Londra, kuşkusuz, tüm militanlar gibi onu da kendine çekmektedir.

Böylece Maitland Park'ın konuklarından olur.

O sırada, güçlü kuvvetli ve sportif, iyimser ve ehlikeyif, yakışıklı bir delikanlı görünümündedir.

Kökenlerinden gelen, neşeli, coşkulu ve taşkın bir kişiliğe sahiptir. Kendisinden emin ve hoşnuttur. Bordeaux'lulara özgü olduğu söylenen palavracı bir yanı vardır. Sonraları Engels'e yazacağı gibi, "çok kendini beğenmiş"tir.

Ama, güneylilere özgü çenebazlığı, gösteriş merakı, ataklığı –yirmi üç yaşındadır– Marx'a sevimsiz gelmemektedir.

Başlangıçta "Enternasyonal'in lideri"nin cazibesine kapılmış olan Lafargue, çok kısa bir sürede, kumral Laura'ya âşık olmakta gecikmez.

Bu çekimi açıklamak kolaydır. Laura da onun gibi sportiftir, ailede ev dışı yaşama en meraklı kişi odur. Zariftir. Kız kardeşleri kadar mücadeleci olmayan Laura, Lafargue'ın çekici yanlarına ve kabına sığmayan canlılığına duyarsız gibi değildir.

Marx ailesinin üyelerinin, birbirlerine çok sayıda lakap takmak gibi tuhaf bir merakı vardır. Laura'nın takma adlarından birinin "Hottentot"* olması oldukça ilginçtir. Oysa bir melezle evlenecektir!

Marx, "Afrikalı" olarak adlandıracağı delikanlının kendisine gösterdiği yakınlığın ve sürekli ziyaretlerinin gerçek nedenini anlamakta güçlük çekmez.

Kısa bir süre sonra, Engels'e şu satırları yazar:

"Laura, dünden beri, tıp öğrencisi kreolüm Bay Lafargue'la nişanlı sayılabilir. Laura ona başkalarına olduğu gibi davranıyordu, ama bu kreollerin duygusal aşırılıkları, biraz delikanlının canına kıymasından duyduğu korku, biraz ondan etkilenmesi (delikanlı akıllı, enerjik, çok sportif ve yakışıklı) bu uzlaşmayla sonuçlandı. Delikanlı önce bana bağlandı, ama ilgisini babadan kızına aktarmakta gecikmedi."

Ve kısa bir süre sonra, Lafargue'a, talibin kişiliği üzerine epey şey söyleyen şu sert uyarı mektubunu yollama zorunluluğunu hisseder:

"İzninizle size şu uyarıları yapayım:

"1° Eğer kızımla olan ilişkinizi sürdürmek istiyorsanız, 'kur yapma' yönteminizi gözden geçirmeniz gerekecek. Verilmiş bir söz olmadığını, henüz her şeyin geçici olduğunu, Laura nişanlınız olsa bile, her durumda, uzun soluklu bir işin söz konusu olduğunu unutmamanız gerektiğini biliyorsunuz. [...] Davranışlarınızda, sadece bir haftalık bir jeolojik süre içinde, günden güne meydana gelen değişiklikleri dehşetle gözledim. Kanımca, gerçek aşk kendisini ihtiyatla, alçak gönüllülükle, hatta âşığın idolü karşısındaki utangaç-

* Güney Afrika yerlilerinden bir halka Afrikanerlerin taktığı isim. *-çev.*

lığıyla belli eder, kesinlikle, tutkunun kapıp koyuverilmesinde ve erken bir samimiyet gösterisinde değil.

"Kendinizi savunmak için kreol mizacınıza sığınıyorsanız, benim görevim de mizacınız ile kızımın arasına sağduyuyu sokmak. Onun yanındayken, Londra'nın enlemine uygun bir tarzda sevmeyi beceremiyorsanız, onu uzaktan sevmeye katlanmanız gerekecek.

"2° Laura'yla olan ilişkinizi kesin sonuca bağlamadan önce, ekonomik durumunuzla ilgili ciddi ve aydınlatıcı bilgilere ihtiyacım var. [...]

"Ben bütün servetimi devrimci mücadelelerde harcadım. Buna da hiç pişman değilim. Yalnızca, kızımı annesinin yaşamını mahveden tehlikelerden elimden geldiğince korumak istiyorum.

"Şu anki durumunuza gelince, bu konuda kendim araştırma yapmadım. Ancak, istemediğim halde kulağıma gelen sonuçlar kesinlikle iç açıcı değil. Ama bunlara kulak asmıyorum. Genel durumunuza gelince; hâlâ öğrenci olduğunuzu, Liège hadisesi nedeniyle, Fransa'da meslek yaşamınızın geleceğinin neredeyse bitmiş olduğunu, İngiltere'ye uyum sağlamanız için vazgeçilmez araç olan İngilizceyi hâlâ bilmediğinizi ve en iyi durumda bile, şansınızın şüpheli olduğunu biliyorum.

"Gözlemlerim sonucu, hummalı etkinlik ve iyi niyet nöbetlerine rağmen, yaradılışınız gereği *çalışkan* olmadığınıza ikna oldum.

"Ailenize gelince, onlar hakkında hiçbir şey bilmiyorum.

"Nişanlanma tasarınıza hangi gözle baktıklarını bilmiyorum. Tekrar ediyorum; bana aydınlatıcı, olumlu bilgiler gerekiyor.

"Kaldı ki, *hayat konusunda gerçekçi* bir insan olarak, benden, kızımın geleceğine idealistçe yaklaşmamı bekleyemezsiniz.

"Siz ki *şiiri ortadan kaldırmayı* isteyecek kadar pozitif bir insansınız, çocuğuma zarar verecek bir şiir yazmak istemezsiniz.

"3° Bu mektupla ilgili her türlü yorumunun önüne geçmek için, size, bugün evlenmek durumunda olsaydınız bile, bunun olmayacağını ilan ediyorum. [...] Evlenmeyi hayal etmeden önce, olgun bir insan olmalısınız. Ayrıca, hem size hem de ona uzun bir deneme süresi gerekiyor."

Marx, Lafargue'a yaptığı uyarıları, sözlü olarak da tekrarlamak zorunda kalacaktır.

"Dün yine" diye yazar Engels'e, "bizim kreole, daha soğukkanlı, İngilizvari tavırlar edinmeyi beceremezse, Laura'nın onu gerçekten başından savacağını izah ettim.

"Bunu net bir şekilde kavraması gerekiyor, yoksa her şey suya düşecek."

Nikâh, 2 Nisan 1868'de kıyılır ve Laura ilk çocuğunu beklerken, Lafargue iyi kötü öğrenimini tamamlar.

"İnanmadığını" söylediği tıptan çok siyasetle ilgilenen Paul, Fransa'ya dönmek için acele etmektedir.

Bu arada, Marx'a ve kendi babasına Fransa'da hekimlik yapabilmek için gerekli olan iki sınava girmeye (basit bir denklik formalitesi) söz vermiştir.

Ancak bu konuda hiçbir şey yapmaz. Laura'nın geleceği Marx'ın kafasını meşgul etmekte, bu umursamazlıktan kaygılanmaktadır. Williams adıyla Paris'e gider. Lafargue

vaatlerini yinelerse de sözünde durmaz. Muhalefet gazetelerinin yazı işleri lokallerinde oyalanmakta, makaleler yazmaktadır...

1870 savaşı sırasında, Laura'yla birlikte, Enternasyonal'in temsilcisi sıfatıyla hareket edip rol oynayabileceğini umduğu Bordeaux'ya gider.

Hep kabına sığmayan bir coşku ve abartılı bir iyimserlikle, Jenny'ye şöyle yazar:

"Bana yolladığınız İngiliz gazeteleri çok işime yarayacak, çünkü onları Bordeaux'luların *gözlerini kamaştırmak* için kullanacağım."

Ama etkinliği oldukça sınırlı kalmış gibidir.

Bordeaux Cumhuriyet Savcısı, raporunda Lafargue hakkında şunları söyler:

"Sanırım, Enternasyonal'in başrahibi Karl Marx'ın damadı, ama bu derneğe üye kaydetmekten başka bir işle uğraşıyora benzemiyor. Baş gösteren karışıklıklara katıldığını gösteren hiçbir kanıt yok."

Bir süre İspanya'da kalan Lafargue'ın bu ülkede yürüttüğü siyasi çalışmalar, Bakunin'in anarşizan etkisi nedeniyle sonuçsuz kalır. Londra'ya umudu ve hevesi kırılmış olarak döner. Aralarında yer almadığı komüncülere karşı belli bir küçümseme göstermektedir.

Mesleğini icra etmek yerine, aklına, bir fotolitograf atölyesi kurmak gibi tuhaf bir düşünce gelir. Bu girişim başarısızlıkla sonuçlanır. Laura yaşamlarını kazanmak için ders vermekte, Paul ise, sürekli olarak Engels'ten para yardımı istemektedir.

Lafargue, Fransa'ya dönüşünde kendisi için en uygun yolu bulacak, Jules Guesde'le birlikte Marksizmi vülgerleştirmeye girişecektir. Bu konuda tartışmasız bir yeteneğe sahiptir.

Marksizmi aşırı derecede basitleştirmekte ve "iktisadi yazgı" gibi, sık sık yinelenen ifadeler kullanmaktadır. Bunlar, Marx'ı çileden çıkartacak şeylerdir.

Lafargue'ın dostlarından olan *Le Mouvement Socialiste* adlı derginin müdürü şöyle yazar:

"Fransa'ya, bugün de koruduğu 'özel' biçimiyle Marksizmi sokan odur."

Lafargue, fevriliği nedeniyle birçok yanlış yapmaktadır. Engels "ekonomi politik konusundaki zayıflığına" dikkat çekerek, onu sık sık uyarmaktadır.

"Kuramın aslına daha sadık kalmaya çalışın" diye yazar. "Marx hafife alınmasına göz yumulacak bir adam değildir." Ve Lafargue onu şöyle yanıtlar: "Sizi memnun etmek güç."

Lafargue, yetersizliklerine karşın, bıkmadan usanmadan yürüttüğü güçlü propaganda etkinlikleriyle, gene de Marksizmi Fransa'ya sokan kişi olarak kalacaktır.

Charles Longuet. Jenny.

Dedem Charles Longuet, Normandiyalı, eski bir toprak sahibi burjuva ailesinin çocuğu olarak, 1839'da Caen'de doğar. Ailesi monarşist, liberal ve Katolik'tir.

Avukat olan büyük dedesi, 1789'da, Caen bölgesinde yaşayan burjuvaların ve emekçilerin hak taleplerini içeren dilekçeleri kaleme almıştır.

İmparatorluğa ve otoriter rejime nefret duygularıyla yetiştirilen Longuet, zorlu bir klasik öğrenim gördükten ve Yunan filozofları inceledikten sonra, cumhuriyetçi ve tanrıtanımaz olacaktır.

Hukuk öğrenimine başladıktan hemen sonra, 1863'te, Rouen'da, Gambetta'yla birlikte, *La Jeunesse Normande* adlı küçük bir gazete yayınlamaya başlar. Gazetenin ilk sayısı, imparatorluk savcısı tarafından derhâl toplatılır.

Bunun üzerine, hukuk doktorasını hazırlamak, tarih konusunda araştırmalar yapmak ve İngiliz Dili ve Edebiyatı üzerine çalışmalarını sürdürmek için Paris'e gider.

Proudhon'dan etkilenen ve toplumsal sorunlara büyük ilgi duyan ateşli Quartier Latin gençliği, onu derhâl kendine çeker.

Hastanelerde çalışan genç bir doktor olan Georges Clemenceau, gencecik bir yazar olan Anatole France, Henry Bauer, Louis Rogeard, daha sonra da Charles Baudelaire'le çok yakın dost olur. Başlıca buluşma yerleri, Berlin'deki *Doktorklub*'u ve Stehely Kahvesi'ni anımsatan Glaser Birahanesi'dir. Burada, edebiyat ve felsefe, özellikle de politika tartışılmakta, sayısız dergi projesi hazırlanmaktadır.

Charles Longuet, Georges Clemenceau'yla birlikte *Écoles de France* adlı küçük bir gazete kurar. Hakkında dava açılan gazete, kısa bir süre sonra kapatılır ve kurucusu dört ay hapis cezasına çarptırılır.

Longuet, Sainte-Pélagie'deki hücresinde, ünlü hicivci Henri Rochefort'la birlikte kalacaktır.

Charles Longuet La Rive Gauche'u kuruyor. Georges Clemenceau. Anatole France. Victor Hugo.

İnatçı bir insan olan Charles Longuet, imparatorluk zindanlarından çıkar çıkmaz, daha önemli bir gazete olan *La rive gauche*'u kurar. Filozof Nettlau, bu gazeteyi, "dönemin en ileri sosyalist yayın organı" olarak niteler.

Dedem, Georges Clemenceau, Anatole France, Louis-Auguste Rogeard, Victor Hugo ve şair Sully-Prudhomme'dan oluşan parlak bir yazı kuruluyla birlikte çalışmaktadır. On yedinci sayısında, gazete hakkında dava açılır ve Charles Longuet, imparatorun kısa bir süre önce yayınladığı, *Caesar'ın Yaşamı* adlı kitabını gülünç duruma düşürdüğü, "La Palisse'ler Hanedanı" başlıklı alaycı makalesi nedeniyle, sekiz ay hapis cezasına çarptırılır.

Henry Bauer* *Bir Delikanlının Anıları* adlı kitabının "Glaser Birahanesi" başlıklı bölümünde, bütün bu dönemi hayranlık verici bir biçimde anlatmıştır:

"Arkadaşlarım arasından üç tipik sima belleğime kazınmıştır. Bu insanların manevi ve fiziksel özelliklerini, aklımda kalanların yardımıyla canlı bir biçimde anlatabilecek durumdayım.

"Üçünün en farklısı, sivri köşeli, çıkıntılı bir yüzü olan, yirmi beş yaşında, ince uzun bir delikanlıydı. Yüzünden Don Quihotte'ye özgü bir yumuşaklık ve iyilik akan bu delikanlının adı, Charles Longuet'ydi. Beş yıl önce Caen'den geldiğinde, şaşılacak ölçüde bilgiliydi ve renkli, zengin bir dile sahipti. Kısa bir süre içinde, en nitelikli delikanlılar,

* Yeni Kaledonya'ya sürülen komüncü. Goncourt Akademisi'nden Gérard Bauer'in babasıdır.

sol yakanın zeki ve cesur delikanlıları çevresinde toplandı. Önceden izin alma ve teminat akçesi yatırma gibi engellemeler nedeniyle, büyük bir günlük siyasi gazetenin yayınlanamadığı o koşullarda, haftalık bir edebiyat dergisi aracılığıyla imparatorluğa kafa tutacak kadar cesurdular. Silah olarak iğnelemeyi, imayı, tarihsel karşılaştırmaları kullandıkları küçük bir savaş vermeye mecbur edilmişlerdi ve canavara iğneleyici laflar geçirmeye çalışıyorlardı. Bulutları yarıp geçen şimşekleri andıran bu mızraklar, çok güçlü darbeler indirdiler; 'Labienus'un Niyeti', 'La Palisse'ler Hanedanı' gibi makaleler, o suskunluk ortamında uzun süre yankılandılar.

"Bu öncü gazetelerin manevralarını, Charles Longuet yönetiyordu. Bunlardan üçünün düşman tarafından yok edilmesine tanık oldu. Her defasında, kendisi de para ve hapis cezalarına çarptırıldı."

Hapiste zaman yitirmeye hiç niyetli olmayan Longuet, *La rive gauche*'un yayınını sürdürmek için Belçika'ya iltica eder. Kral I. Leopold'ün "özel" emriyle bu ülkeden sınır dışı edilince, yayını "özgür" kent Frankfurt'ta sürdürmeyi dener. Ama bu "özgürlük" o denli sınırlıdır ki, ikinci sayının çıkmasının ardından, Bismarck'ın emriyle oradan da kovulur.

Daha o sırada Enternasyonal'in üyesi olan Longuet, büyük bir sebat göstererek, girişimini sürdürmek üzere Kasım 1865'te Londra'ya geçer.

Maitland Park'ın konuğu olur ve eve sık sık girip çıkan isimlerden biri durumuna gelir. Marx, yirmi altı yaşında-

ki bu delikanlıya, "entelektüel ve ahlaki üstünlükleri" için olduğu kadar, devrimci çalışmaları nedeniyle de değer vermektedir.

Marx, Ocak 1866'da, Engels'e, "Longuet ayın dokuzunda Enternasyonal Genel Konseyi'ne girdi ve Belçika'yla haberleşme sekreteri olarak görevlendirildi" diye yazar.

Jennychen daha o sırada, dedem üzerinde güçlü bir etki bırakmıştır. O da ona değer vermektedir. Ancak, Longuet, siyasi tartışmalarda canlı ve heyecanlı bir insan olduğunu gösterse de, özel ilişkilerde yumuşak, ihtiyatlı ve biraz da Marx gibi, ölçülüdür.

O sırada ne onun, ne de Jennychen'in yoğun siyasi çalışmalardan başlarını kaşıyacak zamanları vardır. İşçiler ve entelektüel gençlik arasında yayılan yoğun siyasi kaynaşma, Charles'ı Fransa'ya dönmeye isteklendirmektedir. Bagnères-de-Bigorre'da tutuklanır ve Paris'e geri götürülüp Sainte-Pélagie Hapishanesi'ne kapatılır. Sekiz ay hapis yattıktan sonra, Uluslararası Emekçiler Derneği'nin Lozan'daki ikinci uluslararası kongresine, ertesi yıl da, Brüksel kongresine delege olarak katılır. 1869'da da Basel kongresinde hazır bulunur.

Enternasyonal'in Paris Seksiyonu'nun üyesi olan Longuet, sık sık, Redoute Kulübü ile Molière Salonu Kulübü'ndeki tartışmalara katılmakta ve tıpkı babaannem gibi, Henri Rochefort'un yayınladığı *La Marseillaise* dergisine katkıda bulunmaktadır.

Sonra savaş çıkar.

Paris Komünü

Charles Longuet, 4 Eylül 1870'te, Édouard Vaillant'la birlikte, işgal edilen Meclis'ten dönerken Marx'a çektiği telgrafta şunları söyler: "Cumhuriyet ilan edildi. Almanya'daki dostlarınızı harekete geçirin."

Komün sırasında 248. Alay'ın komutanı olan Charles Longuet, Ulusal Muhafızlar'ın Merkez Komitesi üyesidir. Komitenin yayınladığı bildirgelerin (İçişleri Bakanlığı raporları) büyük bölümünü o kaleme alır. Sırasıyla, *Resmî Gazete*'nin direktörlüğü ve XVI. Bölge milletvekilliği görevlerinde bulunur. "Kanlı Hafta"nın son günlerinin tamamını, Gobelins Belediyesi'nde, General Walery Wroblesky'nin yanında geçirir.

Babamın bana sık sık anlattığı gibi, Versailles'lıların elinden bir dizi rastlantı sonucu kurtulur.

Paris sokaklarında dolaşmaya koyulan Charles Longuet, aniden askerî bir hekimle burun buruna gelir. İnanılmaz bir tesadüf! Bu, onun ve Georges Clemenceau'nun yakın dostu Dr. Gustave Dourlen'dır. Başhekim, hiç korkmadan, onu günlerce evinde saklayacaktır. Bu süre içinde, hayatının tehlikede olduğunu düşünmeden, her kapı çalınışında "Kim o?" diye bağıran bu son derece ihtiyatsız "konuğu"nun gürlemeleriyle sürekli olarak dehşete kapılacak, "İkimizi de kurşuna dizdireceksin" diyerek, susması için ona yalvaracaktır.

Yürekli Dourlen, daha sonra, dedemi, Saint-Jean de Dieu kardeşlerin Oudinot Sokağı'ndaki evine götürmeyi, oradan da, bir rahibin yardımıyla, çok büyük tehlikeler pahasına Belçika'ya geçirmeyi başarır.

Belçika'da kalması istenmeyen Charles Longuet, Brüksel'den sürülür. İngiltere'ye gitmek üzere gemiye biner. Karaya ayak basar basmaz, soluğu Maitland Park'ta alıp kısa bir süre sonra evleneceği Jennychen'i bulur.

Engels, Laura'ya şunları yazar:

"Şu sıralar, yani Longuet hikâyesi başladığından beri, ailen büyük bir neşe içinde. Nişanlılığın sırasında, şurada burada, birbirlerine göz süzenlerle ilgili tatsız şakalar yapıldıysa, bunların tümünün öcünü almış durumdasın: Jenny bu konuda elinden geleni yapıyor. Bu iş ona çok iyi geldi; son derece mutlu ve neşeli, fiziksel olarak daha da iyi. Longuet'ye gelince, çok sevimli bir yoldaş."

Charles ve Jenny'nin ikisi de duyarlı ve yürekli insanlardır. İkisi de gösterişten ve kendilerini öne çıkarmaktan nefret etmektedir.

Marx, Jenny'ye yazdığı mektuplarda, ona sık sık "Sevgili Don Quihotte'm" diye seslenirdi. Clemenceau ise, Charles Longuet'yi Cervantes'in roman kahramanına benzetir ve "Son derece çekici bir yazar [...]. Yaşamda tek kuralı, her zaman mutlak bir çıkar gözetmezlik olmuştur" diye ekler.

Böylece, Jenny kocasında, pek çok yönden kendisine benzeyen bir adam, bazı yönlerden Marx'ınkine benzer bir yol katetmiş bir hayat arkadaşı bulacaktır.

Erdemleri ne olursa olsun, bu dürüst militanı büyük düşünürle karşılaştırmak, onun koşutu saymak, hiç kuşkusuz, söz konusu dahi olamaz.

Ama gene de, bu benzerliklerin altını çizmeme izin verilmesini diliyorum. Charles Longuet, tıpkı Marx gibi, yaşadığı kentte ileri gelen bir ailenin oğludur. Tıpkı onun gibi, gerici mutlakiyet yönetimine karşı çıkar. Tıpkı onun

gibi, karşı konulamaz bir biçimde toplumsal sorunların cazibesine kapılır. Tıpkı onun gibi, henüz öğrenciyken bir entelektüeller grubunun kurucuları arasında yer alır. Bu grubun merkezi de bir kahvedir –Glaser Birahanesi. Tıpkı onun gibi, dönemin en ileri gazetelerini kurar. Tıpkı onun gibi, zorlu bir devrim deneyinden –ve son derece kanlı bir bastırma sürecinden!– geçer ve sürgünde yaşamak zorunda kalır. Nihayet, tıpkı onun gibi, kalemiyle kazandığı mütevazı bir yaşam sürecek, bu arada dört çocuğunu sevgiyle büyütecek –Engels onun için "Çok iyi bir baba" diye yazar–, tüm gücünü ve mütevazı maddi kaynaklarını uluslararası sosyalizm davası uğruna harcayacaktır.

Oxford. King's College of London.
Edgar Quinet. Victor Hugo.

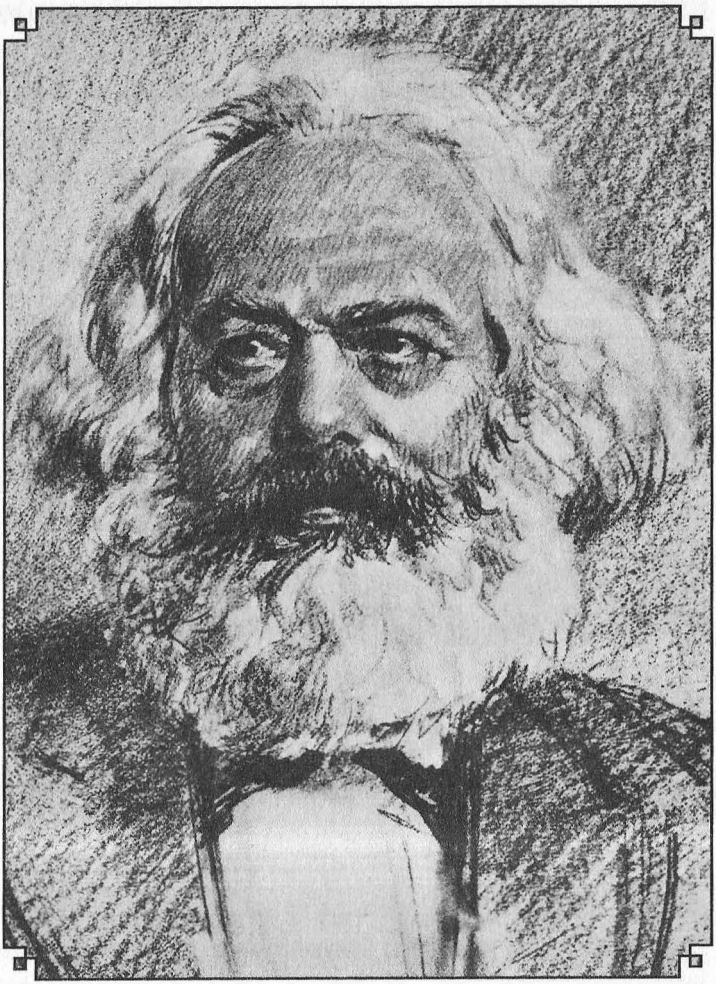
Dedem ve babaannem, Oxford'da bir Fransızca kursu açarlar. Bir süre sonra, Jenny, Dr. Kugelmann'a şunları yazar:

"Oxford'dan ayrıldık. Bu üç aylık yaz döneminde bizden ders almış olan züppe bilginler, Enternasyonal'in kongre delegeleri arasında Longuet adını görünce, öylesine büyük bir şoka uğramış olmalılar ki, eski öğretmenleriyle tüm ilişkilerini kesmeye karar verdiler."

Mutlu bir rastlantı sonucu, İngiliz aristokrasisinin en yüksek temsilcilerinin kuruluşu olan, Gladstone, Beaconsfield ve Lord Derby'nin yönettiği Londra'daki King's College'da, kısa bir süre önce, bir Fransız Edebiyatı kürsüsü açılmıştır.

Charles Longuet, kültürü sayesinde, 150 aday arasından birincilikle bu okula kabul edilecektir. Bu arada, Victor Hugo ve Edgar Quinet, ahlaki ve entelektüel niteliklerinden ötürü onu okula tavsiye etmişlerdir.

Longuet, bu okulda, Fransa'ya dönene kadar ders verecek, bu arada, Charles La Rive takma adıyla, Clemenceau'nun yayınladığı *La Justice* gazetesinin Londra muhabirliğini de yürütecektir.

5

Son On Yıl

La Haye kongresi. Kapital'in yabancı dillerdeki baskıları. Charles Darwin ve Herbert Spencer. Karlsbad'a yolculuklar.

1872 yılını izleyen dönem, Marx'a, büyük mutluluklar kadar büyük acılar da getirir. İş yaşamından çekilen *alter ego*'su Engels, evine iki adım mesafede oturmaktadır. Damatlarla kalabalıklaşan ailenin tüm üyeleri Londra'da toplanmıştır. Kısa bir süre sonra, ev torunlarla şenlenecektir.

Lopatin ve Danielson tarafından Rusçaya çevrilen *Kapital,* Moskova'da 3.000 adet basılır. Fransızca baskı hızla ilerlemektedir. Sosyalist işçi örgütleri gelişmektedir.

Maitland Park'ın sıcak ve uyarıcı atmosferi, dedem Charles Longuet'nin Fransızcaya çevirdiği *Fransa'da İç Savaş*'a yazdığı önsözde, hayranlık verici bir biçimde betimlenmiştir:

"...Tarihsel materyalizmin bu mabedinde, hep en cesur idealist hayat, yaşanmış olmaya değen tek hayat yaşandı. Orada, halkçı mücadelelerde yer aldıkları için sürgünde

yaşamak zorunda kalan herkese kucak açılırdı. Doktriner kayıt ve koşulların, mezhep zihniyetinin zerresinin bile olmadığı o evde, onlardan en içten konukseverliğin gerekleri esirgenmezdi. Orada, ne orada olmayanlar ne de bağımsızlar haksız görülürdü. Orada, İtalyan bağımsızlık hareketinin maceracı ama soylu önderine [Garibaldi] saygı göstermekten çekinilmezdi. Orada, bir Gustave Flourens'ın, Girit ya da Belleville'deki umutsuz kahramanlığı bile, ancak acımayla şakaya alınırdı. Ve orada, zarif eller, roman kahramanı Manche şövalyesinin idealize edilmiş imgesine sürekli olarak çiçek açtırırlardı."

Çok sayıda insanın bilimsel sosyalizmin kurucusuna gösterdikleri saygı, Karl ve Jenny'nin katlandıkları büyük özverilerin en güzel karşılığıdır. Bu destek, ölüm acılarının kararttığı bu yıllar süresince onlara direnmek için daha fazla moral gücü verecektir. Lafargue'ların ilk üç çocuğunun küçük yaşta ölmesi, Marx ve Jenny'yi çok etkiler. Longuet'lerin ilk çocuğu, amcam Charles'ın bir yaşındayken ölmesi onları derinden kaygılandırır ve üzer. Babam Jean'a, doğumundan sonra, ziyaretçileri sarsacak kadar büyük bir özen ve dikkatle bakılmasının, özellikle de Marx'ın, torunu Johnny'nin en aşırıları da dahil hiçbir isteğine direnememesinin nedeni, kuşkusuz bunlardır.

Kısa bir süre sonra, Marx'ın sağlığı bozulur. Bu, mücadele ve yoksunluklar içinde geçen onca yıldan sonra, 1864'te Uluslararası Emekçiler Derneği'nin kurulmasından, Eylül 1872'de toplanan La Haye kongresinin ertesi gününe kadar harcadığı olağanüstü çabaların sonucudur.

Çalışmalarının temposu düşer. Ama gene de boş durmaz. Hastalığın buyurgan biçimde dayattığı ya da hekimin

zorla kabul ettirdiği her molanın ardından, yeniden yorucu ve ağır işinin başına dönüp çalışmaya koyulur. Çok okur. Okuduğu yazarların başında Sainte-Beuve ve Chateaubriand gelmektedir. Bu dönemde, eski Friz dilini bile inceler; filozof Herbert Spencer'la ve yapıtlarına özel bir değer verdiği Charles Darwin'le mektuplaşır. Onlara *Kapital*'in birer nüshasını gönderir. Büyük doğa bilimci, ona şu sözcüklerle teşekkür edecektir:

"Bayım, bana büyük yapıtınız *Kapital*'i yollayarak verdiğiniz onurdan dolayı size teşekkür ediyorum. Her ikimizin de içtenlikle Bilgi'nin yayılmasını arzuladığımızdan eminim. Çünkü gerçeklerin bilinmesi, insanın mutluluğuna tartışmasız bir biçimde katkıda bulunacaktır."

Marx, aşırı bir özenle ve sık sık değişiklikler yaparak, *Kapital*'in Fransızca çevirisini bütünüyle gözden geçirir. Almanca ikinci baskıyı yayına hazırlar ve kitabın ikinci cildi için yığınla not ve belge biriktirip tasnif eder. Ancak, karaciğer hastalığının ağırlaşması, onu tüm çalışmalarını kesmek zorunda bırakır. Doktoru Gumpert, ısrarla, bugün Karlovy Vary olarak bilinen, Çekoslovakya'daki ünlü Karlsbad kaplıcalarında bir kür yapmaya gitmesinin zorunlu olduğunu söylemektedir. Marx, sonunda, bu ısrarlara boyun eğer.

Karlsbad

Marx, kendisi gibi hasta olan Tussy'yle birlikte yola çıkmadan önce, Avusturya hükümetinin çıkarabileceği güçlüklerden çekinerek, İngiliz vatandaşlığına geçmek için İçişleri Bakanlığı'na başvurur. Cevap, ancak yola çıktıktan

sonra eline geçecektir. Marx'ın talebi, şu gülünç gerekçeyle reddedilmiştir: *"This man was not loyal to his king."**

Marx ve Tussy, Karlsbad'da, Dr. Kugelmann ve ailesini bulurlar. Bilhassa gizli tutulan gelişleri, başlangıçta dikkat çekmez. Ancak, kısa bir süre sonra, *Der Sprudel* gazetesi şu kısa haberi yayınlar: "Enternasyonal'in ünlü yöneticisi Marx ile Rus nihilistlerinin önderi Polonyalı Kont Plater, kür yapmak için Karlsbad'a geldiler." Bu "enformasyon"un ardından gizlice izlenmeye başlayan Marx, gene de, porselen fabrikalarında çalışan işçilerle buluşmayı başarır.

Bu kür –ve 1875, 1876 yıllarında bunu izleyecek olan diğer kürler– çok etkili olur. Marx, yeniden gücüne, neşesine ve sağlığına kavuşur. Ünlü *Gotha Programının Eleştirisi,* hem içeriğiyle hem de biçimiyle bunu kanıtlar.

Yeni Prusya yasaları nedeniyle artık Karlsbad'a gitmesi olanaksız olan Marx, Ağustos 1877'de, Bad Neuenahr'da kısa süreli bir kür yapacaktır. Oraya, karısını ve Tussy'yi de götürür.

1878'den sonra, Karl'ın ve Jenny'nin durumları ağırlaşır. Yiğitçe ve sessizce acı çekmektedirler. Jenny, her şeye rağmen, konuklarını tatlı dille, güler yüzle ağırlayacak kadar büyük bir moral güce sahiptir. Marx'a gelince, ağrılarını bastırarak, okumaktan, mektuplaşmaktan, başta Rusya'da mali durum olmak üzere incelemeler yapmaktan geri kalmamakta, dünyada sosyalizmin gelişmesini dikkatle izlemektedir. 1880'de, Londra'ya, kendisine danışmaya gelen Jules Guesde'ün talebi üzerine, *Fransız Sosyalist İşçi Partisi'nin Seçim Programı*'nın yazımına büyük bir katkıda bulunur.

---

* "Bu adam kralına sadık değildi."

Af. Komün sürgünlerinin Fransa'ya dönüşü

1880 yılı içinde, Marx'ın hem umutla beklediği, hem de korktuğu olay gerçekleşir. Komüncüleri affeden yasa temmuz ayında onaylanır. Mülteci çevrelerinde tam bir kaynaşma yaşanmaktadır. Mülteciler, Fransa'ya dönmek için sabırsızlanmaktadır. Marx, siyasi sonuçlarını kestirdiği bu gelişmeye kuşkusuz çok sevinmektedir. Ama bunun, ne yazık ki acı ayrılıkların da habercisi olduğunu çok iyi bilmektedir.

Charles Longuet, eski dostu Georges Clemenceau tarafından *La Justice'in* dış politika bölümünün başına geçmek üzere Fransa'ya davet edilince, Marx'ın içini derin bir hüzün kaplar. Neşe ve güç kaynağı olan en sevdiği kızının ve torunlarının gidişinden büyük üzüntü duymaktadır.

Her zaman yakınlarının üzerine titreyen Marx'ın, onların geleceği konusunda bazı kaygıları vardır. Charles Longuet, istikrarlı, önemli, iyi ücretli ve *La Justice*'tekinden çok daha güvenli işini bıraktığı için, içi hiç rahat değildir. Militan gazeteciliğin kaderini çok iyi bilmektedir. Hem sonra, öbür damadı Paul Lafargue'ın, hepsi de felaketle sonuçlanan girişimlerinden dolayı yeterince dertli değil midir?

Argenteuil

Bu birbirine bağlı ailenin dağılma süreci, Paris basınında mücadeleye elverişli bir yer edinmek için sabırsızlanan dedemin Fransa'ya dönüşüyle başlar.

On yıl önce dedemin hayatını kurtarmış olan dostu Dr. Dourlen, hekimlik yaptığı Argenteuil'de ona küçük bir

ev bulur. Jennychen ve çocuklar* Nisan 1881'de, amcam Marcel'in doğumundan kısa bir süre önce, yanına gelirler.

Garip bir rastlantı sonucu, evleri komüncülerin katilinin adını taşıyan Thiers Bulvarı'ndadır. Charles Longuet, espriyle, belediyeden, bulvarın adını "Katliam" olarak değiştirmesini talep etmek gerektiğini söylemektedir. (Bu bulvar, bugün Karl Marx adını taşımaktadır.)

Jenny'nin son sevinci

Jennychen ile şamatacı çocukların gitmelerinin üzerinden henüz üç ay bile geçmemiştir. Maitland Park oldukça dingin ve cansız görünmektedir. Marx ve Jenny, kızlarını görmek ve yeni doğan torunlarını tanımak için sabırsızlanmaktadırlar.

Temmuz sonunda, Argenteuil'de, Longuet'lerin evindedirler. Jenny'nin sağlığının giderek bozulmasına rağmen, orada geçirdikleri günler, ikisine de büyük bir güç verir. Marx, dönüşlerinde, Jennychen'e duygularını şu sözcüklerle ifade edecektir: "Seninle ve sevgili çocuklarla olmanın zevki bana başka herhangi bir yerde bulabileceğimden çok daha fazla sevinç verdi."

Jenny'nin ölümü

Ancak, sonbahar kara bulutlarla birlikte gelir. Ağır bir zatürre geçirmekte olan Marx yataktadır. Yandaki odada, Jenny can çekişmektedir. Jenny 2 Aralık 1881'de son nefesini verir. Engels, "Mohr da öldü" der.

---

* Jean (1876), Harry (1878) ve Edgar (1879).

Tussy, 4 Aralık Pazar günü, Argenteuil'e, ablası Jenny'ye şu satırları yazar:

"Şu anda sana *öylesine* ihtiyacım var ki. Sana onun saçlarından küçük bir tutam yolluyorum, canım. Saçları bir genç kızınkiler kadar yumuşak ve güzel. Son anda yüzünü bir görebilseydin. Gözlerindeki ifadeyi tarif etmek mümkün değildi. Yalnızca dupduru –sadece *çocuk gözlerinin* olabileceği kadar berrak– değildiler. Bizi görüp tanıdığındaki o yumuşak ifadeleri. Ve bu son ana kadar böyle sürdü. Babama söylediği son söz *'good'** oldu; başka bir şey daha ekledi. Ondan önce, duyamadığımız birkaç sözcük daha mırıldanmıştı. Ah Jenny! Şimdi öylesine güzel görünüyor ki. Dollie onu gördüğünde, yüzünün tamamen değişmiş olduğunu söyledi. Alnı, sanki narin bir el tüm kırışıklıkları silmiş gibi, pürüzsüz ve parlaktı; güzel saçları sanki başının çevresinde bir hale oluşturuyordu. [...]

"Son ana kadar, herkesten çok seni ve çocukları düşündü. Daha perşembe günü, Noel'de onlara yollamak istediği şeylerden söz ediyordu. [...]

"Sevgili küçükleri annem ve benim için öp –onları çok ama çok seviyordu."

Jenny'ye son saygı

Jenny'nin ölümüyle yıkılan Marx, cenaze törenine katılamaz. Doktorları ona bunu kesinlikle yasaklamışlardır. Veda konuşmasını, sadık dost Engels yapar. Bu istisnai kadının insani özelliklerine duyduğu saygıyı dile getirdiği konuşmasını, şu sözcüklerle tamamlar:

---

* İyi. *–çev.*

"Bu kadar keskin ve eleştirel bir zekâya, bu kadar yanılmaz bir siyasi sezgiye, bu kadar kabına sığmaz bir enerjiye, bu kadar büyük bir özveriye sahip böylesi bir kadının, devrimci hareket için yaptıkları, hiçbir zaman siyaset sahnesinin ön planına çıkmadı, gazete sütunlarında söz konusu edilmedi. Yaptıklarını, yalnızca onunla birlikte yaşamış olanlar bilir. [...] Kişisel özellikleri hakkında en ufak bir şey söylemeye gerek duymuyorum. Dostları, bu özellikleri bilirler ve unutmayacaklardır. Eğer dünyada başkalarını mutlu etmeyi en büyük mutluluk sayan bir kadın yaşadıysa, bu kadın onun ta kendisidir."

Cezayir için yola çıkış

Karısını yitirmesi, Marx için korkunç bir darbe olur. Bir daha belini doğrultamayacaktır. Durumu vahametini korumaktadır. Londra'dan ayrılmak zorundadır. Kendisi gibi çok yıpranmış olan Tussy'yle birlikte, Ventnor'da (Wight Adası) geçirdiği dört hafta, hiçbir sonuç vermez. Doktorlar ve Engels, onu sıcak iklimli bir yere göndermeye karar verirler. Siyasi nedenlerle İtalya bir yana bırakılır. Geriye, Fransa'nın güneyi ile Cezayir kalmaktadır.

Marx Argenteuil'de. Georges Clemenceau.

Marx, Charles Longuet'nin çok iyi dostu olan yargıç Fermé'nin yaşadığı Cezayir'e gitmek üzere gemiye binmeden önce, bir hafta Argenteuil'de kalır. Ne Akdeniz'in karşı kıyısında geçirdiği iki ay, ne de Fransa'nın güneyinde geçirdiği haftalar durumunu iyileştirir.

O kadar ihtiyaç duyduğu aile ortamının çekimine kapılıp Argenteuil'e dönmüş olmaktan dolayı mutludur. Sevgili Jennychen'in, Johnny'nin ve çocukların yanında, yavaş yavaş sağlığı düzelir. Kuşkusuz buna, aynı süre içinde Enghien-les-Bains'de devam ettiği kaplıca tedavisinin de katkısı olur.

Uzun süre kaldığı Argenteuil'de, en büyük zevki torunlarıyla birlikte kırda yürüyüş yapmaktır. Babam bizlere sık sık, masal anlatmayı öylesine iyi bilen o "harikulade dede"yle, Sannois yolunda yaptığı uzun gezintileri anlatırdı. Bu yürüyüşlere, bazen üç yaşındaki küçük Edgar da katılmaktadır.

Bu gezintiler ile Charles ve Jenny'nin onun için hazırladıkları yemekler, tedavilerden daha etkili olur. Eski komüncülerle ve ünlü devrimcilerle yaptığı dostça görüşmeler onu dinçleştirmektedir. Georges Clemenceau onu şöyle betimler: "Ona [Charles Longuet] yaptığım bir ziyaret sırasında, idealizmin alevi ile iradenin şimşeğinin birbirine karıştığı iki iri kara gözün tatlı ışıltıları altında parlayan gümüşi sakalı ve pembe teniyle, gülümsemekte olan büyük sosyalistle aynı masaya oturma onuruna eriştim."

Jennychen'in ölümü

Marx, Argenteuil'de kaldığı sürenin sonlarına doğru, Laura'yla birlikte, İsviçre'ye bir yolculuk yapar ve ekim ayında Londra'ya dönmeden önce, birkaç günlüğüne yeniden Argenteuil'e uğrar. Sis nedeniyle Londra'ya geçemeyince, bir kez daha Ventnor'a gider.

Halam Memee'nin (III. Jenny) doğumuyla, sağlık durumu ağırlaşmış olan Jennychen, 11 Ocak 1883'te, ardında yıkılmış bir koca ve beş çocuk bırakarak ölür.

Babaannemin ölüm haberini alan Tussy, Johnny'yle birlikte Ventnor'a gider. "Kendimi, babama ölüm fermanını götürüyormuş gibi hissediyordum" diye yazar. "İç karartıcı uzun yolculuk süresince, haberi nasıl vereceğim diye beynimi yiyip durdum. Söylememe gerek kalmadı, çünkü yüzümdeki ifade beni ele verdi. Mohr beni görür görmez 'Jennychen'imiz öldü!' dedi. Sonra, benden derhâl, çocuklara yardımcı olmam için Paris'e gitmemi istedi."

Marx'ın son günleri

Sözü Engels'e bırakalım. Engels, 14 Mart 1883'te ölen en iyi dostunun son günlerini, F.A. Sorge'a yazdığı bir mektupta şöyle anlatmaktadır:

"...Yeniden bronşite yakalanmış olarak geri döndü. Tüm olup bitenlerden sonra ve onun yaşında, bu çok tehlikeliydi. Bunun üzerine, akciğerlerdeki bir iltihaplanma ile hızla güçten düşmesi başta gelmek üzere, bir sürü komplikasyon bindi. [...] İltihaplı bir akciğerde kan damarlarının yıkıma uğramasının ne kadar tehlikeli olduğu bilinir. Altı haftadır, her sabah köşeyi dönerken, perdeleri kapalı bulacağım diye ölesiye korkuyordum. Dün, günlük ziyaret için en uygun saat olan öğleden sonra iki buçukta eve vardığımda, ev halkını gözyaşlarına boğulmuş halde buldum: Son, yakın gibiydi. [...] Küçük bir kanama olmuş, bunu ani bir halsizlik izlemişti. Ona, hiçbir ananın çocuğuna bakmadığı gibi

bakan sadık Lenchen'imiz yukarı çıkıp iniyordu. Yarı uykudaydı, onunla birlikte gidebilirdim. Odaya girdiğimizde, orada uyuyordu, ama bir daha hiç uyanmamacasına. Nabız ve solunum durmuştu. Bir iki dakika içinde, hiç acı çekmeden ve sessiz sedasız göçüp gitmişti. [...]

"İnsanlık bir beyin daha yitirdi ve bu, zamanımızın en büyük beyniydi."

Sosyalist dünya yastadır. Aile üyeleri, Engels ve yirmi kadar eski ve sadık dost, 17 Mart 1883 günü cenazeye mezarlığa kadar eşlik eder. Cenaze töreninde, bilim dünyasını, Royal Society'nin iki üyesi, Scherlemmer ve Lankester temsil ederler.

Highgate Mezarlığı

Highgate Mezarlığı, Londra'nın kuzeyinde, Hampstead yakınlarındaki bir tepede, çok güzel bir parkın yanında bulunur. Karl Marx, bu sakin ve yemyeşil adacıkta, Jenny'nin yanında yatmaktadır.

Mezara bırakılan çelenklerin şeritleri üzerindeki onlarca dilden yazı dikkati çeker. Mezarın "bakımından sorumlu kişi" olarak, oraya yaptığım ziyaretler sırasında, bu dokunaklı yazıların bolluğundan hep heyecan duymuşumdur. Aslında, babamın ölümünden sonra, İngiliz yasalarına göre mezarın bakımının sorumluluğu bana düşüyordu. Özellikle savaş sırasında, bu görevi yerine getirebilmem, büyük ölçüde SSCB'nin Londra büyükelçisi ve karısı, dostlarım İvan ve Agnes Maiskiy'in titiz ve değerli yardımları sayesinde kolaylaştı.

Yıllar geçtikçe, mezar giderek gerçek bir hac yeri durumuna gelecektir. Ziyaretçiler ve dünyanın dört bir köşesinden gelen delegasyonlar, Marx'ın anısına saygıda bulunmak, kurtuluşlarının gerçek yolunu göstermiş olan bu insana duydukları derin minnet duygularını göstermek için birbirlerini izlemekte, böylece Friedrich Engels'in veda konuşmasının peygamberce sözlerini doğrulamaktadırlar:

"Adı da yapıtı da yüzyıllar boyunca yaşayacaktır!"

Engels nöbeti devralıyor

Marx'ın en yakın dostu olan ve ölümünden sonra mücadelesini sadakatle sürdüren Engels, tüm zamanını *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltlerinin hacimli elyazmalarının yayına hazırlanmasına adayacaktır. Hiç ara vermeksizin, kıskanç bir özen ve titizlikle, Marksizme getirilen yorumlarla ilgilenecektir. Marx'ın, gayretli olmakla birlikte çoğu zaman yüzeyselliğe düşen kimi izleyicileri, kuramı aşırı basitleştirme eğilimindedirler ve birçok hata işlemektedirler.

Laura'nın rolü. Tussy. Charles Longuet. Paul Lafargue.

Marx'ın kızları, Fransa'da Laura, özellikle de İngiltere'de Eleanor, mücadelenin en sadık sürdürücüleri olduklarını ortaya koyarlar.

Marx'ın damatları da, kendilerini sosyalist eylemlere ve propaganda çalışmalarına adayacaklardır.

Proudhonculuk Charles Longuet'nin içine işlemiştir. Hayranlık duyduğu Marx'tan önemli ölçüde etkilenmiş

olmasına karşın, Fransızların doğasına daha uygun bir sosyalizm anlayışını yaymaya çalışacaktır. Belli ölçülerde, demokratik güçleri uzaklaştırmamak için *Neue Rheinische Zeitung*'a fazla radikal bir çizgi vermekten kaçınan, 1848'deki Marx gibi davranmaktadır. Oysaki bu güçler, Komün'ün şokundan henüz yeni yeni kurtulmaktadırlar. Longuet, toprakla bağlantısı olan taşralı bir aileden geldiğinden, pek az enternasyonalist olan ve çan kulelerinin gölgesinde yaşayan Fransızların içinde derin kök salmış temkinli zihniyeti ve muhafazakârlığı, Lafargue'dan daha iyi tanımaktadır. Belki de, "Kanlı Hafta" süresince yoğun biçimde yaşadığı korkunç katliamların anılarını hâlâ zihninden atamamıştır ve bu, onu daha az radikal çözümlere yöneltmektedir.

İçinden geldiği gibi davranan ve daha coşkulu, ateşli bir kişi olan Paul Lafargue, çok yoğun bir propaganda çalışmasına girişir. Ciddi yetersizliklerine karşın –Marx ve sonradan Engels, ondan sert eleştirilerini esirgememişlerdir– Fransa'ya Marksizmi, ama biraz ilkel bir Marksizmi sokanlardan biridir ve öyle kalacaktır. Belli bir düş kırıklığına uğradıktan sonra, Marksizm konusunda çok ciddi bir uzman olan, merhum Prof. Emile Bottigelli'nin altını çok güzel bir biçimde çizdiği gibi, reformizme yönelecektir. Lafargue, ziyaretine gelen Lenin'e, "Bizde, yani Fransa'da, yirmi yıllık sosyalist propaganda çalışmasından sonra, kimse Marx'ı anlamıyor!" diye acı acı yakınarak, onu şaşkınlığa uğratmayacak mıdır?

Engels'in mirası

Friedrich Engels, Marx'a duyduğu büyük sevgiyi, dostunun ölümünden sonra onun çocuklarına yöneltir. Kendisini neredeyse babaları kadar yakın hissettiği Laura ve Tussy'ye, 1894'te vasiyetnamesini açıklar. Mirasını üç eşit paya böldüğünü, bunlardan ikisini onlara, mutemedi olacakları üçüncü payı ise Jennychen'in çocuklarına bıraktığını belirtir ve bu son noktaya şunları ekler: "...Vicdanınızın ve çocuklara olan sevginizin gerektirdiği şekilde hareket edebilirsiniz."

Çocukluk Anıları

Draveil'de, Laura ve Paul Lafargue'ın evinde

Engels'in 5 Ağustos 1895'te ölmesinden sonra, Lafargue, artık gösteriş duygularını tatmin edebilecek ve kuzeni, ressam Emma Fanty-Lescure'ün sözleriyle, "tavus kuşu gibi kabarabilecektir." Draveil'de on beş dönümlük, muhteşem bir mülk satın alır.

Ablasını ziyarete giden Tussy, Draveil'den Karl Kautsky'ye yazdığı bir mektupta, bu "aşırı gösterişli evi" betimler:

"Otuz odadan ve diğer bölümlerden oluşan bir ev; büyük bir bilardo salonu, bir stüdyo, büyük bir bahçıvan evi, seralar ve okuma ya da toplantı salonu olarak kullanılabilecek büyük bir limonluk.

"*Den*'imi* bu saray yavrusuyla değişmezdim."

Ve mektubunu, Fransa'da Marksizmin geleceğine ilişkin kaygılarını dile getirerek bitirir.

Annem ve babamla birlikte, sık sık, günübirliğine Draveil'e giderdik. Orada amcalarım Dr. Edgar Longuet ile gazeteci Maurice Longuet ve ailelerini görürdük. Lakabı "Orijinal" olan eniştenin evinde, kuzenlerimi görmek hoşuma giderdi.

---

* Kulübe. Laura'nın Londra yakınlarındaki Syndenham'da bulunan küçük villası.

Paul enişteyi gözümün önünde canlandırıyorum: Sağlam yapılı, beyaz saçlı, gür sesli, yakışıklı bir adamdı. Otoriter havası beni etkilerdi. Sevgi dolu bir insandı, ama çocuklara karşı, o yaşta çok hassas olunan ve içgüdüsel olarak hissedilen o sıcaklıktan yoksundu. Laura teyze, biraz soğuk, vakur bir kadın olmasına karşın, bizlere karşı çok daha sıcaktı.

Lafargue –tıpkı Engels gibi– güzel yemekler yemeyi severdi ve zengin sofra hep özenle hazırlanırdı. Ancak, bu sofraları uzatan yemek sayısı değil, siyasi tartışmaların canlılığıydı.

Küçük kuzenlerim ve ben, Laura'nın aşçısının hazırladığı leziz tatlıları sabırsızlıkla bekler, alelacele mideye indirip bahçıvan Huet'nin neşeli bakışları altında bahçeye dağılırdık.

Uzun yemek boyunca, ben hep dinlerdim. Konuşulan konuların yabancısı değildim. Hele söz konusu edilen 1905 Rus Devrimi ve devrimcilerin taktikleriyse. Charles Longuet'nin ölümünden sonra, 1903 yılı içinde her gün, Boulard Sokağı'ndaki evimize gelen ve bana son derece kibar davranan, en ünlü Rus sürgünlerinin tamamı, özellikle de Lenin'in yakın dostu ve oyun arkadaşım Maria Steiklov'un babası Yuri Steiklov,* adları anıldıkça gözümün önünde canlanırlardı. Bütün bu devrimciler, *L'Humanité* gazetesinin dış politika bölümünün sorumlusu olan ve Rus devrimci sosyalistleri üzerine bir kitap hazırlayan babamla, sonu gelmez söyleşiler ve toplantılar yaparlardı. Çok sayıda belgeye dayanan *Azov Davası, Teröristler ve Polisler* adlı bu kitap, birçok dilde yayınlandı.

---

* İleride *İzvestiya*'nın yazı işleri müdürü olacaktır.

Bu nedenle, yemekler sırasında hiç sıkılmaz, enişte-min, teyzemin ve yeğenlerimin tutkulu üslupları ve hazırcevap oluşlarıyla eğlenirdim. Hep mücadeleci olan Edgar'ın dinamizmine hayranlık duyar, babamın daha olgun olan görüşlerinden gururlanırdım.

Ama en canlı tartışmalar, kuşkusuz Laura ile Paul arasında geçerdi. Laura'nın, kocasını, sözünü sakınmadan, sert bir biçimde eleştirmesi beni şaşkınlığa uğratırdı. Paul'e gelince, gürleyen bir sesle verdiği dobra dobra cevaplarını her zaman, hâlâ kulaklarımda çınlayan şu özdeyişle noktalardı: "Kadınların saçı uzun aklı kısadır!" Bu ise, Laura'yı çileden çıkarırdı.

Laura, kocasının, aykırı düşünceler ileri sürmekten abartılı bir zevk aldığını ve kendini göstermeye aşırı düşkün olduğunu çok iyi bilirdi. Engels'e şu satırları yazan o değil miydi?

"Paul, tüm siyasi ve toplumsal çalışmalarıyla kıvanç duyulacak bir insan olmasaydı, burada olmaz ve onunla birlikte yaşamazdım, zira, yeterince kusuru var, hatta çok fazla kusuru var."

Hiçbir sağlık sorunları olmayan Lafargue'ların, 25 Kasım 1911'de beklenmedik bir biçimde intihar etmeleri, ailelerini ve dostlarını şaşkınlığa uğratır. Tüm dünyanın Marksist sosyalistleri, özellikle Laura'yı yitirdikleri için derin bir üzüntü duyarlar.

Torunlar

Bu olayın ardından, tüm ilgi ve sevgi Karl Marx'ın torunlarına yönelecektir. Bunlardan ikisi, en büyük torun

Jean Longuet ile kardeşi Edgar, uzun süredir saygı duyulan ve değer verilen militanlardır. Georges Clemenceau'nun, babaları Charles Longuet'nin cenaze töreninde yaptığı çağrıya çoktan yanıt vermişler ve "mücadelecinin elinden düşen güçlü silahı" yerden almışlardır.

Özellikle Jean Longuet, yani dedesinin taparcasına sevdiği Johnny, tüm yaşamını Fransa, İngiltere ve ABD'de Marksist sosyalizm mücadelesine adayacaktır. Böylece, ölmeden az önce kendisine şu satırları bırakmış olan ikinci annesi Tussy'nin son arzusunu yerine getirecektir: "Benim sevgili, çok sevgili Johnny'im, dedene lâyık olmaya çalış. Teyzen Tussy."

Dizin

A

Ackermann 93
Alman Komünist Partisi'nin Talepleri 123
Almanya. Bir Kış Masalı 90
Annekov, P. 111
Arnim, Achim von 52
Arnim, Bettina von 52
Arnim, Pit 52, 102
Ateizm Arşivleri 64
Auerbach, Berthold 61
Aveling, Edward 185
Avrupa Triarşisi 55, 66

B

Babeuf, G. 66
Bachmann, Friedrich 58
Bakunin, Mihail 87, 93- 96, 102, 192
Barbès, Armand 121
Baudelaire, Charles 194
Bauer, Bruno 49-56, 58, 60, 62, 64, 65, 67, 68, 101, 194, 195
Bauer, Edgar 56, 62, 101
Bauer, Henry 194, 195
Bebel, Auguste 178
Bernays, Carl Ludwig 38, 39, 96, 102
Bernstein, Eduard 184
1844 Elyazmaları 99
Blanc, Louis 83, 84, 96
Blanqui, Auguste 82, 97
Blind, Karl 140, 141
Börnstein, Heinrich 98, 102
Borussiakorps (aristokratların derneği) 34, 35, 37
Bottigelli, E. 215
Brentano, Clemens 52
Brisbane, Albert 127, 132
Brunswick, Ferdinand von 26
Bu Kitap Krala Aittir 52
Buhl, Ludwig 50
Bürges, Heinrich 102
Burns, Robert 178
Burschenshaften (dernek) 34, 35, 38

C

Cabet, Étienne 82, 83, 87, 97
Caesar, Gaius 19, 195
Camphausen, Ludolf 66, 68
Carrière, Moritz 38
Caussidière, Marc 87, 121, 123, 126
Cetto 28
Cieszkowski, August von 54, 55
Clemenceau, Georges 194, 195, 198, 199, 201, 207, 210, 211, 220
Colme, M. de 160
Conradi, Johann Jacob 160
Considérant, *Victor* 83

D

Dana, Anderson 127, 149
Daniels 152
Danielson 203
Dante, A. 71
Darwin, Charles 203, 205
Demuth, Helene 107, 140
Der Sprudel (gazete) 206
Der Telegraph für Deutschland 101
Deutsch-Französische Jahrbücher 39
Deutsche Jahrbücher 61, 65, 76
Deutscher Bote 76
Devrient, Eduard 53
Doktorklub 47, 49, 51, 53, 66, 101, 194
Dolleschall (sansürcü) 71
Dourlen, Gustave 198, 207
Duchâtel 119

E

Écoles de France (gazete) 194
Engels, Friedrich 16, 55, 62, 70, 85, 99-102, 107, 108, 110-117, 123, 126, 128, 130, 139, 147, 148, 151, 155, 156, 160, 163, 164, 174, 175, 182, 188, 189, 191-193, 197, 199, 200, 203, 208-210, 212-219
Ense, Varnhagen von 53, 88
Esser 77
Ewerbeck, Hermann 82

F

Fanty-Lescure, Emma 217
Feuerbach, Ludwig 42, 55, 61, 82, 85, 86, 98, 172
Flerovski 164
Flocon, Ferdinand 87, 118, 121, 125
Flourens, Gustave 204
Fourier, J. B. 20, 30, 55, 66, 82, 88
France, Anatole 194, 195
Fransa'da İç Savaş 99, 163, 165, 203
Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 99, 154
Freiligrath, Ferdinand 100, 141, 146, 151
Friedrich Wilhelm, IV. 102
Friedrich-Wilhelm Lisesi 24
Friedrich-Wilhelm Üniversitesi 41, 42, 43
Furnival, James 185

G

Gall, Ludwig 20, 30
Gans, Eduard 42, 52, 54, 55
Geibel, Emmanuel 38
Genç Hegelciler 54, 55, 59, 65
Gigot, Philippe 107, 110, 119
Goethe, Johann Wolfgang von 21, 24, 52, 53, 177
Goethe'nin Bir Kız Çocuğuyla Yazışmaları 52
Göttingen Şairler Kulübü 39
Grün, Karl 38
Guesde, Jules 193, 206
Gutzkow, Karl 48, 100, 101

H

Haw, Wilhelm 28, 29
Hegel, Georg Wilhelm 45, 47-49, 51, 54, 59, 61, 65, 85
Heine, Heinrich 21, 48, 50, 54, 55, 61, 84, 87- 91, 100, 102, 152
Herwegh, Georg 55, 76, 87, 97, 98, 102, 106, 124, 125
Herzen, A. 94, 164
Hess, Moses 55, 61, 66, 67, 74, 98, 107
Hıristiyanlığın Özü 55
Holbach, Paul Henri 61
Homeros 25
Hôtel-de-Ville Hapishanesi 119
Huebel, Carolina 26
Hugo, Victor 195, 200, 201
Humboldt, Wilhelm von 43
Hyndman, Henry M. 168, 184

I-İ

İlahi Komedi 71
Imbert, Jacques 117, 121
İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu 101
İnsanlıkta Düzenin Yaratılması Üzerine 93

J

Jottrand, Lucien 114, 119
Jung, Georg 61, 65-68

K

Kautsky, Karl 15, 217
Köleler Gemisi 90
Kölnische Zeitung 71
Komünist Parti Manifestosu 14, 112, 115, 117
Köppen, Karl Friedrich 49, 56, 60
Kugelmann, Louis 131, 165, 166, 180, 181, 200, 206
Kutsal Aile 99

L

La Marseillaise 29, 117, 146, 180, 197
La Parisienne 29

La Réforme (gazete) 118
Lafargue, Paul 182, 184, 185-189, 191-193, 204, 207, 214, 215, 217-219
Lamartine, Alphonse de 83, 84, 124, 125
Lamennais, Robert de 83
Le Mouvement Socialiste 193
Ledru-Rollin, Auguste 87, 121
Lenin, Vladimir İlyiç 99, 167, 215, 218
Leroux, Pierre 83, 88, 96
Leske, Carl 111
Lessing, Gotthold Ephraim 61
Lessner, Friedrich 167, 178, 187
Liebknecht, Wilhelm 148, 174, 176, 177
Lincoln, Abraham 19, 163, 165
Lissagaray, Prosper Olivier 184, 185
Litré, Émile 54
Loers, Vitus 29, 32
Longuet, Charles 174, 186, 187, 193-201, 203, 207-209, 214, 215, 218, 220
Longuet, Edgar 217
Longuet, Jean 15, 180, 220
Longuet, Maurice 217
Lopatin 203
Louis-Bonaparte'ın 18 Brumaire'i 99
Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu 55

M

Madam Bovary 186
Maiskiy, Agnes 213
Maiskiy, İvan 213
Maitland, Dollie (Caroline) 185
Marx-Aveling, Eleanor (Tussy) 11, 15, 89, 148, 173, 176, 183, 184, 185, 186, 205, 206, 209, 210, 212, 214, 216, 217, 220
Marx-Lafarge, Laura 11, 109, 157, 173, 182-184, 187-192, 199, 211, 214, 216-219
Marx, Franziska 148
Marx, Heinrich 21, 22, 24, 25, 29, 30, 32, 33, 35, 39, 40, 58, 75
Marx, Heinrich Guido 11, 141, 147
Marx, Hermann 14, 23, 69, 82
Marx, Jenny 10, 11, 24, 25, 38, 40, 43-46, 57, 59, 60, 63, 64, 69, 77, 81, 87-89, 90, 92, 103-105, 107, 109, 111, 114, 117, 118, 122, 123, 126, 128-131, 140, 141, 146, 149, 150, 154, 156, 157, 159, 161, 166, 169, 174-179, 181, 184, 185, 187, 192, 193, 199, 200, 204, 206, 208, 209, 211-213
Marx, Jennychen 160, 179, 180, 183, 197, 199, 208, 211, 212, 216
Marx, Luise 23, 26
Marx, Sophie 43
Mäuer, Friedrich Wilhelm 82
Metternich, Klemens von 21, 115
Mevissen, Gustav von 66
Meyen, Eduard 50
Monz, Heinz 91
Moritz-David 22, 23
Morozov, N. A. 184

N

Nauwerck, Karl 50
Nettlau 195
New York Daily Tribune 127, 132, 136, 149, 154, 157, 160

O

Olduğu Gibi ve Olması Gerektiği Gibi İnsanlık 55
Oppenheim, Dagobert 52, 66, 67
Oppenheim, Salomon 66
Owen, Robert 135

P

Perthes, Friedrich 25, 26
Philips, Lion 75, 114, 160, 161, 176
Plater (kont) 206
Proudhon, *Pierre-Joseph* 84, 87, 91-93, 110, 111, 129, 194
Pyat 96

Q

Quinet, Edgar 200, 201

R

Redford, Ernest 185
Rheinische Zeitung 50, 51, 61-63, 66, 68, 70, 73, 74, 101, 110, 126, 127, 129, 140, 167, 215
Ribbentrop 96
Ring, Max 52
Rochefort, Henri 180, 194, 197
Röchling 28
Rogeard, Louis 194, 195
Rousseau, Jean-Jacques 22, 61
Ruge, Arnold 61, 65, 68-70, 72, 75, 76, 77, 81-86, 96, 102
Rutenberg, Adolf 48, 49, 53, 56, 67, 70

S

Saint-Paul, Wilhelm von 62, 72, 73
Saint-Simon, Claude Henri de 20, 25, 66, 88
Sand, George 83, 84
Sass, Friedrich 50, 51
Savigny, Friedrich Karl von 42, 52
Schlegel, August Wilhelm von 35
Schölcher 96
Schurz, Karl 131
Seiler, Sebastian 107
Seydelmann 53
Shakespeare, William 25, 53, 185
Shaw, Georg Bernard 185
Sontag, Henriette 50
Spectator 151
Spencer, Herbert 203, 205
Steffens, Hendrik 42
Steiklov, Maria 218
Steiklov, Yuri 218
Strauss, David Friedrich 54, 61
Sully-Prudhomme 195

T

Taine, Hyppolyte 49
Techow, Gustav Adolf 132
Telegraph für Deutschland 48, 101
The Observer 165
Tolstoy, Grigori M. 87, 96
Tristan, Flora 83, 84

V

Valdenaire, Nikolaus 29
Vary, Karlovy 205
Vogt, Karl 158, 159
Voltaire 22, 61
Vorwärts 102

W

Weert, Georg 152
Weitling, Wilhelm 55
Well, A. 98
Westphalen, Carolina von 77, 126, 154
Westphalen, Christian Philipp von 26
Westphalen, Edgar von 22, 24, 107
Westphalen, Ferdinand von 57
Westphalen, Heinrich Georg von 154
Westphalen, Jenny von (*ayrıca bkz.* Marx, Jenny) 43
Westphalen, Johann Ludwig von 24, 25, 26, 35, 45, 54, 67, 69
Westphalen, Ludwig von 24, 25, 26, 45, 54, 67, 69
Weydemeyer, Joseph 122, 128, 129, 142, 146, 149, 152
Wolff, Wilhelm 107, 151, 164
Wroblesky, Walery 198
Wyttenbach, J. H. 24, 28, 29, 32

Y

Yeni Zamanların Berlin'i 50

Z

Zamanımızda Hıristiyan Devlet 55
Zangwill, Israel 185, 186

Bilimsel sosyalizmin kurucusu Karl Marx'ın soyundan gelen, toplumsal, siyasi incelemeleri ve etkinlikleriyle aile geleneğine sadık kalan Robert-Jean Longuet, bu kitapta büyük dedesinin ve ailesinin yaşamını tanıtıyor. Robert-Jean Longuet; *Le Populaire* adlı günlük gazetenin kurucusu ve sosyalist önder Jean Longuet'nin oğlu, Jenny Marx ile komünar Charles Longuet'nin torunu, Karl Marx'ın torununun oğludur.

Sade, kolay okunur bir biyografi özelliği taşıyan kitap, yoğun bir araştırmanın ürünüdür. Yazar, Marx'ın portresini çizmeden önce, büyük bir belge yığınını gözden geçirmiş, yazarın *Toplu Yapıtlar*'ı ile yazışmalarını ayrıntılı olarak incelemiştir. Kitap, aile bireylerinin, ayrıntıları canlandıran anılarına da başvurarak, hem Marx'ın araştırmalarına, bilimsel çalışmalarına ve olağanüstü siyasi etkinliğine hem de kişiliğine, özel düşüncelerine ve aile yaşamına dengeli bir şekilde yer veriyor. Marx'ın içinde büyüyüp geliştiği aile ortamı, kent hayatı ve siyasal iklim, lise ve üniversite öğrenimi anlatıldıktan sonra, bilimsel sosyalizmin keşfine varan sancılı arayışları ve toplumsal gözlemleri çarpıcı bir şekilde sunuluyor. Sürgünlüğün, yoksulluğun, evlat ölümlerinin acı ve sıkıntılarıyla iç içe gelişen büyük yaratma ve mücadele yıllarının ana çizgileriyle canlandırıldığı kitap, Marx ailesinin bireylerine ilişkin anılarla tamamlanıyor.

14 TL. KDV DAHİL

ISBN 978-605-5541-51-4

9 786055 541514

Yordam Kitap